STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04728

SHRIFTEN

Hillel Zeitlin

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הלל צייטלין.

שריפטען

פערלאג
וועלט־ביבליאטעק

ווארשא
תר"ע.

Соч. Г. ЦЕЙТЛИНА.

ВАРШАВА 1910 г.

Типографія «Гацефира» Панская 40

אינהאלט.

	זייטע
די בעקשאפט נאך שענו ייט	5
די פרוי ביי יודען.	38
ר' נחמן	46
א רחמנות אויפן אלטען גאט... (שטימונג)	76
מיין שטעדטיל	79
די אינערליכע וועלט	92
גערענקען בילדער	ı06
יוסף נע=ונדר'ניק	117
אונזער אידעאל	126
ערנסטע שמועסען	137

די בענקשאפט נאך שענהייט.

I.

„לא תעשה לך פסל ומסכה" —

טויזענדער יאהרען האט דאס יודישע פאלק מיט דעם פערבאָט געלעבט. איינגעווארצעלט איז ער געווען אין פאלקס מוח און הארץ, נשמה און לייב, היילג און גרויס איז ער געווען אין אלע צייטען און דורות.

„ניט מאך זיך קיין בילדר" — מיט דעם געדאנק איז געווען דורכגעדרונגען די יודישע אמונה און די יודישע פילאזאפיע. אלעם האט געמוזט טראגען א שטעמפעל פון אונקערפערליכקייט; אלעם האט געמוזט זיין אהן א געשטאלט און אהן א פארם.

„כי לא ראיתם כל תמונה" —

דאס האט דער יוד געדארפט געדענקען, טראכטענדיג און פארשטעלענדיג זיך די גאטהייט.

די רוחניות האט געדארפט זיין ריין און ווייט פון אלין, וואס האט א שייכות צום גוף, צו בלוט און פלייש, צו דער ערד. הימליש און נאר הימליש האט זי געמוזט זיין, הויך, האט זי געמוזט ארומשוועבען, מיט אלעם מענשליכעם האט זי קיין מגע ומשא ניט געטארט האבען.

זעהר פיעל האט די מענשליכע נאטור געקעמפפט געגען דעם. גרויסע ליידען האט דעם מענשענס לייב געליטען פון אזא אויסער-

ערדישער גאטהייט, די רייך בעגאבטע יודישע פאנטאזיע האט אלץ געפרובט פון איהר בעפרייט ווערען. לאנג און מעכטיג איז די מלחמה געווען, נאר זי, די אויסערערדישע גאטהייט, האט גובר געווען.

שלאף און אהנמעכטיג איז דער בעזיגטער קערפער געבליבען. אין שרעק פאר'ן קערפערליכען, פאר יעדע פיגור און יעדעם בילד, זענען ביי דער יודישער פאנטאזיע די פליגלען אונטערגעהאקט געווארען, דער אבסטראקטער שכל האט איבער אלעם געהערשט און פון דעם אייביגען אלמעכטיגען שעפפער איז א שוואכער שאטען געבליבען.

נאר די ערד טהוט איהרס, דער קערפער טהוט זיינס, די פאנטאזיע שפילט אלץ, און זיי שטרייטען נאך אלץ מיט'ן שונא, זיי פרובען נאך אלץ בילדער מאלען, גופים שאפען.

פון צייט צו צייט לאזען זיי זיך הערען, פון צייט צו צייט דערמאהנען זיי זייער אלטע ממשלה, הויבען אן מאהנען זייער רעכט. שלאף איז זייער קול, ניעדריג און ציטערדיג איז ער, ער זאגט אבער זיינס...

בעשטימט דער גרויסער בן־מימון, אז דער וואס שטעלט זיך פאר די גאטהייט אלס עטוואס קערפערליכעס, איז אן־אפיקורס, קומט ר' אברהם בן דוד (ראב"ד) און זאגט, אז עס איז גאר ניט אזוי, אז פיעל גרויסע מענשען האבען געזעהן פאר זיך די גאטהייט אלס עטוואס קערפערליכעס, אז „רבים ושלמים" זענען אין אזא וועג געגאנגען...

קומט ר' משה תקו און ערקלערט, אז די מעשה איז גראד פערקעהרט ווי דער רמב"ם זאגט. מיט פיעל ראיות פון פסוקים און מדרשים ווייזט ער אויף, אז די גאטהייט מוז מען זיך פארשטעלען נאר אלס עטוואס קערפערליכעס, זינליכעס. די פאנטאזיע דארף נאר זיין הייליג און ערהאבען, די חושים דארפען נאר זיין ריין און אידעל, די גאטהייט מוז פארגעשטעלט ווערען אלס עטוואס, וואס איז אויסערוועלטליך שען, אבער ניט אלס אזעלכעס, וואס האט גאר קיין גוף ניט און קיין געשטאלט ניט. דאס וואס האט קיין גוף און קיין געשטאלט ניט, האט אין זיך קיין לעבען ניט...

די מקובלים האבען זייערס געטהון, שרייענדיג אין איין קול, אז זיי מיינען ניט חס ושלום פארשטעלען די גאטהייט אלס קער-

פער. מקדים זענענדיג הונדערטער הקדמות, אַז מיט אַלע זייערע בילדער מיינען זיי נאָר ריינע אַבסטראַקציעס, הערען זיי דאָך פאָרט ניט אויף צו מאָלען די גאָטהייט און זי פאַרצושטעלען אין אַלערליי בילדער. די הקדמות זענען זיך הקדמות, און די פאַנטאַזיע האָט אירס געטהון...

דאָס איז, ווי געזאָגט, אַ שלאַפער פּראָטעסט געגען דער הער־שענדער שטימונג, געגען דער אַלגעמיינער מיינונג. אין דער הלכה איז דעם רמב״ם מיינונג די הערשענדע געבליבען. דעם רמב״ם מיינונג שטימט פאָרט מיט׳ן טייטש פון „לא תעשה לך פסל״ און פון „לא ראיתם כל תמונה״...

דער קאַמפּף איז אָבער געגאַנגען נאָר וועגען אינערליכע פאָר־שטעלונגען, וועגען אינערליכע שעפערישע אַקטען. דאָ האָט נאָך די פאַנטאַזיע געפּרובט אירס טהון, דאָ האָט זי נאָך ווען ניט ווען געפּרובט זיך בעפרייען פון די טוידטע אַבסטראַקציעס, אָבער אין דער אויסערליכער שעפונג, אין די אויסערע אויסדריקען פון בילדער און געשטאַלטען האָט די יודישע פאַנטאַזיע קיינמאָל ניט דערוועגט זיך צו בעפרייען און אַרויסצוהויבען. מאָלען געטער און געטינען האָט מען אין קיין אופן ניט געטאָרט. מען האָט בכלל ניט געטאָרט מאָלען קיין מענשליכע צורות. אויף אַזאַ אופן, האָט די בילדער־קונסט ביי יודען ניט געקאָנט זיך ענטוויקלען. זי האָט אפילו ניט געקאָנט געבאָרען ווערען...

די אַלטע יודישע קונסט האָט זיך פיעל ווייניג אויסגעדריקט אין אַרכיטעקטור, אין מוזיק, אין פּאָעזיע, אָבער ניט אין מאָלען און סקולפּטור. דאָ האָט זי גאָרנישט געקאָנט מאַכען. די אמונה איז איהר געשטאַנען אַנטקעגען, די יודישע פאָרשטעלונגען האָבען איהר אין אַלעם געשטערט.

פאַר פלוצים איז אַ וואונדער געשעהען. ווי נאָר די יודען האָבען אָנגעהויבען נעהמען אַנאַנטייל אין דער אַלגעמיינער איראָפּעאישער קולטור, האָבען אָנגעהויבען ערשיינען יודישע קונסט־ווערק.

ווי אַזוי איז דאָס וואונדער געשעהען? פון וואַנען האָבען זיך גענומען אָט די אַלע וועלט־בערימטע קינסטלער? ווי אַזוי האָט עס אַ פאָלק, וואָס האָט טויזענדער יאָהרען געטריבען פון זיך יעדעס בילד און יעדע געשטאַלט, מיט אַמאָל אָנגעהויבען אַרויסגעבען פון זיך אַנטאָקאָלסקי׳ס?

וואָס פֿאַר אַן אָרט האָט די קינסט און די שענהייט אין דער פֿאָלקס-נשמה? אין וואָסער ווינקעל פֿון פֿאָלקס-גײַסט איז עס געווען בעהאַלטען און טיעף בעגראָבען? ווי אַזוי האָט עס פּלוצים אַרויסגעשפּראָצט? ווי אַזוי זענען אַזוינע נסים געשעהן? ווי אַזוי איז דאָס אַלעס פֿון גאָרנישט בעשאַפֿען געוואָרען?

אײראָפּעאישע קולטור, אײראָפּעאישע וויסענשאַפֿט האָבען געוויס געווירקט אויף די יודען. אָבער דאָך זענען לײַב און נשמה בײַ די יודישע קינסטלער געבליבען יודישע. זיי דענקען יודיש און דיכטען יודיש. די יודישע נשמה שוועבט אַרום אין די בעסטע ווערק זייערע.

פֿרעגט זיך דאָך: וואו איז דאָס אַלץ ביז אַהער געווען?

אפשר איז דאָס נאָר אַ קלײנער חלק פֿון פֿאָלקס-רײַכטהום? אפשר בעווײַזען זיך אין די אַלע אַנטאָקאָלסקי'ס, איזראַעלס, הירשענבערג'ס נאָר אײניגע פֿאָלקס-שטראַהלען? אפשר איז זיי גאָר נישט בעוואוסט אַלעס, וואָס מען קאָן פֿון יודענטהום נעהמען?

די ערשײַנונג ערקלערט זיך מיט דעם פֿאָלגענדען געדאַנק פֿון פֿרידריך ניטשע: אַלע שלעכטע אינסטינקטען, וואָס האָבען ניט געקאָנט האָבען קײן אויסערליכע ענטוויקלונג, זענען אַלץ טיעפֿער און טיעפֿער אינערליך אַרײַנגעגאַנגען. דאָס וואָס מענשען האָבען געטריעבען און געיאָגט איז אַלץ טיעפֿער אין נשמה אַרײַנגעדרונגען. וואָס עס האָט ניט געקאָנט פֿערשפּרײטען זיך און פֿרײַ שאַפֿען האָט אַלץ טיעפֿער אויף אײן אָרט געגראָבען

בילדער און געשטאַלטען, אויף וועלכע די יודען האָבען תמיד געקוקט, ווי אויף עטוואָס שלעכטעס, זענען בעהאַלטען געוואָרען טיעף אין נשמה. דער יודישער גײַסט, וואָס האָט ניט געקאָנט שאַפֿען אויסערליך, האָט געשאַפֿען אינערליך.

זענענדיג ווײַט פֿון נאַטור און פֿון קונסט, לעבענדיג שטענדיג אין רײַנע אַבסטראַקציעס, שרעקענדיג זיך שטענדיג פֿאַר יעדע פֿאָרם און אויסזעהן, האָבען די אינערליכע בילדער און געשטאַלטען אויך געמוזט סוף כל סוף בלאַס און שלאַף ווערען. דאָ האָט זיך עס אָבער געפֿונען נאָך אַ טיעפֿערען אָרט, די אינערליכע בעדערפֿנישען האָבען זיך אויסגעזוכט אַן אַנדער ווינקעל.

„טרײַב די נאַטור דורכ'ן טהיר, וועט זי קומען פֿון פֿענסטער". האָבען די יודען די שענהייט פֿון זיך געטריבען, האָבען זיי אַלע

זינליכע פאַרשטעלונגען פון זיך געיאָגט, האָט די „נאַטור" אין אַנאַנדער אָרט אָנגעהויבען רייזען. די נאַטור האָט זיך איהר אָרט געפונען אין ליידענשאַפטליכער בענקשאַפט נאָך דער געטליכער שענהייט. די בענקשאַפט איז אַזוי שטאַרק און גרויס געווען, אַז זי האָט געמוזט מיט געוואַלד זיך אַרויסרייסען.

אין בענקשאַפט נאָך דער געטליכער שענהייט („תפארת"), נאָך דער פיעל ליידענדער שכינה, נאָך איהר גאולה, — אין דעם אַלעמען איז געווען טיעף בעהאַלטען די ליעבע צו שענהייט, צו האַרמאָניע, צו דער נאַטור, צו דער שען-האַרמאָנישער געשטאַלט.

דאָס אַלץ האָט אויסגעבראָכען אין דער לעצטער צייט מיט אַ שרעקליכער קראַפט.

און דאָס אַלץ איז נאָר עטוואָס פון דער טיעפער בענקשאַפט. די אַלע יודישע קינסטלער ווייסען אייגענטליך נאָר עטוואָס פון דער יודישער נשמה. אין די צוקונפטיגע יודישע קינסטלער מוז עס פיעל גרעסער און שטאַרקער זיין.

ענטדעקען עטוואָס פון דער יודישער בענקשאַפט נאָך שענהייט, אויף וויפיעל זי ווייזט זיך אַרויס אין דער אגדה, קבלה און חסידות —דאָס איז דאָס ציעל פון די פאָלגענדע קאַפּיטלען.

II

„ווי אַזוי איז דאָס ליכט בעשאַפען געוואָרען? — גאָט האָט זיך איין טלית, ווי אַ שליח צבור אָנגעטהון און די וועלט איז פול ליכט געוואָרען".

דאָס געטליכע ליכט האָט די פינסטערע וועלט ערהעלט, נאָר צו גרויס איז געווען דאָס ליכט, צו העל האָט עס געשיינט, צו גלענצענד, צו פראַכטפאָל, די וועלט האָט עס נאָך ניט זוכה געווען, זי האָט עס נאָך ניט פערדיענט. וואָס האָט גאָט געטהון? ער האָט צוגענומען דאָס ליכט, וואָס האָט אין ששת ימי בראשית געשיינט און האָט עס בעהאַלטען פאַר די צדיקים לעתיד לבוא, פאַר די קומענדיגע צייטען, קומענדיגע דורות.

„וואו זשע האָט עס גאָט בעהאַלטען? אין די אותיות פון דער תורה",

לעהרן, היינט עס, די תורה, באַטראַכט זי, פֿאַרטיפֿט זיך אין איהר, ליינען אין די שורות און צווישען די שורות, פֿאַרשטעה איהר געהיימען זינען, ערקען איהרע סודות, דערגרייך איהרע גרויסע כוונות, געפֿין איהרע אַלוועלטליכע ציעלען און אידעאַלען, וועסטו דאַן דערזעהען דאָס בעהאַלטענע ליכט, דאָס ליכט פֿון דער צוקונפֿט.

ס'איז פֿאַרהאַן אָבער נאָך אַן אָרט, וואו מען קאָן געפֿינען דאָס געהיימע צוקונפֿטס-ליכט, דאָס איז — דאָס פֿרייע פֿעלד, דער פֿרייער וואַלד.

אויב דיין נשמה איז ריין, שטעה אויף פֿריה, פֿריה, לאָז די שטאָדט מיט איהר האַנדעל און טומעל, מיט איהר קייט און שימעל, געה אַרויס אויף דעם פֿרייען גרויסען פֿעלד, טהו אַ קוק מיט אָפֿענע ריינע אויגען אויף גאָטס פֿרייע ליכטיגע וועלט, וועסטו דאָס געהיימע צוקונפֿטס-ליכט זעהן.

זעה! אויף אַלץ איז גאָטס גנאָד אויסגעגאָסען, אַלץ איז אַזוי שען און אַזוי מילד, אַלץ איז אַזוי גוט און ריין, אַלץ רעדט פֿון טיעפֿער הייליגקייט און אייביגער גוטסקייט, אַלץ רעדט פֿון אייביגען פֿריעדען און אייביגען גליק, אַלץ רעדט פֿון גרויסע סודות, פֿון ווייטע, ווייטע וועלטען, פֿון דער ליכטיגער צוקונפֿט.

זעה! די שטאָדט וועט פֿאַלען, אַלעם פֿאַלשעם, שמוציגעם און אומריינעם וועט פֿערשווינדען, אַלעם קליינליכעם, ענגעם און טעמפּעם וועט קיין אָרט ניט האָבען, אַלץ וועט פֿריי און ליכטיג ווערען, אַלץ וועט הייליג און גרויס ווערען.

„אין דער ווייטער צוקונפֿט וועלען בטל ווערען ניט נאָר אַלע מלחמות, געוואַלט-טהאַטען און קריעג, נאָר אויך דאָס געלד, דער האַנדעל, דאָס אייגענטהום“.

טיעפֿע, טיעפֿע צוקונפֿט! דאָס גאַנצע לעבען וועט ווערען אַ העלעס ליכט, אַן אייביגעס ליעד, אַן אייביגער צדיקים-טאַנץ. גאָט און מענש וועלען איינס ווערען, שעפֿפֿער און בעשאַפֿענע — אויף אייביג בעהעפֿט, גאָט „געהט מיט די צדיקים אַ טאַנץ אין גן-עדן און זיי זעהען איהם אַלע אָפֿען..“

„זיעבען כתות צדיקים וועלען געהן מקבל פנים זיין די שכינה און וועלען שיינען ווי די זון, ווי די לבנה, ווי די הימלען, ווי די שטערען, ווי די בליצען, ווי די ראָזען, ווי די ריינע מנורה, וואָס איז געווען אין בית המקדש.“

זעה! ווינטער איז די ערד אָבגעשטאָרבען, זומער שטעהט זי אויף תחית המתים, יעדעס גרעזעלע טהוט תפלה צו גאָט, יעדעס גרעזעלע בעט זיך, יעדעס גרעזעלע זאָגט שירה.

דאַווען, מענש! דאַווען צוזאַמען מיט די רייניגע שעהנע גרעזעלעך. זיי ליעבען דיך, זיי גלוסטען צו דיר, זיי ווילען מיט דיר צוזאַמען גאָט בעטען.

יעדעס גרעזעלע האָט זיך זיין בעזונדער חן, אויף יעדען גרעזעלע ליעגט אַ בעזונדער שעהנהייט, יעדער מין האָט זיך זיין בעזונדערע פּראַכט און צויבער.

„ווי דער שר פון דער גאַנצער וועלט האָט אַלע מינים גרעזעלעך דערזעהן, האָט ער גלייך אויסגעשריען: „זאָל זיין דער כבוד פון גאָט אויף אייביג, זאָל זיך גאָט מיט זיינע מעשים פרעהען.“

הער! אַלץ זאָגט שירה צו גאָט, דער טאָג, די נאַכט, די זון, די לבנה, די וואָלקען, די בליצען, דער ווינד, דער טהוי, דער רעגען, דאָס וואַסער, די טייכען, די ימים, די קוואַלען, דער גן עדן, דער גיהנם, דער מדבר, די פעלדער, די וועלדער, די בוימער, די זאַנגען, די פייגעלעך, יעדעס קלענסטע בעשעפעניש.

„אַלע בוימער ריידען צוזאַמען, אַלע בוימער ריידען מיט מענשען.

הער! אַלץ זינגט, די הימעל־ספערען זענען לויטער מוזיק, מען דאַרף נאָר האָבען אַן אויער צו הערען.

דעם מענשענס נשמה איז פון אויבען גענומען, דאָרט אויבען איז זי געווען געוועהנט צו די נגונים און ליעדער פון מלאכים און הימעל־ספערען, דעריבער אַז זי, די נשמה, זענענדיג אין גוף, דערהערט אַ נגון, דערמאָהנט זי זיך עטוואָס פון יענע הימלישע מעלאָדיען און ווערט לוסטיג פרעהליך, ווערט געטליך ערהויבען.“

װאָלסטו ביי מיר אַלע מאָל אַזאַ חן האָבען, וואָסערע חן דו האָסט איצט ביי מיר.

פריש און ריין, געטליך־פרעהליך און געטליך ענטציקט איז געשטאַנען די גאַנצע וועלט, בשעת זי איז פון דעם שעפּפער האַנד אַרויס. זי האָט זיך מיט גאָט געפרעהט, און גאָט האָט זיך מיט איהר געפרעהט.

„אָה, מיין וועלטעלע, האָט איהר גאָט דאַן געזאָגט, הלוואי שען איז די וועלט, געלויבט זאָל זיין דער, וואָס האָט זי מיט זיין וואָרט בעשאַפען!

„דאס איז די געבורטס־געשיכטע פון הימעל און ערד — זייעה שעפפער לויבט זיי, ווער קאן זיי שענדען? זייער שעפפער דערהויבט זיי, ווער קאן אין זיי עטוואס שלעכטעס געפינען? אהו שען ועגען זיי, דערהויבען זענען זיי".

שען און הייליג איז די וועלט געווען, בשעת זי איז בעשאפען געווארען, נאך שענער און הייליגער וועט זי לעתיד לבוא זיין.

די וועלט איז בעשאפען געווארען, דאס האט דער מלך־גאט מיט דער וועלט תנאים געשריבען, לעתיד לבוא וועט אבער די גרויסע התונה זיין. בשעת תנאים האט דער מלך ווענינ מתנות געגעבען, בשעת התונה וועט אלץ, אלץ דער וועלט געשאנקען ווערען

III.

שען און ערהויבען איז די וועלט געוועז. נאר דא איז דער מענש בעשאפען געווארען...

דער מענש איז אויף דער וועלט געקומען און האט מיט זיך געבראכט קענטעניש, בענקשאפט, וועהטאג, אמת און שקר, גוט און שלעכט, שען און מאוס, ריין און אומריין, מצות און עבירות, מלחמות, קריעג, קנאה, שנאה, כעס בעליידיגונג, גראבקייט, חילדע הנאות, ווילדע געפיהלען.

דער מענש איז וויטער געגאנגען און אלץ שרעקליכער און מאוסער איז דאס לעבען געווארען. א קאמפפס־פלאץ איז די גאנצע וועלט געווארען, א גרויסע בלוט־באד איז פון גאטס טעמפעל גע־ווארען.

דער מענש איז ווייטער געגאנגען. ער האט די וועלט מיט איהר שעפער שלעכט געמאכט, ער האט אין אלץ אייביגע חסרונות גע־פונען, אייביגע ליידען, ענטדעקט.

ניט ער, דער מענש, אליין איז פול זינד און ליידען, נאר אויך די גאנצע וועלט. אלץ מוז זיין, בלוט מוז אייביג פערגאסען ווערען, אלץ מוז קליין און מאוס זיין, אזוי איז די וועלט, אזוי איז די נאטור.

צוציטערט איז די וועלט געווארען, צושפאלטען און צובראָ־

קעלט איז די געוואָרען, אַלץ איז ליידענד, דורשטיג, זינליך, פינס־טער און קליין.

אָפּט בענקט עס כלומר׳שט, עס זוכט אַ הילף, עס וויל פריי ווערען און אויסגעלעזט ווערען, עס איז אָבער אין דעם אויך שוואַכקייט, צובראָכענקייט, קליינקייט און מוטלאָזיגקייט.

עס פיהלט זיך עפּיס, אַז עס האָט בעדאַרפט אַנדערש זיין און געקאָנט אַנדערש זיין, נאָר עס איז ניטאָ קיין שטאַרקער ווילען און קייןווירקליכער וועלט־שמערץ, אום אַלע קייטען צוצורייסען, אום אַלע צאַמען צוצוברעכען.

מען צובריכט איינינע קייטען און מען טהוט אויף זיך אַן אַנדערע, מען צובריכט איינינע צאַמען און מען בויט אויס אַנדערע. מען שרעקט זיך פאַר׳ן פרייען, ברייטען, אונענדליכען הימעל, פאַר די ווייטע, טיפע, איביגע שטערן.

די אמת׳ע שענהייט ענטפּלעקט זיך אין מענשענס לעבען נאָר צייטענווייז. דאָס טרעפט דאַן, ווען דער מענש שפּרינגט פון זיין איינענער הויט אַרויס, ווען ער ווערט הימעל און ערד, ווען ער ווערט אַליין — נאַטור.

דאָס טרעפט דאַן, ווען ער פערגעסט אַלע זיינע חכמות, אַלע זיינע אויפקלערונגען און המצאות, אַלע זיינע ליידענשאַפטען און פאַר־שטעלונגען, ווען ער ווערט אינגאַנצען דורכגעדרונגען מיט גאָטס ערקענטניס, מיט גאָטס געפיהל און גאָטס ווילען.

דאָס טרעפט דאַן, ווען ער ווערט — אַלץ און אַלץ ווערט — ער. ווען ער ווערט אַליין די געהיימע, אַלערהעכסטע, אַלערטיעפסטע, אַלעררייניגסטע און אַלערהייליגסטע בעשעפעניש. איינער פון אַזעל־כע מאָמענטען איז בעת מתן תורה געווען.

פריהער — קולות וברקים. עס האָט געהילכט, געשטורעמט, די וועלט איז פול געווען. אַלץ ציטערט, פלאַטערט, וויגט זיך, הויבט זיך, עס דאַרף עטוואָס אונגעהערטעס, גרויסעס בעשאַפען ווערען. עס ווערט טויט־שטיל מיט אַמאָל. עס וואַרט אַלץ. די וועלט איז אין איין געדאַנק פערזונקען געוואָרען...

באַלד, באַלד, וועט עס קומען, באַלד־באַלד וועט עס ענט־פּלעקט ווערען, באַלד־באַלד וועט עס ערשיינען..

שטיל, שטיל. „די פייגעלעך האָבען זינגען אויפגעהערט, די אופנים האָבען פליהען אויפגעהערט, די שרפים האָבען אויפגעהערט

„קדוש" זאָגען, דער ים האָט זיך אַ ריהר ניט געגעבען, די מענשען האָבען ריידען אויפגעהערט. די גאַנצע וועלט שווייגט שטום און עס געהט אַ קול אַרויס: „אנכי ד' אלהיך"!

דערהערענדיג גאָטס שטימע פערלאָזען די נשמות די גופים, גאָט שיקט אַראָב דעם טהוי, וואָס איז מחיה מתים, און די מענשען ווערען לעבעדיג, מלאכים טראָגען זיי אום אויף די פליגלען, זיי בעצירען זיי מיט אַלערליי ציהרונגען, די מענשען ערקענען אַלע הימלישע סודות און ריידען אויף מלאכים=שפּראַך...

IV.

דאָס וואָס די גאַנצע וועלט לעבט איבער מאַסענווייז, די שענהייט, וואָס ענטדעקט זיך אין דער גאַנצער מענשהייט זעלטען, זעלטען, — ערשיינט אין איינציגע אויסערוועהלטע פערזאָנען שטענדיג.

גליקליכע מענשען: די שכינה רוהט אויף זיי שטענדיג, די געטליכע שענהייט בעלייכט זייער פנים אין יעדע רגע.

זייער שענהייט איז ניט פון דער וועלט, — פאַלען מוז יעדערער דערזעהענדיג זי, ערשטוינט מוז יעדערער ווערען.

יעדער פיהלט, אַז דאָס איז עטוואָס איבערמענשליכעס, אַניעזעהנליכעס, עטוואָס, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען ניט און איז ביז אַהער קיינמאָל ניט פאָרגעקומען.

„יעקבֿ'ס בילד איז אין כסא הכבוד געשטעלט" (ג).

„מלאכים געהען אַרויף זעהן דאָס אויבערשטע בילד, געהען אַראָב זעהען דאָס אונטערשטע בילד".

„אַז משה איז געבאָרען געוואָרען, איז דאָס הויז פול ליכטיג געוואָרען".

פיער גראַציעס רעכענט די יודישע לעגענדע: שרה, רחבֿ, אבֿיגיל, אסתר.

ר' בנאה האָט די היילען געצייכענט. אַז ער איז געקומען צו אדם הראשונ'ס הייל איז אַרויס אַ בת קול און האָט געזאָגט: דו האָסט ביז אַהער מיין אָבבילד געזעהן, מיין בילד אַליין קאָנסטו ניט זעהן". (ד)

„אין רבֿ כהנא'ס שענהייט איז געווען עטוואָס פון רבֿ'ס שענ=

הייט, אין רבס — פון ר' אבהו'ס, אין ר' אבהו'ס — פון יעקב אבינו'ס, אין יעקב אבינו'ס — פון אדם הראשון".

„דער, וואס וויל האבען א בעגריף פון רבי יוחנ'ס שענהייט, זאל ברענגען א זילבערנעם בעכער ערשט פון פייער ארויס און זאל איהם ערפילען מיט קערנער פון רויטען מילגרוים און זאל איהם ארומלעגען מיט א קראנץ פון רויטע רויזען און זאל איהם שטעלען צווישען ליכט און שאטען, — אין דער שיין איז פארהאן עטוואס פון רבי יוחנ'ס שענהייט".

אז רבי אליעזר איז קראנק געווארען, איז רבי יוחנן געגאנגען מבקר חולה זיין איהם. אז ער איז געקומען, האט ער געזעהן רבי אליעזר'ן ליגענדיג אין א פינסטערער שטוב. רבי יוחנן האט זיין ארעם אפגעדעקט און אין שטוב איז ליכטיג געווארען. זעהט ער, אז רבי אליעזר וויינט, רופט ער זיך אן צו איהם: וואס וויינסטו? אויב איבער דעם, וואס דו האסט ניט קיין פיעל תורה געלערנט, ווייסען מיר דאך שוין לאנג: „סיי מעהר, סיי ווייניגער — אבי די כונה זאל זיין פון גאטס וועגען"; אויב איבער דעם, וואס דו ביזט ארים — ניט יעדער איז זוכה צו האבען צוויי טישען. אויב פון דעם, וואס דו האסט קיין קינדער נישט — זעה! אט איז דאס ביינדעל פון מיין צעהנטען זוהן" ענטפערט איהם רבי אליעזר: „איך בעוויין די שענהייט, וואס דארף אין דער ערד פוילען". — יא! ענטפערט איהם ר' יוחנן: דערויף איז דא באמת וואס צו וויינען" און ביידע בעוואשען זיך מיט טרערען".

„אז רבי עקיבא האט טורנוסרופוס ווייב דערזעהן, האט ער זיך פאנאנדער געוויינט: אזא שענהייט פוילט עס אין דר'ערד"...

די יודישע טראדיציע דערצעהלט וועגען זעלטענער שענהייט פון זעהר פיעל הייליגע, בעלי מופת, משיחים, מקובלים און חסידים. בעזונדערס איז ביי די לעצטע ענטוויקעלט געווען די פארשטעלונג פון געטליכער שענהייט. בשעת זיי דערצעהלען און רייד̈ען פון גרויסקייט, חכמה און הייליגקייט, רייד̈ען זיי דערביי אויך וועגען דער זעלטענער שענהייט פון געוויסע הייליגע.

איינע פון די צעהן ספירות, וואס די מקובלים און חסידים רייד̈ען פון זיי שטענדיג, איז „תפארת". „תפארת' הייסט אין קבלה און אין חסידות אייגענטליך אי שענהייט, אי הארמאניע.

שענהייט און הארמאניע אין אלץ, אי אין גוף, אי אין נשמה,

אי אין שכל, אי אין מדות, אי אין דיכטען אי אין טראכטען אי אין רעדען, אי אין אויפפיהרונג.

אין אלץ מוז די „תפארת" ערשיינען, אלץ מוז דורך איהר געטראגען און געמאסטען ווערען, אלץ מוז דורך איהר בעלויכטען און בעטראכט ווערען.

„אז א מענש איז ניט גוט געקליידעט, צושטערט ער די מדה פון תפארת".

„אז א מענש טהוט אן שענע קליידער און צירט זיך אויס, זאל ער א כונה האבען בעשענען גאטס בילד".

„די נשמה רוהט אין יעדען אבר און אין יעדער תנועה פון מענשען. נאך דער נשמה נאך זענען די תנועות. וואס די נשמה איז שענער, זענען שענער די תנועות. די תנועות פון די גרויסע צדיקים זענען זעהר שען און אנגענעם, ווייל זייערע נשמות זענען געטליך שען. יעדער מענש מוז האבען זיינע אייגענע תנועות, ווייל אין יעדערען מוז לייכטען זיין אייגענע נשמה".

„אז די גרויסע צדיקים לערנען, לייכט די תורה אין זייער פנים, און אז זיי דערמאהנען א תנא, שטעלען זיי זיך איגנאנצען פאר איהם מיט זיין שורש אין מרכבה עליונה.

„אייגענטליך האט דער מענש דריי שטאפלען פאר זיך. ערשטענס, דארף ער איינצאמען זיינע נאטירליכע תאוות. אויף אזא אופן קאן ער קומען צו דער מדה פון יראה". צווייטענס דארף ער צוברעכען און אויסווארצלען אלע זיינע געבארענע שלעכטע מדות, דאן קומט ער שוין צו א העכערער מדרגה, צו דער מדרגה פון „אהבה". דאס איז אבער נאך אלץ ניט גאר: ער מוז נאך קומען צו א דריטער, א פיעל העכערער מדרגה; ער מוז קומען צו דער מדה פון „תפארת". ער מוז זעהן, אז אלע זיינע מעשים און תנועות זאלען שען און ערהויבען זיין".

„איך פלעג פאהרען צום מעזריטשער מגיד, דערצעהלט ר' ריב שרה'ס, ניט צוליעב תורה הערען, נאר צוליעב זעהן, ווי ער טהוט אויס און טהוט אן די זאקען זיינע".

„אלע יהודים, וואס דער שפאלער זיידע האט מיחד געווען, זענען אפילו א טויזענד הלק ניט פון יענע יהודים, וואס ער פלעגט מיחד זיין דאן, בשעת ער פלעגט טאנצען שבת און יום טוב. ער איז געווען גרינג ווי א קינד פון פיער יאהר. ווער עס פלעגט זיין רקוד

זעהען פלעגט מיזען גלייך תשובה טהון. דאס הארץ פלעגט פול פרייד ווערען און די אויגען — פול טרערען".

„אמאל איז רבי שלום געזעסען ביין שפאלער זיידע ארום טיש. רבי שלום איז זיך געזעסען אין איין ווינקעל און איז געווען אין דבקות פערטומען, דער שפאלער זיידע — אין צווייטען ווינקעל. נאכ'ן עסען רופט זיך אן דער שפאלער זיידע צו רבי שלום'ען: „קאנט איהר טאנצען"? — „ניין" — — „טא זעהט ווי דער שפאלער זיידע טאנצט". דער שפאלער זיידע הויבט זיך אויף פון ארט, גערט זיך דורך א פאר מאל איבער'ן שטוב. רבי שלום ווערט נשתומם? — „זעהט איהר? זעהט איהר, ווי דער זיידע טאנצט"? אזוי איז עס עטליכע מאל געווען. דער זיידע הערט ניט אויף צו טאנצען, און רבי שלום זאגט צו זיינע מענשען: „גלויבט מיר, אז ביי איהם זענען די אברים אזוי הייליג, אז מיט יעדען טראט איז ער מיחד יחודים. אויף מארגען האט שוין רבי שלום גאר נישט געטהון. ער איז נאר געזעסען און געקוקט אויפ'ן אלטען זיידען".

„זיינע אויגען האבען ווי די זון און די לבנה געלויכטען — דערצעהלען דעם בראסלאווערס תלמידים אויף זייער רבי'ן — און בעזונדערס שבת און יום טוב. ווער עס האט זיין פייער, היילינקייט און שענקייט ניט געזעהן, ווער עס האט די געטליכע נגונים ניט געהערט — דער האט קיין גוטס ניט געזעהן. ביז משיח'ן וועט מען שוין געוויס אזוינס ניט זעהן און ניט הערען".

„שבת צו נאכט — דערצעהלט א צדיק וועגען רבי ליב סאסיבער, האט ער נייע סאפיאנער שיך אנגעטהון און האט אנגעהויבען טאנצען. אין די רקודים האבען זיך די גרעסטע זאכען פון דער וועלט אויסגעוויזען, אין יעדער תנועה זענען מוראדיגע יחודים געווען. די שטוב איז פול ליכט געווארען און די גאנצע פמליא של מעלה איז מיט איהם צוזאמען א טאנץ געגאנגען".

V.

וואס עס ווערט שטארקער די פרישות, ווערט טיעפער די אינערליכע בעהאלטענע ליידענשאפט; וואס עס ווערט טיעפער די

ליידענשאַפט, ווערט גרעסער די בענקשאַפט נאָך שענהייט.

די בענקשאַפט נאָך שענהייט ווערט גרויס, אָבער די פרישות לאָזט איהר ניט בעווייזען זיך, לאָזט איהר ניט שאַפען, לאָזט איהר ניט געפינען קיין נאַטירליכע פאָרמען און פריי אויסדריקען זיך. זי מוז דערפאַר אָננעהמען משונה׳דיגע פאָרמען, זי מוז געהן אין קרומע דרכים, מוז שטענדיג ריידען מיט אַ פערשטעלטען לשון, מוז אַלץ טהון לשם שמים, זי מוז איהר גאַנצען צער אין אמונה אַריינטהון.

„ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" — „דאָס האַרץ און די אויגען זענען צוויי סרסורים פון זינד".

אַז איינער איז מפסיק זיין לערנען און זאָגט: „אָ! ווי שען דער בוים איז! ווי שען דאָס פעלד איז, איז ער אַ מתחיב בנפשו".

זאָר מען די אויגען און דאָס האַרץ ניט נאָכגעבען, טאָר מען אַ מינוט ניט מפסיק זיין פון לערנען, זענען אָבער דערויף ברכות פאַרהאַן...

ווערסטו נתפעל פון דעם שיינעם ריינעם הימעל, קאָנסטו דיין טיעפען געפיהל אין אַ ברכה אויסדריקען: ברוך עושה מעשה בראשית!

זעהסטו די בענייטע לבנה, און דיין האַרץ ווערט פול מיט פרייד און טרויער צוזאַמען, זיי זי מקדש, גיס דיין האַרץ אויס פאַר דיין שעפער.

זעהסטו די וועלט־אָרדנונג, די תקופה פון דער זון, די לבנה אין איהר גאַנצען גלאַנץ, דעם וועג פון די שטערן, דעם סדר פון די מזלות, זאָג: ברוך עושה בראשית!

ווערסטו ערשטוינט פון גרויסען ים, קאָנסטו דיין געפיהל אין אַ ברכה אויסדריקען: ברוך שעשה את הים הגדול!

אויף אַלץ, אויף אַלץ דאַרף מען גאָט לויבען: אויף דונערן, אויף בליצען, אויף ווינטען, אויף בערג, אויף ימ׳ן, אויף טייכען און אויף מדבריות.

געהסטו אַרויס אין פריהלינגס־צייט און זעהסט, ווי די בוימער בליהען, קאָנסטו דיין פרייד פאַר גאָט אויסזאָגען: געלויבט זאָל זיין דער, וואָס אין זיין וועלט פעהלט גאָר נישט, און וואָס האָט בעשאַפען אַלע שענע בעשעפענישען און אַלע שענע בוימער פון מענשענס פערגעניגען וועגען.

קאָנסטו אין דיינע גאָטס הייזער קיין בילדער ניט שטעלען,

דאַרפסטו אָבער דאָס דינסט צו גאָט בעשיינען מיט וואָס דו קאָנסט.

„הורדוס האָט דעם בית המקדש פון פעשריעדענע מינים מראַמאָר געבויט. אַז ער האָט געוואָלט פערדעקען זיי מיט גאָלד האָבען די חכמים איהם געזאָגט: לאָז עס אַזוי ווי עס איז, אַזוי איז עס שענער, ווען דאָס מראַמאָר ווייזט אויס ווי חוואַליעס פון ים"

„מיט וואָס איז תכלת בעסער פון אַלע פאַרבען? ווייל תכלת איז גלייך צום ים, דער ים איז גלייך צום הימעל, און דער הימעל איז גלייך צום כסא הכבוד".

„דאַרפסט גאָט בעשיינען מיט אַ שענער סוכה, מיט אַ שענעם לולב, מיט אַ שענעם שופר, מיט שענע ציצית, מיט אַ שענער ספר תורה, און עס דאַרף זי שרייבען אַ קינסטלער מיט שענער טינט, מיט אַ שענער פעדער און אָנטהון זי אין שענעם זייד" ¹).

אַז דו דאַרפסט פאַר גאָט דאַווענען, מוזטו דיך אָנטהון אין דיינע בעסטע קליידער ²).

„רבי חנינא פלעגט זאָגען: לאָמיר אַרויסגעהן געגען די קעניגין שבת, געגען די כלה שבת. רבי ינאי פלעגט זיך אָנטהון אין זיינע שענע קליידער און פלעגט זאָגען: קום כלה, קום כלה" ³).

דער אר"י פלעגט וועלען בעגעגענען די מלכה שבת דוקא אויפ'ן פרייען פעלד. אַלע פרייטאָג צו נאַכט פלעגט ער אַרויס מיט זיינע תלמידים אויסער'ן שטאָדט און דאָרטען מקבל שבת זיין. דאַן פלעגט ער אַלע נשמות מתקן זיין, די גאַנצע וועלט ריין מאַכען, דעם קץ מקרב זיין ⁴).

אַזוי פלעגט זיך אויך דער בעש"ט נוהג זיין. פריי אין גאָט'ס פעלד פלעגט ער מיט זיינע תלמידים אַרומשפּאַצירען און פלעגט אַלע נשמות מעלה זיין און די גאַנצע בריאה צו אַ העכערער מדרגה ברענגען ⁵).

דער בעש"ט איז קיין ארץ ישראל געפאָהרען. אַז ער איז געקומען קיין סטאַמבול, איז ער געוואָרען מיעד און קראַנק פון ווייטען וועג, פון צרות און אָרימקייט, און איז פון אַלע מדרגות אַראָבגעפאַלען און געוואָרען אַ פשוט'ער עהרליכער אָרימער ייד. די מעשה איז געווען פאַר פסח. ער האָט ניט געהאַט, מיט וואָס פסח צו מאַכען, און ער איז געזעסען און געוואַרט אויף גאָט'ס גנאָד. גאָט האָט איהם אַ גרויסען עושר צוגעשיקט, וועלכער האָט איהם פערבעטען צו זיך אויף יום טוב. דער בעש"ט איז ... דעם

גביר געגאנגען. אז ער איז געקומען צום גביר'ס הויז, האט ער דערזעהן פאר זיך גרויסע עשירות, א שען אויסגעפוצט הויז, מיט פיעל גאלדענע כלים, אלץ אנגעגרייט און שען אויסגעשטעלט צוליעב דעם סדר. אז ער האט דאס אלץ דערזעהן, האבען זיך צו איהם אומגעקעהרט אלע זיינע הויכע מדרגות, און דער עושר איז פערחדוש'ט געווארען, זעהענדיג, ווי דער ארימער פשוט'ער קבצן איז פלוצים דער גרעסטער מענש געווארען.

רבי נחמן בראצלאווער איז געקומען צו זיינע הויכע מדרגות, בלאנזשענדיג אין פעלדער און אין וועלדער, לויבענדיג גאט מיט דער נאטור צוזאמען, זאגענדיג תהלים אין טיעפע הילען, שווימענדיג אליין אויף א שיפעלע אין דעם וויטען גרויסען טייך.

נאר מעהר ווי אין דעם אלעם זעהען מיר די בענקשאפט נאך שענהייט אין די געוויסע שמערצען פון פערשיעדענע צדיקים, אין די גרויסע שטארקע ליידענשאפטען, אין דער געוויסער איביגער מלחמה מיט דעם „יצר הרע“, אין דעם גרויסען טרויער, וואס אין דער מלחמה איז.

„וואס דער מענש איז גרעסער, איז ביי איהם דער יצר־הרע גרעסער“ ¹).

לעתיד לבוא וועט גאט דעם יצר־הרע ברענגען און וועט איהם שחט'ן פאר אלעמען אין די אויגען, ביי די רשעים אין די אויגען וועט ער אויסזעהן ווי א האר; די צדיקים וועלען איהם זעהן גרויס, ווי א בארג... .

די וויינען און די וויינען ²)... ביי די רשעים איז אזא קליינטשקער יצר־הרע און דאך קאנען זיי איהם ניט בייקומען, ביי די צדיקים איז ער שרעקליך גרויס און דאך זענען זיי איהם מנצח...

זיי זענען איהם מנצח, אבער זעהר טייער קאסט זיי דער נצחון. אז זיי זענען איהם אין גאנצען מנצח, זענען זיי פול מיט בענקשאפט נאך איהם...

איינציגע אגדות שילדערן אונז אין קורצע, שטארקע ווערטער די איביגע „מלחמה“ מיט'ן „יצר־הרע“ און די איביגע בענקשאפט נאך שענהייט. אין איניגע שטריכען מאלען זיי אונז גרויסע פראגעדיעס פון גרויסע מענשען. מיר זעהען פאר אונז ליידענשאפטען — פייער, מענשען — אייזען.

„רבי מתיא בן חרש איז כל ימיו אין בית־המדרש געזע-

סען און תורה געלערענט. ער איז געווען שען, ווי די זון און אַ פּנים האָט ער געהאַט פון אַ מלאך, ווייל ער האָט קיינמאָל אויף קיין פרוי ניט געקוקט. איינמאָל איז פאַרביי איהם דער שטן דורכגעגאַנגען און האָט איהם שטאַרק מקנא געווען. „ווי זאָגט דער שטן, זאָל אַזאַ מענש קיינמאָל ניט זינדיגען?“ געהט אַוועק דער שטן צו גאָט: „רבונו של עולם! וואָס פאַר אַ מענש איז רבי מתיא בן חרש?“ — „ער איז אַ צדיק גמור“. — „גיב מיר רשות וועל איך איהם איבערריידען“. — „דו וועסט מיט איהם גאָר נישט מאַכען, פונדעסטוועגען גייה זיך“. געהט אַוועק דער שטן און שטעלט זיך פאַר רבי מתיא'ן אַלס אַ שענע פרוי, וואָס צו איהר שענקייט איז קיין גלייכען נישט געווען פון נעמה תובל קין'ס שוועסטער אָן (דורך וועלכער מלאכים האָבען אויך געזינדיגט, ווי עס שטעהט געשריבען: און די געטער האָבען דערזעהן, אַז די מענשישע טעכטער זענען שען). שטעלט זיך דער שטן גלייך געגען רבי מתיא'ן. אַז רבי מתיא האָט דערזעהן די פרוי, האָט ער זיך אומגעקעהרט. שטעהט איהם די פרוי אַנטקעגען. קעהרט ער זיך אָב אויף רעכטס — זי איז דאָ; אויף לינקס — זי איז אויך דאָ. וואו ער קעהרט זיך, דאָרט איז זי אויך. זאָגט רבי מתיא בן חרש: איך שרעק מיך פאַר'ן יצר־הרע, ער זאָל מיך ניט מאַכען זינדיגען. וואָס זשע האָט דער צדיק געטהון? טהוט ער אַ רוף זיין תלמיד, וואָס האָט איהם בעדיענט, און זאָגט איהם: גייה אָקאָרשט און ברענג מיר פייער און צוועקעס. ווי דער תלמיד האָט די ברענענדיגע צוועקעס געבראַכט, האָט זיי רבי מתיא זיך אין די אויגען אַריינגעשטאָכען. אַז דער שטן האָט עס דערזעהן, איז ער פערציטערט געוואָרען און איז פון אימה אויף הינטען געפאַלען. זאָגט גאָט צו רפאל המלאך: „גייה הייל רבי מתיא בן חרש“. איז געקומען רפאל און האָט זיך געשטעלט פאַר רבי מתיא'ן. זאָגט איהם רבי מתיא: „ווער ביסטו?“ — „איך בין רפאל המלאך. גאָט האָט מיך געשיקט דיר די אויגען אויסהיילען“. — „לאָז מיך, וואָס געווען איז געווען“. געהט רפאל אַוועק צו גאָט און זאָגט: אַזוי און אַזוי האָט מיר רבי מתיא געזאָגט. ענטפערט איהם גאָט: „גייה זאָג רבי מתיא'ן, איך בין פאַר דיר ערב, אַז דער יצר־הרע וועט אויף דיר קיין שליטה נישט האָבען“.

עס איז געווען אַ רוצח ריש לקיש. איינמאָל האָט זיך רבי

יוחנן געבאדען אין ירדן. אז ריש לקיש האט איהם דערזעהן, איז ער גלייך אין ירדן אריינגעשפרונגען. זאגט רבי יוחנן צו איהם: „צו דיין כח האסטו געדארפט תורה לערנען". ענטפערט איהם ריש לקיש: „צו דיין שענקייט האסטו געדארפט א פרוי זיין". זאגט איהם רבי יוחנן: „אז דו וועסט תשובה טהון, וועל איך פאר דיר מיין שוועסטער געבען. זי איז שענער פון מיר".

אזוי איז עס געשעהען. ריש לקיש דער גרויסער רוצח איז געווארען דער גרעסטער צדיק. ווי ער איז פריהער געווען גרויס און שלעכט, אזוי איז ער דערנאך געווארען גרויס און גוט...

אויף רבי מאיר'ן, ר' עקיבא'ן, פלימו'ן, ר' חייא'ן בר אשי ווערט דערצעהלט, אז זיי האבען ביי א נסיון נישט געקאנט ביישטעהן. נאר פון בעזונדער ליעבע צו זיי האט זיי גאט פון שלעכטס אבגעהיט. דערביי ווערט דערצעהלט, ווי גאט האט ר' מאיר'ן דעם נסיון צוגעשיקט דערפאר, וואס ער פלעגט לאכען פון די, וואס קאנען דעם יצר־הרע נישט בייקומען. אויף פלימו, איז די צרה אנגעשיקט געווארען דערפאר, וואס ער האט שפאט געטריבען פון יצר־הרע...

אין נהרדעא האט מען געבראכט געפאנגענע פרויען. מען האט זיי פערפיהרט צו רבי עמרם חסידא אויפ'ן אויבערשטיבעל און מען האט דעם לייטער צוגענומען. איינע פון זיי איז אזוי שען געווען, אז ווען זי איז דורכגעגאנגען, איז ביי ר' עמרם'ען אין שטוב ליכטיג געווארען. האט ר' עמרם געהאפט דעם לייטער, וואס צעהן מענשען האבען איהם נישט געקאנט אויפהויבען, האט אויפגעהויבען איהם אליין און האט אנגעהויבען אראבגעהן. אז ער איז געקומען אין האלב וועג, האט ער זיך אוועקגעשטעלט און האט אנגעהויבען שרייען: „עס ברענט! עס ברענט!" זענען געקומען די חכמים, זאגען זיי איהם: דו האסט דאך אונז אין בזיונות אריינגעבראכט. — „נשקשה, ענטפערט זיי רבי עמרם, בעסער זאלט איהר זיך מיט מיר אויף דער וועלט שעמען, איידער אויף יענער וועלט".
האט רבי עמרם בעשווארען דעם יצר הרע, ער זאל פון איהם אוועקגעהן. איז פון איהם ארויס א פייערדיגער זייל. זאגט איהם רבי עמרם: „זעהסטו, דו ביסט פייער, און איך בין פלייש, און איך בין שטארקער פון דיר"...

VI.

די העכסטע פארם פון יודישער בענקשאפט נאך שעהנהייט זעהען מיר אין „גלות השכינה“.

„גלות השכינה“! דערין איז דער וועלט־שמערץ, דערין איז דער יודען־שמערץ, דערין איז אויך דער טרויער אויף דער פערשוואונדענער שעהנהייט.

די שכינה איז פערטריבען! אלץ איז פינסטער, אלץ ליידט, קיין זאך האט קיין תקומה ניט. זארג און קרענק, פערניכטונג און טויט — דאס איז דעם מענשענ'ס געשיכטע. נייע דורות — נייע טייכען בלוט פערגאסענע. נייע דורות — נייע, שטרעבונגען, נייע דאגות און נייע צרות. נייע דורות — נייע האפנונגען פאלשע, נייע חלומות פאלשע. פוסט און וויסט איז דאס לעבען פון דעם איינציגען מענשען, פוסט און וויסט איז דאס לעבען פון כלל. שטויב און אש — און אויף אלע די זין, ווערט דערנאך טויזענד מאל פינסטערער. מיינט דער מענש צו פערבעסערען און פערגרינגערן זיין לעבען, ווערט עס נאך פיעל מאל ערגער און שווערער. מיינט דער מענש געפינען דאס גליק, פיהלט ער אלץ מעהר און מעהר, ווי ווייט אומגליקליך ער איז. מיינט דער מענש ווערען גרויס און שטארק, פיהלט ער אויף יעדען שריט און טריט, ווי ווייט ער איז קליין און שוואך. מיינט דער מענש דערגעהן דעם אמת, געפינט ער אלץ מעהר נייע שקרים. מיינט דער מענש ערקענען און וויסען, ווערט ער אלץ מעהר איבערצייגט, ווי אלץ איז פערדעקט און פערהילט, ווי גרויס עס זענען די סודות פון דער וועלט, ווי ווייט ער איז פון דער אמת'ער ערקענטניס.

די שכינה איז פערטריבען! אלץ וואס עס איז היליג, שען, גרויס און גוט, אלץ וואס האט א וואסער ניט איז ווערט, אלץ, אלץ איז אין גלות. די בעסטע פערלען זענען אין קויט איינגעזונקען. אלץ שרייט פון וועהטאג, אלץ וויל פון גלות ארויס, אלץ וויל אויסגעלעזט ווערען. אויף דער וועלט הערשט נאר דאס שלעכטס, די טומאה, די גראבקייט, די ווילדקייט, די טעמפקייט, די אכזריות. שיינט עטוואס שענעס און גרויסעס ארויס, ווערט עס פערשוואונדען באלד; בשעת עס שיינט, האט עס אויך קיין גרויסע מאכט ניט. די וועלט איז עפיס ווי בעשאפען געווארען נאר פאר

שמוץ און נידערטרעכטיגקייט. וואס עס איז ווירקליך שען און היילינ האט דא קיין ארט נים.

די שכינה איז פערטריבען! וויל עמיץ ליכטיג מאכען, וויל עמיץ די גאולה ברענגען, מוז ער אונמענשליכע שמערצען ליידען. מענשען פערווארפען איהם מיט קויט, פייניגען איהם און מאטערן ביזן טויט, פערשמוצען זיין נאמען און כבוד.

די שכינה איז פערטריבען! דאס יודישע פאלק איז פון זיין ארט פערטריבען, טויזענדער יאהרען וואנדערט עס ארום, ווערט ארומגעווארפען אין כף הקלע, ווערט פעריאגט פון גאט און מענשען, ווערט געפייניגט פון אלע ווילדע און שלעכטע. אלע מערדער און תלינים וואשען זיך אין זיין בלוט, אלע מענשען־הוות פאלען אויף איהם שטענדיג אן, שמוץ און שאנדע בעגלייטען איהם תמיד, שפאט איז איין ענטפער אויף אלע צרות זיינע. דאס פאלק קאן צו זיך נים קומען, בלאנדזשעט בלינד ארום, ווייס נים, ווען ווערט עס אויסגעלעזט און ווער זיין גואל איז.

די שכינה איז פערטריבען! די געטליכע שענהייט ענטדעקט זיך נים. מען זוכט זי — זי בעווייזט זיך נים. מענשען האבען מיט זייערע מיאוס'ע מעשים זי פערטריבען און פעריאגט. די מענשען זענען נים ווערט זעהן זי. זיי זענען נים זוכה זעהן די אמת'ע שענהייט. זיי יאגען זיך נאך זינליכקייט, נאך כלומר'שטדיגער שענהייט אדער עטוואס שענהייט, זיי קאנען אבער נים ערקענען די אלוועטליכע שענהייט, די ריינע שענהייט — די גאטהייט.

פיעל זוכה זענען די אויסגעקליבענע, וואס זעהען זי, די שכינה, וואס זעהען זי אין איהר טרויער־קלייד, וואס זעהען די טרערען איהרע, וואס הערען איהר שטים, וואס ליידען מיט איהר, קלאגען מיט איהר, ווארטען מיט איהר צוזאמען אויפן גואל צדק.

אז ירמיהו הנביא איז פון בית המקדש ארויסגעגאנגען האט ער פאר זיך דערזעהן זעהר א שענע פרוי פערזאמערט, פערקלאגט. — ווער ביסטו? שען ביסטו ווי א מענש, שרעקליך ווי א מלאך. — איך האב אמאל רוהיג געלעבט, היינט בין איך פון מיין ארט פערטריבען געווארען. מיינע קינדער זענען ביי שונאים אין די הענד, מיינע מלכים און שרים זענען אין אייזערנע קייטען, דאס בלוט פון מיינע נביאים ווערט געגאסען ווי וואסער. מיין נאכטלעגער איז חרוב, מיין ליעבער פריינד איז פון מיר אנטלאפען.

זאָגט ווייטער די פרוי צו ירמיהו: טהו תפלה צו דיין גאָט פאַר די אָרימע, אומגליקליכע, ער זאָל מיינע קינדער פון געפענגניש אויס-לעזען. וואָס זשע שווייגסטו, ירמיהו? גיה שריי צו די אָבות און משה, זאָלען די פיטערער ראַטעווען דאָס שעפעלע פונים וואָלפים הענד."25)

ר' אברהם הלוי, דער מחבר פון דעם ספר תיקוני שבת, האָט געוואוינט אין צפת. אַלע האַלבע נאַכט פלעגט ער אויפשטעהן און פלעגט אַרומלויפען אין די יודישע גאַסען און פלעגט שרייען מיט אַ ביטערען קול: „אַחינו בני ישראל! איהר ווייסט דאָך, אַז די שכינה איז בעונותינו הרבים אין גלות און דער בית־המקדש איז פערברענט. שטעהט אויף, לאָמיר שרייען צו גאָט, זיין רחמנות איז גרויס. אפשר וועט ער אונזער תפלה הערען און וועט זיין פאָלק ישראל אויסלעזען". אַזוי פלעגט דער חסיד שרייען און פלעגט קיינעם ניט לאָזען רוהען, ביז וואַנען אַלע פלעגען זאָגען תיקון חצות. דערנאָך פלעגען זיי לערנען יעדערער נאָך זיין השגה נאָך, ווער גמרא און משניות, ווער תנ"ך, ווער קבלה, און נאָכדעם פלעגען זיי זאָגען פערשיעדענע פזמונים און זייערע בקשות אויסגיסען. אַזוי פלעגען זיי ביז טאָג פערברייינגען.

דער אר"י הקדוש פלעגט רבי אברהם'ן זעהר ליבען און פלעגט זאָגען, אַז ער, רבי אברהם, איז אַ גלגול פון ירמיהו הנביא. איינמאָל זאָגט צו איהם דער אר"י: „זאָלסט וויסען, אַז דו דאַרפסט שטאַרבען, ס'איז פאַרהאַן נאָר איין תקנה פאַר דיר, אַז דו וועסט זי טהון, וועסטו לעבען נאָך צוויי און צוואַנציג יאָהר. גיה קיין ירושלים, טהו דאָרטען תפלה אַרום כותל מערבי, גיס אויס דיין הארץ פאַר גאָט, וועסטו זוכה זיין זעהן די שכינה". דער חסיד איז אַוועק קיין ירושלים, האָט זיך געשטעלט פאַר'ן כותל מערבי מיט גרויסע תחנונים, האָט זעהר פיעל געוויינט. מיט אַ מאָל האָט ער דערזעהן אַרום וואַנד אַ געשטאַלט פון אַ פרוי אָנגעטהון אין שוואַרצען. פון גרויס פחד איז רבי אברהם צו דער ערד געפאַלען און האָט געשריען און געוויינט: „אָך און וועה! אָך און וועה איז מיר! אין אַזא לאַגע האָב איך דיך דערזעהן"... ער האָט אַזוי פיעל געוויינט, געשריען, געריסען זיך די האָר פון קאָפּ, ביז וואַנען ער איז אָפּגעשלאָפען געוואָרען און האָט אײַנגעדרעמעלט. אין חלום איז דער רוח הקדש געקומען צו איהם אין שענע בגדים אָנגע-טהון און האָט געזאָגט: „בערוהיג זיך, מיין זוהן אברהם, די יורען

וועלען נאָך צוריקקומען צו זייער אָרט". רבי אברהם האָט זיך אויפגעחאַפּט פון שלאָף און האָט זיך צוריק אומגעקעהרט קיין צפת. אַז דער אר"י האָט איהם דערזעהן, האָט ער איהם גלייך געזאָגט: היינט וועסטו שוין לעבען, דו האָסט זוכה געווען זעהן די שכינה".

רבי חיים וויטאַל דערצעהלט אין זיינע חלומות: „ערשט איך זעה פאַר מיר אַ פרוי, שען ווי די זון, זי געהט צו צו מיר און זאָגט: וואָס וויינסטו, חיים מיין זוהן, איך האָב דיין געוויין געהערט און בין געקומען העלפען דיר. זי האָט איהר האַנד אויסגעשפרייט, און איך האָב אָנגעהויבען שרייען: מוטער, מוטער, העלף מיר. דערנאָך האָב איך דערזעהן, ערשט גאָט זיצט אויף אַ שטוהל, אַן אַלטער גרייז, די באָרד ווייס ווי שניי, שען אָהן אַ סוף. ער האָט מיר פאַר מיין רעכטער האַנד אָנגעהאַלטען און האָט געזאָגט: חיים מיין זוהן, שרעק דיך ניט, האָב קיין מורא ניט".

ר' לוי יצחק בערדיטשעווער איז אַמאָל געקומען אין שטאָדט דיקלאָ אין ספירה-צייט, געקומען איז ער אין שטאָדט שפּעט ביי נאַכט. די נאַכט איז געווען אַ פינסטערע, אַ צרה'דיגע; ער איז געבליבען שטעהן אין מיטען גאַס און האָט ניט געהאַט וואו צו נעכטיגען. איינער אַ גאַרבער האָט איהם צו זיך גענומען אין שטוב. ר' לוי יצחק האָט געוואָלט דאָרטען דאַוונען און צעהלען ספירה. ער האָט אָבער דאָרטען גאָרנישט געקאָנט טהון מחמת דעם שלעכטען ריח. שפּעט ביי נאַכט איז ער אַליין אין דעם בית-המדרש אַוועק און האָט זיך שטאַרק פערטראַכט אויף דער אומוואַנדערונג פון דער שכינה, אויף איהר אַנגסט און שמערץ, אויף איהר שרעקליכער ירידה, האָט זעהר פיעל געוויינט, ביז וואַנען ער האָט פון שוואַכקייט איינגעדרימעלט, און האָט פאַר זיך געזעהן אַ שרעקליכעס ליכט. וואָס אַפילו דער גלגל חמה איז געגען איהם פינסטער. אין דעם ליכט האָט אַרויסגעשיינט אַ פרוי אויסגעציהרט אין פייער און צוואַנציג ציהרונגען, און יעדע ציהרונג שיינט אַזוי, אַז דעם מענשענס רעיון קאָן עס בשום אופן ניט משיג זיין, און זי האָט איהם געזאָגט: שטאַרק זיך, מיין זוהן, עס וועט אַלץ גוט זיין"...

ר' יעקב שמשון שיפּעטעווקער איז געווען אין ארץ ישראל. איינמאָל האָט זיך איהם אין דמיון פאַרגעשטעלט די שכינה ווי אַ פרוי, וואָס בעקלאָגט איהר ליעבען מאַן. ר' יעקב שמשון האָט זיך אויפגעחאַפּט און האָט געזאָגט: דאָס איז ניט אַנדערש, אַז

דער רבי ר' פנחס קאָריצער איז געשטאָרבען..."

דער זוהר איז פול מיט באַשרייבונגען פון ליעבע, פרייד און ליידען פון דער שכינה. דער גאַנצער זוהר דאָס איז אַ מין געטליכער ראָמאַן פון גאָט מיט כנסת ישראל, פון קודשא בריך הוא און די שכינה. ער זוכט זי שטענדיג, זי זוכט איהם שטענדיג. מענשען צושיידען זיי. עס שיינען אַרויס אייניגע גליקליכע מינוטען, זיי פערשווינדען אָבער באַלד. די פרייד איז פול האָפנונג אויף די צוקונפט, ווען מענשען וועלען ריין און הייליג ווערען. אין דער געטליכער בענקשאַפט זענען דאָ די וועלט־צרות, די יודישע בעזונדערע צרות, עס זענען אָבער אויך עסטעטישע ליידען פערהאַן.

„אין דעם טאָג, וואָס דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען, און די יודען זענען אַוועק אין גלות מיט קייטען אויף די העלזער און די הענד אויף הינטען געבונדען, און די כנסת ישראל איז אַרויס פון קעניג'ס הויז, אום צוזאַמען מיט די יודען צו געהן, האָט זי די (כנסת ישראל) געזאָגט: איך וועל געהן פריהער בעקלאָגען מיין וואוינונג, מיין מאַן און די קינדער. אַז זי האָט דערזעהן איהר חרוב געוואָרען וואוינונג, דאָס בלוט פון די חסידים דאָרטען פערגאָסען, דעם הייליגען היכל אין פייער פערברענט, האָט זי אָנגעהויבען שרייען אַזוי, אַז אַלע אויבערשטע און אונטערשטע זענען אויפגערעגט געוואָרען און איהר קול איז אָנגעקומען ביז'ן מלך, און דער מלך האָט געוואָלט מאַכען פון דער וועלט תהו ובהו. אַלע הילות מלאכים זענען אַראָב טרייסטען זי, זי האָט אָבער קיין טרייסט ניט צוגענומען".

די בני ארץ ישראל קלאָגען: „מיר האָבען קיין מוטער ניט! וועה, וועה, איז אונז, וועה איז אייך, מיר דאַרפען קלאָגען, מיר דאַרפען אונזער ביטער האַרץ אויסגיעסען פאַר די, וואָס פיהלען אונז מיט. מיר געהען אַלע טאָג צו דער מוטערס בעטעל און מיר געפינען זי דאָרטען ניט. מיר פרעגען אויף איהר — קיינער ענטפערט אונז ניט. מיר פרעגען איהר בעטעל — ניטאָ... מיר פרעגען איהר שטוהל — געפאַלען... מיר פרעגען איהרע היכלות — שווערען זיי, אַז זיי ווייסען פון איהר ניט... מיר פרעגען די ערד — ניטאָ קיין סימנים פון טריט. מיר פרעגען דעם דאַך, ענטפערט ער, אַז זי איז פון דאַך צו דאַך געשפרונגען, אַליין געיאָמערט און געקלאָגט אויף אונז... מיר פרע־

גען די וועגען און שטעגען, ענטפערען זיי, אז זיי האבען געזעהן איינע וויינענדיג מיט א ביטערען קול אויף אידרע קינדער, און וויסען ניט, וואוהין זי איז אהין געקומען... לאמיר קלאגען און קושען די ערד, וואס זי האט אמאל געטראטען... לאמיר קושען דעם ארט, אויף וועלכען זי איז אמאל געזעסען... לאמיר קושען" די וואנד פון היכל און הארצרייסענד וויינען...

אין גן עדן התחתון איז פאראן א בעהאלטענער פערבארגענער ארט, וואס קיינער ווייסט פון איהם ניט, אין איהם זענען בעהאלטען טויזענד לוסט־פאלאצען, הייץ משיח'ן געהט אין זיי קיינער ניט אריין. דער גאנצער גן עדן איז פיל מיט מרכבות פון צדיקים און משיח איז דער ממונה אויף זיי אלעמען. אלע ראשי חדשים, שבתים און ימים טובים געהט משיח אריין אין יענע פערבארגענע פאלאצען. אין די פאלאצען איז פאראן א בעהאלטענער ארט, וואס איז גאר ניט בעוואוסט, און ער רופט זיך עדן, עס איז פאר קיינעם קיין מעגליכקייט נישטא צו דערקאנען איהם. משיח געהט ארום און ארום איהם, ביז וואנען איהם ווערט ענטדעקט אנ'ארט וואס רופט זיך קן צפור. אין יענעם ארט זענען אויסגעמאלט די געשטאלטען פון אלע פעלקער, וואס טהוען שלעכטס יודען. געהט ער אריין אין יענעם ארט, הויבט אויף די אויגען, דערזעהט ער, ווי די אבות געהען אריין אין דעם חרוב געווארענעם בית־המקדש, דערנאך זעהט ער, ווי די מוטער רחל וויינט און גאט טרייסט זי און זי וויל קיין טרייסט ניט אננעהמען, דאן הויבט משיח זיין קול אויף און הויבט אן וויינען, און דער גאנצער גן עדן ווערט צוציטערט און אלע צדיקים וויינען, און עס ווערט צוציטערט דער הימעל, וואס איז אויפ'ן גן עדן, און ער דערגרייכט ביז צום כסא הכבוד..."

„דער מלך איז אין צארן אריין אויף די מטרוניתא, האט זי פון זיינע פאלאצען ארויסגעשיקט. אז ער געהט זוכען זי, געפינט ער זי וואלגערן זיך אין אש. א! וואס פאר א כבוד זי וועט האבען! א! וואס פאר א ליעבע דער מלך וועט איהר ארויסווייזען! פאר'ן האנד וועט ער זי אננעהמען, וועט זי אין די פאלאצען אריינפיהרען און וועט איהר שווערען אז ער וועט זיך שוין מיט איהר קיינמאל נישט שיידען."

„פיעל זוכה איז די הבריא. אז דער מלך וועט צו זיך רופען די מטרוניתא, וועט ער פרעגען, ווער האט איהרע צירונג

צורעכט געמאַכט, ווער האָט איהר די קרוין אָנגעטהון. ווער האָט איהר די קליידער אָנגעטהון? — בעסער פון דער הבריא ווייס קיינער ניט די כלה צו ציהרען.״

„דוד זאָגט: פנה אלי וחנני (קעהר זיך צו מיר און ערבאַרעם מיך). איז דען ביי גאָט נישטאָ שענער פון דוד׳ן, וואָס ער זאָל זיך נאָר צו איהם קעהרען? עס איז אָבער פאַרהאַן אַ העכערער דוד, אַן׳אויבערשטער, און ער איז דער ממונה אויף פיעל אויבערשטע הילות. אַז גאָט וויל זיך איבער דער וועלט ערבאַרימען, טהוט ער אויף יענעם דוד אַ קוק, דאַן ווערט זיין פנים ליכטיג און אַלע וועלטען ווערען ליכטיג. זיין קאָפּ איז גאָלד און געציהרט מיט זיבענערליי גאָלדענע תכשיטין. פון גרוים ליעבשאַפט צו איהם זאָגט איהם גאָט: „קוק אויף מיר, דיינע אויגען זענען זעהר שען״. קוקען יענע אויגען אויף גאָט, ווערט גאָטס האַרץ פול מיט ליעבע און רחמנות. הויבט אָן שטאַרק ברענען די ליעבע, זאָגט גאָט: „קעהר אָב אַוועלע דיינע אויגען, דען זיי ברענען מיך מיט פייער״...

„אין איינעם פון די היכלות איז פאַרהאַן אַ גינגאָלדענע קרוין, אָדער אַן׳ערדהאָבענע, זעהר אַ טייערע, קיינער זעהט זי איצט ניט. זי איז מיט אַלע טייערע שטיינער אָנגעפילט און איז פון מלך משיח׳ס וועגען געגרייט. אַז משיח געהט אַרויף אין טורם, שטעהט איין אָדלער פון איין זייט, דער צווייטער — פון דער צווייטער זייט. אַז משיח געהט אַרויף, האַלטען די אָדלערס די קרוין. ווי ער הויבט אָן לייענען די תורה, עפענט זיך אַ טהירעל אויף און עס געהט אַרויס די טויב, וואָס נח האָט זי פון תבה אַרויסגעשיקט, און טהוט משיח׳ן די קרוין אָן. געהט משיח אַראָב, גיט זי די קרוין ווידער די אָדלערס אָב״.

ווייטער דערצעהלט זיך פיעל וועגען די טויזענדער פליהענדע פאַלאַצען, און וועלכע עס רוהט משיח. וועגען די כרובים וואָס פערשפרייטען די פליגלען דאָרטען, וועגען די פויגעלעך, וואָס הערען ניט אויף דאָרטען שירה צו זאָגען, וועגען די אותיות וואָס פליהען אַרום, וועגען די הימלען וואָס הענגען איבער זיי, וועגען די גלגלים מיט די נגונים זייערע, וועגען די ווינשטאָקען, וועגען די טייכען וואָס פליסען דאָרטען, וועגען די קוואַלען, וואָס שטראָמען דאָרטען, הענגען די פערלען און דימאַנטען, וואָס זענען אַרום די קוואַלען,

וועגען די אלערליי פייערען, וואס ווייזען זיך דארטען, וועגען אלער-ליי ליכט, וואס שיינט דארטען, וועגען אלערליי זיסע שטימען, וואס הערען זיך דארטען. משיח'ן פאלגען די כרובים, די הימלען, די גלגלים, די אדלערס, וואס פליהען ארום, דאס פייער, דאס וואסער, אלע הערען איהם, ער הערשט אין די היכלות, אין די הימלען, עס שטעהען דימאנטענע זיילען, שיינען מיט אלערליי קאליערען, עס גלאנצט דאס גאלד, עס ברענט דאס ליכט, עס שמעקען די ריחות פון אלערליי בשמים, עס ווערט פול קטורת, אלץ זינגט, דאוונט, בעט גאט פאר די יודען, פאר דער שכינה...

VII

די „שכינה" הייסט אין אגדה איינענטליך גאט אליין בכבודו ובעצמו. דער נאמען קומט אבער פאר דאס רוב אין דעם זי-נען, אז גאט רוהט אין דער וועלט, האט א שייכות מיט איהר, ליעבט זי, פיהרט זי צום גוטען. פיעל מאל ווערט אנגעווענדעט דער נאמען „שכינה" אויף וויפיעל גאט רוהט אויף יודען, בע-לייכט זיי, ליידט מיט זיי צוזאמען, טרייסט זיי, העלפט זיי, ריי-ניגט זיי, הייליגט זיי.

די אגדה איז אבער אזוי געוועהנט צו בעטראכטען די „שי"ה" נאר מיט דער וועלט צוזאמענגעבונדען אדער נאר מיט יודען צוזאמענגעבונדען, אז זי הויבט אן ווען ניט ווען פארשטעלען זיך די שכינה אלס עטוואס געטליכעס אבער ניט גאט אליין. אין איין ארט איז אפילו פארהאן דער אויסדרוק: „אמרה שכינה לפני הקב"ה" (די שכינה האט פאר גאט געזאגט)

וואס די אגדה רעדט פאעטישער, ליִרישער, הארציגער, שיינט אלץ מעהר ארויס דער ווייבליכער כאראקטער פון דער שכינה. אין דער אויבענדערמאהנטער אגדה וועגען ירמיהו הנביא ווייזט זיך די שכינה אלס א פערקלאגטע פרוי...

אין קבלה איז עס בעשטימטער און דייטליכער. „די שכינה איז פשוט א מלכה", „מטרוניתא", „עולמתא שפירתא" (א שענעס מיידעל.)

דער זוהר און אַלע ספרי קבלה זענען פול מיט אגדות וועגן „יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה". וואָס מיינען זיי, די מקובלים, מיט „קודשא בריך הוא" און וואָס מיינען זיי מיט „שכינה"? דערויף ענטפערן זיי: „קודשא בריך הוא" דאָס איז „זעיר אנפין" (זעקס מדות: חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד); „שכינה" אָבער איז די מדה „מלכות".

דאָס איז אָבער אויך גאַנץ ווייניג קלאָר, כדי צו ערקלערן דאָס, מוז מען פאָרלעגען די יסודות פון קבלה. נאָר עס איז ניט דאָ דאָס אָרט דערצו. אין קורצען קאָנען מיר אָבער בעמערקען: ז"א (זעיר אנפין) הייסען אין קבלה די מדות, דורך וועלכע גאָט פיהרט די וועלט, ווי זיי זענען אַליין פאַר זיך, ווי זיי זענען אין זייער געטליכער הויכקייט. אין „שכינה", אין „מלכות", ווערען זיי אין דער וועלט ענטדעקט, בעוויזען, אויסגעשפּראָכען. די „שכינה" (דאָס זעלבע, ווי די מדה מלכות) הייסט אַלזאָ אָפט „דבור", מאמר", ווייל דער „דבור" (רייד) ענטדעקט דאָס, וואָס איז אינווייניג געטראַכט געוואָרען. „שכינה" הייסט אַלזאָ די עפענטליכע גאָטהייט.

אונטער „קודשא בריך הוא" פערשטעהען אָבער אָפטמאָל די מקובלים נאָר די מדה „תפארת". דאַמאָלסט האָט שוין דער אויסדרוק „יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה" אַ מעהר עסטעטישען זין. בעטראַכטען עסטעטיש דעם אויסדרוק, הייסט ער אייגענטליך: די געטליכע העכערע שענהייט פעראייניגט מיט דער וועלטשענהייט.

„תפארת" וועט הייסען די ריינע געטליכע שענהייט; „שכינה" וועט הייסען די געטליכע אַלוועלטליכע שענהייט. „תפארת" האָט מיט דער וועלט ניט צו טהון; „שכינה" איז מיט דער וועלט, אין דער וועלט, און נאָר אין דער וועלט

אַמאָל איז די וועלט אינגאַנצען פעראייניגט מיט גאָט, דאַן ווערט שמחה והדוה אין אַלע עולמות עליונים. די געטליכע שענהייט שיינט העל, אָפען, קלאָר פאַר אַלעמען און אין אַלעמען. עס ווערט אַלץ אויסגעלייטערט, אויפגעהויבען, קומט עס, הייסט עס, פאָר דער „יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה", די פעראייניגונג פון גאָט און וועלט, גאָט און מענש, הימעל און ערד, עס טרעפט אָבער, אַז די וועלט איז פינסטער, פערזונקען, דערווייטערט פון שעפּער, פערשלאָסען אין זיך, אָבגעטיילט און דערווייטערט. דאַן קומט פאָר

דער „פירוד" (אָפּשייד), די שכינה ווערט דערווייטערט פון „קודשא בריך הוא" עס בענקט אפילו, עס פיהלט, אז עס פעהלט עפּיס, מען קאָן אָבער צו דער גאָטהייט ניט צוגעהן, — צו פיעל דער־ווייטערט, צו פיעל אָבגעטראָטען

און גרויס איז דאן דער צער פון דער „שכינה". די שענהייט זוכט איהר געטליכען שורש, זי וויל דערהויבען ווערען, אויסגעלעזט ווערען: זי איז אָבער אין דער וועלט פערזונקען, די וועלט־פינסטערניש פערהמט זי ארום, די וועלט־קייטען פערבינדען זי. זי איז ביי דער וועלט אין געפענגניש, זי קאָן צו זיך ניט קומען, זי קאָן פון איהר צרה ניט בעפרייט ווערען.

נאָר עס איז גרויס דער צער. און וואָס עס ווערט גרעסער די בענקשאפט נאָך דער געטליכער שענהייט, ווערט די וועלט אלץ מעהר בעפרייט. עס ווערט גרעסער די בענקשאפט און עס הויבען אָן ביסלעכווייז די קייטען אראָבפאלען, עס הויבט זיך אָן די תפיסה ברעכען, עס הויבען אָן פליגלען וואקסען.

דער צער ווערט פערוואנדעלט אין בענקשאפט, די שטענ־דיגע ליידענשאפטליכע בענקשאפט אין פאָרשטעלונגען, די פאָר־שטעלונגען אין וואָס מעהר נאָהענטקייט צו דער גאָטהייט.

און די שכינה הויבט אָן ביסלעכווייז בעפרייט ווערען, און עס הויבט אָן ווידער פאָרקומען דער יחוד; פון אָנהויב טאָג־ווייז, מאָמענטענווייז, דערנאָך מעהר און מעהר, ביז וואנען עס הויבט ווידער אָן שיינען די האָפנונג, ביז וואנען דער גרויסער טאָג ווערט אלץ נעהנטער און נעהנטער.

און ניצוצי קודשה (פונקען פון הייליגקייט) זענען אין דער גאנצער וועלט פערזייהט און פערשפרייט, אומעטום זענען זיי, אומעטום, אפילו אין די אומריינסטע, שמוציגסטע ערטער. מען דארף נאָר זיי קאָנען אויפזוכען, מען דארף נאָר קאָנען אויפקלויבען זיי, צוזאמענשטעלען זיי, מען דארף נאָר אויפזוכען זיי וואו זיי זענען ניט פאַרהאַן, כדי זיי פאָרצושטעלען אין איין גרויסען בילד, כדי זיי צו ברענגען צו איין שעפפונג.

און דאָס גרויסע געטליכע בילד איז אַ קומה שלמה, אַ געט־ליכער אָרגאניזם, עס ווערט אַ מרכבה פאַר די גאָטהייט, די וועלט ווערט ריינער און העכער, שענער און ליכטיגער.

ווי זשע קלויבט מען צונויף אָט די ניצוצי קדושה? וואו

זוכט מען זיי און ווי זוכט מען זיי? ווי מאַכט מען פון פערשידענע זאַכען איינס?

דערמיט באַשעפטיגט זיך די קבלת האר"י, דערמיט באַשעפטיגט זיך אויך די חסידות. וואָס אַנבעלאַנגט אָבער צו שענהייט, דאָ האָט די חסידות איהר באַזונדער טיפען בליק.

אין חסידות געהט עס אַריין וועהר „אין אַ הויכען דרך פון „העלאת המחשבות הזרות" — אויפהויבען די פרעמדע געדאַנקען (די שלעכטע געדאַנקען).

דער וועג איז אַפילו, לויט איניגע פאַרשטעהער פון חסידות, זעהר געפעהרליך. דער רב מלאַדי זאָגט אָן, מען זאָל זיך ניט פערנעהמען מיט אויפהויבען די מחשבות זרות. אויף יענע חסידישע כתבים, וואָס פערנעהמען זיך פיעל דערמיט, זאָגט ער, אַז זיי האָבען שלעכט פערשטאַנען זייער רבינ'ס (בעש"ט) כוונה. רבי נחמן בראַסלאַווער הייסט די גרויסע צדיקים אָדער, בעסער געזאָגט, דעם גרעסטען צדיק (וואָס ער איז בבחינת משה משיח) זיך דערמיט באַשעפטיגען. פאַר אַלעמען האָט ער אָבער אַנאַנדער כלל: אַל תכנס עם פתוייך בטוען ונטען (זאָלסט ניט אַריין אין טענות ומענות מיט דיינע רייצענדע געדאַנקען). פאַר די, וואָס פערשטעהן גוט דעם בעש"ט'ס מיינונגען איז אָבער קלאָר, אַז דער ענין פון אויפהייבען די מחשבות זרות איז ביים בעש"ט געווען איינער פון די גרעסטע עיקרים.

כדי צו פערשטעהן עס ווי געהעריג איז, מוז מען זיין באַקאַנט האָטש אין אַלגעמיין מיט'ן בעשט'ס מיינונג אויף גוטס און שלעכטס.

די גאַנצע וועלט איז גאָטהייט (אלהות). גאָט און וועלט דאָס איז איינס. אויסער גאָט איז גאָר נישטאָ. אַלץ, אַלץ איז גאָטהייט, וואָס דו הערסט, וואָס דו זעהסט, וואָס דו פיהלסט, וואָס דו דענקסט. אין גוטס און אין שלעכטס, אין פרייד און אין וועה, אין הויך און אין דער נידער, אין גרויס און אין קליין, אין שען און אין מאוס, אומעטום איז די גאָטהייט. דאָ שיינט זי אָפען דאָרטען איז זי פערבאָרגען און באַהאַלטען, זי איז אָבער אומעטום גלייך פאַראַן.

אַלץ, אַלץ איז אותיות פון דער תורה, צרופים פון גאָטס געדאַנק, פערשידענע ערשיינונגען פון איין זאַך, פערשידענע איברים פון איין גוף; דער גרויסער מלך גאָט איז אין דער גאַנ-

צער וועלט ענטדעקט, אלע זעגען זיינע און ער איז אלעמענס.

ווען אלעס איז געטהייט, צי קען מען דען אייגענטליך ריידען פון שלעכטס, בייז, זינד, מאוס, אומריינקייט? אז אומעטום איז גאט גלייך פארהאן, קען מען דען הלוקים מאכען? צי קען מען דען זאגען: דאס איז גוט און דאס איז שלעכט, דאס איז כשר און דאס טריף, דאס איז ריין און דאס איז אומריין? איז דען ניט אלץ גלייך? זענען דען ניט אלע אותיות גלייך? זענען דען ניט אלע אברים גלייך?

וואלט דער בעש״ט זיך פארגעשטעלט די געטהייט, ווי שפינאזא, וואלט ער אויך מוזען זאגען צוזאמען מיט שפינאזאן, אז אלע פארשטעלונגען פון גוטס און שלעכטס, פאלקאמען און ניט פאלקאמען, זענען ריין מענשליכע. די ריינע געטהייט האט מיט זיי ניט צו טהון. וויל מענשען האבען נישט קיין פאלקאמע אידעען, דוכט זיך זיי, אז דאס איז גוט, און דאס — שלעכט — דער אלוועלטליכער עצם — נאטור — גאט — איז ניט גוט און ניט שלעכט. מענשען ליבען, פרעהען זיך, ליידען, לעבען, שטארבען — צו גאט אבער האט עס ניט.

דער בעש״ט אבער, הגם ער האט געדענקט פאנטעאיסטיש, ווי שפינאזא, הגם ער האט תמיד געזעהן די איינהייט פון גאט און וועלט, האט ער דאס זיך אבער אין גאנצען אנדערש פארגעשטעלט. גאט און וועלט איז איינס, גאט איז אבער אין דער וועלט ניט געבונדען. די וועלט אינגאנצען איז א מין פערבלענדעניש, א מין פערשטעלעניש פון גאט. וויל ער, ווערט זי שוין אין. די וועלט איז פון איין זייט די געטהייט אליין. פון דער צווייטער זייט איז זי אבער א שעפפונג, א קונסטווערק, א מייסטערווערק. אלס א שעפפונג האט זי, די וועלט, איהר ציעל, זי ווערט צו איהר ציעל פון צייט צו צייט נעהנטער, זי געהט אלץ העכער און העכער, ריינער און ריינער.

שפינאזא'ס גאט איז אהן לעבען, א ריינע אידעע, דעם בעש״ט'ס גאט איז אבער דאס וואס לעבט, שטרעבט, וואקסט און בליהט, ליידט און דיכטעט, דענקט און שאפט, צו וואס עס רייסט זיך דאס הארץ און געלוסט די נשמה. דעם בעש״ט'ס גאט איז אין מענשען, אפילו זיינע פעהלערען און ליידען, זיין זינד און קליינליכקייט.

דעריבער קען אויך דער בעש״ט ניט זאגען, ווי די, וואס טראכ-

טען, אז דאָס שלעכטס האָט קיין ממשות׳דיגען קיום ניט. ניין! דאָס שלעכטס האָט אַ ממשות. מיר פיהלען עס, וואו מיר קעהרען זיך און ווענדען, מיר זעהען זיין ווירקונג אויף יעדען שריט און טריט, מיר הערען זיין שווערען אָטהעם, האָט דען קיין ממשות׳דיגען קיום ניט דאָס, וואָס לאָזט אונז ניט לעבען, קוועלט און פייניגט אונז פון וויעג ביז׳ן קבר?

דער בעש״ט דענקט דעריבער אַזוי: דאָס שלעכטע איז די קלענסטע מדרגה פון גוטס. דאָס שלעכטס איז ניט קיין היפך פון גוטס, נאָר דאָס זעלבע גוטס אין זעהר אַ קלייגער מאָס. מחמת מענשען זעהען ניט אָט דאָס ביסעל גוטס, וואָס דערין איז פאַרהאַן, רופען זיי דאָס אָן שלעכטס. אין יעדער זאַך פון דער וועלט זענען דאָ פערשידענע מדרגות פון דעם העכסטען ביז דעם נידריגען. דאָס גוטס האָט אויך זעהר פיעל פערשידענע מדרגות, אין די הויכע מדרגות איז דאָס גוטס זעהר גרויס, אין די נידריגע — ווייניגער, אין דער נידריגסטער —גאָר ווייניג. עטוואָס גוטס איז אָבער אומעטום פאַרהאַן; אָהן דעם וואָלט עס גאָר ניט געקאָנט עקזיסטירען.

דאָס שלעכטס האָט דעריבער אַ ממשות, אָבער עס עקזיסטירט אַלס די קלענסטע מדרגה פון גוטס און עס קאָן דערהויבען ווערען.

מאַכט די דערמאָהנטע הנהה בריימער און טיעפער, פער־שטעהט איהר שוין גאַנץ גוט, ווי מען דאַרף שטרייטען מיט דעם שלעכטס, מען דאַרף דאָס שלעכטס ניט אויסרייסען, מען קאָן ניט אויסרייסען דאָס, וואָס גאָט בעשאַפט, מען דאַרף עס פשוט איבערהויבען, דערהעכערן. אַלץ וואָס געפינט זיך אויף די נידריגע מדרגות דאַרף מן אויפהויבען אויף העכערע מדרגות. בשעת עס געפינט זיך אויף די נידריגע מדרגות, הייסט עס — גוטס.

איין בוים, אויף איהם זענען פירות פאַרטיגע, ניט פאַרטיגע, ניט דערוואַקסענע און אַפילו ווערעמדיגע; איין מאַטעריאַל — און פון איהם מאַכט מען כלים בעסערע, ערגערע, גאָר שלעכטע. עס צובּרעכען זיך די כלים און עס בלייבען שטיקלעך שערבלעך. קיין היפך איז דאָ ניטאָ; עס זענען פאַרהאַן נאָר פערשידענע מדרגות — איינינגע מעהר פאָלקאָמע, אַנדערע ווייניגער פאָלקאָמע און ווידער אַנדערע גאָר ווייניג פאָלקאָמע.

אויפ׳ן בעש״טס לשון הייסט עס אַזוי: יעדע וועלטליכע ליעבע יעדער וועלטליכער שרעק איז אַן אָראָבגעפאַלענע געטליכע יראה,

יעדע וועלטליכע שענהייט איז אן אראפגעפאלענע געטליכע שענהייט, יעדע וועלטליכע חכמה איז אן אראפגעפאלענע חכמה עליונה.

וואס האט אלזא דער מענש צו טהון? ער דארף צונעהמען די וועלט ווי זי איז, ער דארף בעטראכטען און פארשטעלען יעדע זאך, ווי זי איז פארהאן, ער דארף נאר יעדע זאך צוריק אומקעהרען צום שורש, ער דארף פון יעדער ליעבע א געטליכע ליעבע מאכען, פון יעדען שרעק א געטליכע יראה מאכען, יעדע שענהייט צוריק אומקעהרען צו דער געטליכער „תפארת".

בעטראכטענדיג און פארשטעלענדיג, אז אין יעדער זאך איז פארהאן גאטהייט, לאזט ער די זאך אליין און פערטיעפט זיך אין דער גאטהייט: זעהענדיג אין יעדער זאך בעזונדער עטוואס געטליכעס, לאזט ער דאס „עטוואס" און וויל דערגרייכען דעם כלל, דעם עיקר, דעם עצם. אזוי ווערט יעדע זאך דערהעכערט און פערגעטערט.

דו זעהסט שענהייט און ווילסט עס זינליך גראב פערשטעהן, דארפסטו גוט בעטראכטען, אז אין דעם, וואס עס ציהט מיך און געוועלטיגט איבער מיך, איז פארהאן עטוואס געטליכעס, אז אין דער שענהייט, וואס איך זעה, איז פארהאן עטוואס פון דער העכערער געטליכער שענהייט, אז דער עיקר איז דערפאר דאס געטליכע, דאס דערין איז פארהאן. צו וואס זשע איז איין שטראהל, אז פאר מיר איז די גאנצע זון? וואס איז פאר מיר איין טראפען, אז פאר מיר איז דער גרויסער ים? איך דארף גאט ליעב האבען — דארטען איז אלעס פארהאן.

אזוי קומט דער מענש פון דער שענהייט, וואס ער זעהט, צו דער גאטהייט. אלעס קליינליכע און זינליכע פערשווינדט, און עס ווערט אלץ ריין און הייליג.

איין מעשה, וואס עס דערצעהלט א פריהערדיגער מקובל (ר' יצחק דמן עכו) ערקלערט זעהר גוט דעם חסידישען געדאנק.

„אמאל איז א בת מלך ארויס פון טייך. איינער א פראסטער מענש האט זי דערזעהן און האט געזאגט. „אָ! ווען די וואלסט מיינע זיין!" „אז די בת מלכה האט עס דערהערט, האט זי איהם געענטפערט: „דארטען! אויפ'ן בית־עלמין"... דער מענש האט עס אבער פשוט פערשטאנען און האט אנגעהויבען געהן צום בית־עלמין. ער זיצט אזוי טאג און נאכט אויפ'ן בית־עלמין און טראכט

נאר וועגען דער בת מלכה. ער האט אליין, אז זי, די בת מלכה, וועט פארט צו איהם קומען. ער ווארט חדשים לאנג, זי איז אלץ נישטא. ער האט אלע זיינע חושים, פארשטעלונגען און געדאנקען אין איין ליידענשאפט אריינגעטהון. ער האט נאר די צורה פון דער בת־מלכה פאר זיך געזעהן. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז, האט ער זיך אן מענשען אין גאנצען פערגעסען, ער האט פערגעסען אן אלץ, וואס ער האט אמאל געזעהן, געפיהלט און געטראכט. לעבעדיג אזוי פיעל אין איינזאמקייט, פערטהון שטענדיג אין איין אידעע, האט ער אויפגעהערט זינליך זיך פארצושטעלען דער בת־מלכה'ס־שענהייט און האט עס אלעס גייסטליך בענומען. אריינגעטהון אין גייסטיגער שענהייט האט ער אין גאטהייט אנגעהויבען לעבען. מיט דער צייט איז ער דער גרעסטער קדוש געווארען".

פון טיעפער ליידענשאפט — צום גייסטיגען לעבען, פון גייסטיגען לעבען — צו גאטהייט.

די פרוי ביי יודען:

„פאַרהאַן אַזאַ אונוויסענדעס פאָלק, — שרייבט פושקין אין איינער פון זיינע בעמערקונגען, — וואָס זיינע מענער דאַנקען גאָט פאַר דעם, וואָס זיי זענען ניט בעשאַפען געוואָרען קיין פרויען".

ווער דאָס „אונוויסענדע פאָלק" איז? — דאָס איז גאַנץ לייכט צו טרעפען. יודען האָבען טאַקי אַזאַ ברכה: „ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא עשני אשה"...

פאַרוואָס האָט פושקין ניט אָנגערופען דעם נאָמען פונ'ם פאָלק, וואָס האָט אַזאַ מין ברכה? — ווייל פושקין האָט יודען ליעב געהאַט, און איהם האָט זיך ניט געוואָלט רעדען וועגען יודען מיט לשון פון אַלערליי יודען-פרעסער. אַז פושקין האָט יודען ליעב געהאַט און באמת ליעב געהאַט, — דאָס זעהט מען קלאָר פון זיין אָנגעהויבענער פאָעמאַ, וואו עס ווערט געשילדערט, ווי דער אַלטער יוד זיצט ביי זיין אַלטען ספר אין אַ טיעפער, שטומער נאַכט און איז פול ערוואַרטונג. מיט מעהר ליעבע מאָלען, ווי פושקין האָט עס געמאָלט, איז אונמעגליך. אַ שאָד, וואָס פושקין האָט אַזאַ פאָעמאַ נאָר אָנגעהויבען און ניט פערענדיגט.

לערמאָנטאָוו האָט יודען ניט געקענט. ער האָט יודען פון ווייטען אידעאַליזירט. זיין „איספאַנצי" איז געשריבען געוואָרען אונטער דעם איינפלוס פון לעסינג'ס „נאַטאַן דער ווייזע". פושקין האָט אָבער יודען גוט געקענט. זייענדיג אין קעשענעוו האָט ער, קענטיג, געהאַט אַ משא-ומתן מיט יודען. צו איין יודישער טאָכטער (ווי עס ווייזט אויס פון זיין קליין-ליעדעל "Евреикѣ„ האָט ער געהאַט אַ צו-נאָהענטע בעציהונג...

ניט גרויס איז דער פראגמענט פון דער דערמאהנטער פאעמא. פון יעדער שורה זעהט מען אבער ארויס טיעפע קענטעניש און אייג- פאכע, נאטירליכע ליעבע צום איינפאכען יודען, צום איינפאכען טרוימער. פושקין האט אבער דערהערט פון א ברכה ווי „שלא עשני אשה" און דא האט זיך זיין מענש געפינען בעלייריגט און ער האט געמוזט זיין כעס אויסדריקען האטש אין סתב-לשון: „פארהאן א אונ- ווסענדעם פאלק"...

א בעציהונג צו פרויען, א מין בעטראכטען פרויען אלס נידעריגערע בריאים, האט אויפגערעגט פיעל יודען-קענער, וועלכע זענען גאר ניט געוועזען קיין שונאי-ישראל. געגען א מין בעציהונג האט ארויסגעזאגט זיין שארפסטע ערביטערונג אויך דער גרויסער יודישער פאעט יהודה ליב גארדאן...

און ווי זאל מען טאקי אין צארן ניט אריין און ווי זאל מען דעם שארפסטען פראטעסט ניט אויסדריקען, ווען מען זעהט, אז איין טייל מענשען בעטראכט דעם צווייטען טייל, ווי שקלאפען, ווי געמיינע, שלעכטע בעשעפענישען, ווי שטומפזיניגע, נארישע קעפ, ווי שטומע פה, ווי עפעס הפצים, ניט ווי מענשען...

די מענער, זענען לויט'ן יודישען דין היב אין אלע מצוות, און פרויען זענען פטור פון אלע מצוות שהזמן גרמא; מענער דארפען לערנען תורה — פרויען דארפען ניט לערנען קיין תורה; נאך מעהר: כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות (ווער עס לערנט זיין טאכטער תורה, איז גלייך ווי ער לערנט זי עטוואס געמיינעס); די מענער זענען די רעדעל-פיהרער, די חכמים, די יועצים, — פרויען דארפען זיך אין גארניט מישען (אין חכמה לאשה אלא בפלך — די חכמה פון א פרוי איז נאר אין שפינדעל: זי האט שכל נאר אויף שפינען).

די פרוי ווערט בעטראכט פיעל מאל אין יודישען דין און אין דער יודישער אלטער ליטעראטור בכלל, ווי עטוואס פאסיוועס („אסתר קרקע עולם היתה"). זי האט ניט קיין אייגענעם רצון, קיין אייגענע התחלה, קיין אייגענע אינדיווידואליטעט („אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש"). אין די פערשיעדענסטע יודישע ספרים זענען פארהאן פערשיעדענע אויסדריקען פון דער א"ט. אין יודישער רב דרוקט, למשל, א „ילקוט הדש", דארף ער אין אות א' רעדען אויך וועגען „אשה" (פרוי), רופט ער דעם דערמאהנטען

פרק אָן: „אשה וכל עניני פריה ורביה". די פרוי איז ביי איהם נישט מעהר, ווי אַ זאַך פון פריה ורביה...

אָדער די חסידים, למשל, ווען זיי זאָגען, אַז מען דאַרף בעטראַכטען דעם געשלעכטס־אַקט נאָר ווי אַ מצוה, נאָר ווי אַ דבר שבקדושה, זאָגען זיי עס אַזוי: „ויאהב את אשתו כמו שאוהב את התפילין בלבד, רק שהם מצות ה' יתברך" (ער זאָל ליעב האָבען זיין פרוי ווי ער ליעבט זיינע תפילין, נאָר ווייל עס איז אַ מצוה, — זעה צוואת ריב"ש ועוד).

אַזאַ מין בעציהונג צו אַ פרוי ווי צו עטוואָס אַ זאַך, ניט ווי צו אַ גלייכען מענשען מיט גלייכען דענקען, פיהלען, ליידען און שטרעבען, בעמערקט איהר אין דער אַלטער יודישער ליטעראַטור איבעראַל, און נאָך ניט אַזוי אין בעשטימטע דינים ווי אין סגנון, אין אַרט אויסדריקען זיך.

איך ווייס אַלע תירוצים. איך ווייס, אַז מען געפינט דערצו פערשיעדענע טעמים. דער יודישער געלעהרטער ריב"ל האָט אויך גאַנץ שאַרפע תירוצים געפינען (אין זיין „זרובבל"). די אַלע תירוצים זענען אָבער גוט נאָר פאַר פרעמדע. ווען מיר רעדען צווישען זיך, מוזען מיר דאָך מודה זיין, אַז אָט די אַלע תירוצים זענען מעהר ניט ווי שאַרפע סאָפיזמען...

אויף דער ברכה פון „שלא עשני אשה" ענטפערט ריב"ל, אַז סאָקראַט האָט אויך עטוואָס עהנליכעס געזאָגט. דאָס איז אמת. סאָקראַט האָט זיך אָבער אַמאָל געזאָגט אַ שאַרף וואָרט, און דאָ, ביי יודען איז עס אַ דין, און יעדער איז מחויב צו מאַכען טאָג־טעגליך אַזאַ ברכה...

אויף דעם, וואָס יודישע פרויען לערנען קיין תורה נישט, ענטפערט ריב"ל מיט אַ צעטעל פון פערשיעדענע יודישע פרויען, וואָס האָבען געקאָנט לערנען (די מוטער פון סמ"ע און נאָך אַזעלכע). דאָס איז אָבער זעהר אַ קאַלטער תירוץ. מיר יודען ביי זיך ווייסען דאָך, אַז אָט אַזעלכע ווי די מוטער פון סמ"ע זענען זעהר זעלטענע אויסנאַהמען. אין אַלגעמיינעם פאָלגען יודען דאָך די עצה פון רבי יהושע: ניט צו לערנען די טעכטער תורה.... ניט קיין תירוצים דאַרף מען אַלזאָ זוכען נאָר פערשטעהן, בעטראַכטען די אמת'ע פערדעלטנים פון אונזער אַלטער ליטעראַטור צו פרויען, מען מוז אַמאָל פאָלגען שפינאָזאַ'ס עצה: „ניט לאַכען, ניט וויינען, נאָר פערשטעהן"...

און וויל מען פערשטעהן און בעטראכטען גאנץ אביעקטיוו די טיעפסטע יודישע אנשויאונגען אויף פרויען, מוז מען קומען צו דעם בעשלוס: די אפיציעלע, פארמעלע, אויבערפלעכליכע, טאג־טעגליכע, האכעדיגע פערהעלטנישען דריקען אוים גרינג־שעצונג, און אמאל זאגאר פעראכטונג צו פרויען; די טיעפערע, הייליגערע און אינערליכערע פערהעלטנישען צו פרויען זענען אבער אנדערע, להלוטין אנדערע. דער יוד אין זיין קודש הקדשים, אין זיין בענקשאפט, אין זיין טרויער, אין זיין שכינה־זוכעניש, אין יענע צייטען, ווען ער זוכט דאס אייביגע, דאס געטליך־שענע, דאס אייביג־ליעבענדע אייביג־ליידענדע — זוכט ער דאס אייביג־מוטערליכע, דאס אייביג־ווייבליכע, פון אט דעם טיעפען בענקען, טרויערן, ליידען און זוכען ווערט געבוירען די „שכינה“, די „מטרוניתא“, די „עולמתא שפירתא“, די „אמא“, הימעל־ליעבע, אייביגע רחמנות, צארטקייט ווייכקייט, טרייסט, הילף אין אונגליק, רפואה דעם קראנקען, שטיצע דעם שוואכען, מיט דעם געפאלענעם, דעם זינדיגען, זוגען־ליכט און מוטער־ליעבע אלעמען, גוטע און שלעכטע, צדיקים און רשעים.

און דער רושם פון אט דער אייביגער בענקשאפט פונ'ם אינערליכסטען און טיעפסטען דורשט נאך אלין וואס איז גוט און מילד, שען און אידעל, פון דעם פערגעטערן דאס מוטערליכע, דאס ווייבליכע, — אט דער רושם בלייבט אינ'ם יודענס הארצען, אפילו ווען ער געהט ארוים פון זיינע העכערע וועלטען און לעבט זיין „ווירקליכען“, טאג־טעגליכען לעבען, דאס לעבען פון מצוות און מארק, א בלאט גמרא מיט א רובעל.

און צוויי התחלות, צוויי געגענזייטיגע יסודות געהען דאן אריין אינ'ם יודענס פערהעלטעניש צו דער פרוי, פון איין זייט דער יוד דער פקח, דער, וואס איז מבטל בתכלית הבטול די פרוי, „וואס האט לאנגע האר און קורצען שכל“, דער מאן, וועלכער רעכענט זיך פאר זיין עיקר און דער פרוי פאר א טפל, דער תלמיד חכם, וואס דאס ווייב וועט זיין א בענקעלע אונטער זיינע פיס אין גן־עדן; און פון דער צווייטער זייט — דער יוד, וואס זעהט אין דער פרוי דעם סימבאל פון דאס העכסטע, דאס שענסטע און דאס בעסטע...

און דער יוד בלייבט זיך אלזא אין טעאריע, אין וויץ, אין טרוקענעם דין — דער אמת'ער מזרח־מענש מיט זיין קוק אויף פרויען, ווי אויף נידעריגערע ברואים, און אין דער פראקטיק,

אין לעבען, אין שטענדיגען פערקעהרר — דער מענש, וואס ליעבט און אכטעט זיין פרוי מעהר פון אלעמען (איך רעד דא פונ'ם אמת'ן יודען, פונ'ם פעסט-גלויביגען און גוטען אין מדות) און פערהאלט זיך צו איהר מיט דער גרעסטער צערטליכקייט, ווייכקייט און רחמנות.

און דעריבער זעהען מיר, אז האטש דער מאן ביי יודען האט פאר זיך גענומען די עולם-הבא און מיט דער פרוי האט ער נאר חסד געטהון, ווען זי האט אויך א חלק געהאט, — האט זיך דער יוד (איך רעד דא ווידער פונ'ם גאנצען, פעסטען יידישען טיפ) שטענדיג אויסגעצייכענט מיט זיין רייגעם, שענעם פאמיליען-לעבען, מיט'ן אמת'ן שלום, וואס האט געהערשט ביי אונזערע אמת'ע ערהליכע יודען צווישען מאן און פרוי. די פרוי האט ניט געדארפט מאהנען איהרע רעכטען, ווייל זי האט געהאט אין לעבען אלע רעכטען. דער אמת'ער ערהליכער יוד האט גאר ניט פערשטאנען ווי קאן זיין אנדערש...

די יודישע פרוי האט נאר דאן דערפיהלט איהר ביטערע לאגע, בשעת זי האט אנגעהויבען פיהלען גרעסערע בעדערפענישען, בשעת זי האט זיך שוין ניט געוואלט בעגנוגענען מיט דעם, וואס זי איז א „אשת חיל", וואס זי איז א מוטער און איז געשעצט און געליעבט פון מאן און קינדער, בשעת זי האט שוין געוואלט ווערען אקטיוו אין געזעלשאפטליכען זין פון ווארט, דאן איז ערשט געבוירען געווארען דער פראטעסט פון דער יודישער פרוי, וועלכען גארדאן האט אזוי שטארק אויסגעדריקט מיט זיין „אשה עבריה מי ידע חייך"...

אבער בשעת די יודישע פאמיליע האט געפיהרט איהר פאטריארכאלישען לעבען, האט זיך די יודישע פרוי געפיהלט אויפ'ן ארט, נאטירליך, גוט, וואהל, אינגאנצען צופריעדען מיט דער ליעבע פון מאן, מיט זיין ווייכקייט און רחמנות.

דען דער פאטריארכאלער יוד איז ניט דער פאטריארכאלער רוס, למשל, וועלכער לעבט לויט זיין „דאמאסטראי". דער „דאמאסטראי" ראטעט דעם רוס צו האלטען דער פרוי אין דער מורא און צו בענוצען דעם קנוט, אין דער צייט וואס דער תלמוד-יוד האט געוואוסט, אז האטש דער תלמוד ברענגט פיעל אנעקדאטען אויף דער טעמא פון קהלת: „אדם אחד מאלף מצאתי, ואשה בכל אלה

לא מצאתי" („צווישען טויזענד פרויען איז ניטאָ קיין איינע אַ רעכטע"), האָטש אין תלמוד זענען דאָ פיעל שפּאָטווערטלעך אויף דעם אַדרעס פון פרויען, האָטש דער תלמוד קוקט טאַקי אויף פרויען ווי אויף אַ געשלעכט וואָס שטעהט נידעריגער פונ'ם מענליכען געשלעכט, פונדעסטוועגען הערט ער ניט אויף צו מזהיר זיין מיט טויזענדער אַזהרות, אַז דער מאַן זאָל „ליעבען זיין פרוי ווי זיך זעלבסט און עהרען — נאָך מעהר ווי זיך זעלבסט", אַז דער מאַן זאָל דער פרוי קיינמאָל ניט בעליידיגען און צו טרעהרען ניט ברענגען („לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה") און זאָל אָהן איהר וויסען די קלענסטע זאַך ניט טהון, ער זאָל שטענדיג זי שואל עצה זיין („אתתך גוצא — גחון ולחיש לה").

ווער רעדט, אַז ער טאָר קיינמאָל ניט בענוצען געגען איהר די קלענסטע געוואַלד־טהאַט, און אויב ער בענוצט עס יאָ, איז ער אַ רשע, אַ טמא, דער ערגסטער און געמיינסטער מענש, און לויט אַנדערע אחרונים — זאָגאַר אַ מנודה.

דער תלמוד־יוד האָט דאָס אויך געוואוסט, אַז האָטש דער יודישער דין בעטראַכט די פרוי אַלס אַ וועזען אַ נידעריגען, אַ געמיינערען, אַ גרינגערען, (פרויען און קנעכט זענען אין מצוות גלייך...), איז דאָס אָבער אַלץ געזאָגט געוואָרען אין מילי דשמיא, אין גאָטס־זאַכען, אין מצוות, בכלל אין רוחניות, אין שכל, אין מדות, אָבער ניט אין זאַכען, וואָס זענען נוגע דער פרוי דירעקט, דאָרט וואו עס רעדט זיך וועגען שפּייז, וועגען קלייד, וועגען בעהאַנדלונג. דאָ בייט זיך שוין אום דער ניגון. די פרוי, ווייל זי איז שוואַכער, עדעלער, שענער, צניעות'דיגער, איז זי פריהער און פאַרצוגליכער פאַר'ן מאַן.

דער דין זאָגט אין דעם פאַל אַזוי: ווען איינער שטאַרבט און לאָזט נאָך זיך אַ קליינעם קאַפּיטאַל, זאָלען די טעכטער פונ'ם קאַפּיטאַל געשפּייזט ווערען און די זיהן זאָלען האָטש אין די הייזער געהן („הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים").

ווייטער: ווען איינער איז געשטאָרבען און האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי, אַ בעל חוב און אַ יורש, און ער האָט אַ פּקדון אָדער אַ הלואה ביי אַ צווייטען אין די הענד, מאָהנט מען אויף דאָס געלד און מען גיט עס אָב דעם שוואַכען, דער פרוי („יתן לכושל שבהן").

אמת, אַז אין די ביידע דינים איז דאָ מחלוקת. אַדמון מאָהנט

זיינע מענער-רעכטען און טענה'ט: „בשביל שאני זכר הפסדתי?"
און רבי עקיבא וויל זיין הארט און טענה'ט: „אין מרחמים בדין" —
גענוג איז אבער דאס, וואס אין ערשטען פאל בלייבט די הלכה ניט
ווי אדמון, און אין צווייטען פאל שטעלט זיך פאר די פרוי אזא
אויטאריטעט ווי רבי טרפון.

און בכלל האבען מיר פיעל דינים, וואו די פרוי האט דעם פארצוג, ווייל זי איז שעמעוודיג („שבושתה מרובה משל איש") און כדי זי זאל חן האבען („משום חינא" — זעה אין כתובות ס"ד אין תוספות).

וואס-זשע לערנט עס אונז? — דאס לערנט אונז, אז דער יוד איז ניט תוכו כברו. איך מיין: דער יוד איז אין זיין אינערען לאין ערך בעסער פון זיין אויסערען, איך וואלט נאך מעהר געזאגט: דער יוד, אפילו אין זיין אינערליכען, אין זיין בעוואוסטזיין, איז ער אמאל צו „קליג", צו בעל-הבית'יש געזאנען, צו געמיין אין זיין פערהעלטנים צו דער פרוי, אבער דער יוד אין זיין טיעפערען „איך", אין זיין נשמה-„איך", אין דעם איך, וואס איז איבער דעם בעוואוסטזיין, האט דער יוד די עדעלסטע און די צארטסטע פערהעלטעניש צו דער פרוי, ווייל דאן זעהט ער אין דער פרוי די פערקערפערונג פון אלעם שענעם און פון אלעם גוטען; פון אלעם געטליכען און ערהאבענעם.

און אט דער אינערליכסטער „איך" ווירקט אויך אויפ'ן געוועהנליכען לעבען, און דערפון איז געבוירען געווארען דאס אמאליגע אידעאלע פאמיליען-לעבען.

עס האט זיך ניט געקאנט שלעכט פערהאלטען צו דער פרוי דער יוד, וואס, האטש ער האט ניט געהאט קיין מוטער-קולט ווי אנדערע, דאך האט ער אין זיך, אין די בעהאלטענסטע ווינקעלעך פון זיין נפש-האלהות, געפיהלט מויזענד מאל מעהר ווי אנדערע דאס עביג-רחמנות'דיגע, דאס עביג-שענע, וואס ווערט פערקערפערט אין מוטער-ליעבע און אין פרויען-שענהייט. דער יוד האט זיינע מיסטישע איבערלעבונגען ניט געמאהלט אין געשטאלט, ער האט זיך צו דעם ניט געבוקט, ער האט עס אבער מיט זיין אינערליכען אויג געזעהן, ער האט הימעל-קולות געהערט.

מיר געפינען עס אין אגדה: רב יוסף, ווען ער האט געהערט די טריט פון זיין מוטער, האט ער געזאגט: איך וועל אויפ-

שטעהן פאַר דער שכינה, וואָס קומט אָן. („איקום מקמי שכינה דאתאי").

מיר געפינען עס אין הסודות (אין איהרע העכערע פּאָרמען...): די שענהייט פון אַפרוי איז אַסימבאָל פון עטוואָס, וואָס ערשיינערט דאָס געטליכע („ציון וסימן למדת תפארת העליונה").

מיר געפינען עס נאָך שאַרפער און נאָך בולטער אין דער אַלטער קבלה, בעזונדערס אין פעלגענדען ווילדמיסטישען, פּאָעטיש־שענעם ווערט פון „ספר הקנה" (דף ד' ע"ב).

„אַמאָל זענען מיר געגאַנגען אין טבריא. האָבען מיר אין וועג געפרעגט אונזער רבי'ן: וואָס איז „אלהים"? *)

— איהר האָט אויערן און הערט נישט....

— פון וואַנען זאָלען מיר הערען?

— הערט!

האָבען מיר דערהערט אַבת־קול: אם־אדם (מענשען־מוטער, כנסת־ישראל, שכינה).

— און פון וואַנען קומט דער קול?

— האלהים יעננו בקול...

---

*) אין קבלה איז אלהים א רמז אויף א געוויסער מדה אין אלהות, אבער נישט די עצמות אלהות, וואס האט גאר קיין נאמען נישט, ווייל עס איז העכער פון אלע נעמען.

רבי נחמן*).

(זיין וועלט-אנשויאונג).

אם אסק שמים שם אתה
ואציעה שאול הנך...
(תהלים ל״ט).

„ווינטער איז בחינת עבור, די וועלט טראָגט אין זיך א גרויסען סוד; זומער איז אָבער בחינת לידה, דער סוד ווערט אנטפּלעקט״.

„ווינטער זענען אַלע בוימער און אַלע גראָזען ווי אָבגע-שטאָרבען, זומער ווערען זיי ווידער לעבעדיג״.

*) רבי נחמן בראצלאווער איז געווען דעם בעש״ט אייניקעל. פון זיין זיידען האט ער גערירש׳ט די גרויסע, געטליכע נשמה, די פייערדיגע ליעבע צו גאט און מענשען, דאס הימעל-הויכע און אבגרונד-טיעפע דענקען, ער האט אבער מעהר ווי זיין זיידע די וועלט בעגריפען און איז געווען מעהר בעגאבט מיט דיכטער-קראפט. דאגעגען פעהלט איהם דעם בעש״ט געטליכע רוהע און העכערע הארמאָניע. אין דעם ארטיקעל האב איך געגעבען רבי נחמן׳ס וועלט-אנשויאונג. איך האב זיך בעמיהט פון טויזענדער רבי נחמן׳ס צוזיידמע און צושפרייטע ווערטלעך א גאנצע וועלט-אנשויאונג שאפען. זיין לעבען און דיכטונג וועל איך ווען ניט איז בזונדער געבען.

„אין דער וועלט איז דאַן תחית המתים, אַלעס איז ווי פֿון ניי געבוירען. יעדעס בוימעלע פֿרעהט זיך, יעדעס גרעזעלע פֿרעהט זיך".

„אַ מענש דאַרף שטענדיג האָבען התבודדות. בעסער איז אָבער אַז די התבודדות איז אונטערן שטאָדט, דאָרט וואו די גרעזעלעך וואַקסען".

„עס איז גוט פֿרום צו זיין צווישען זיי".

„אַז דו דאַווענסט, טהוסט בעטען ביי גאָט, גלויבסט צו איהם, בענקסט נאָך איהם, הער: די גרעזעלעך דאַווענען אויך מיט דיר, גלויבען אויך מיט דיר, בענקען אויך מיט דיר".

„אַז דו וועסט זוכה זיין הערען די שירה וואָס יעדעס גרעזעלע זאָגט צו גאָט, וועסטו פֿיהלען, ווי שען זי איז, ווי ריין זי איז, ריין איז זי פֿון יעדער פּניה, פֿון יעדע , מחשבה זרה".

„אַלע גראָזען שיקען שליחים צום צדיק און לערנען איהם אַלערליי עצות און אַלערליי דרכים ווי אַזוי צו דינען גאָט ברוך הוא".

די עצות זענען פֿיעל, די דרכים זענען פֿיעל. ניט אַלע שורות זענען גלייך, ניט אַלע מדרגות זענען גלייך, ניט אַלע רעטער זענען גלייך — — — — — — —

שען איז אַלעס אין גאָטס וועלט, אַלעס מוז אָבער דורכ'ן מענשען אַנ'עליה האָבען.

דער מענש ערקענט עס אַלעס, אין מענשענס גייסט ווערט עס אַלעס ערהויבען.

„עס פֿיטערט אַ פּאַסטוך זיינע שאָף אין פֿעלדער און אין וועלדער. אין יעדען אָרט האָט ער אַ בעזונדער ניגון. ער שאַפֿט זיין ניגון פֿון דער שירה וואָס די גרעזעלעך זאָגען. נאָכ'ן אָרט גיך איז דער ניגון".

„קחו לכם מזמרת הארץ — יעקב האָט געשיקט אַ מתנה צו יוסף'ן אַ ניגון פֿון ארץ ישראל"...

„עס איז פֿאַראַן אַזאַ פֿעלד, אויף וועלכען עס וואַקסען זעהר פּראַכטפֿאָלע בוימער און בלומען. שען איז דאָס פֿעלד — ניט אויס-צודערצעהלען און אויסצושרייבען! אַלע בוימער זענען הייליגע נשמות, אַלע בלומען זענען הייליגע נשמות. פֿאַראַן אָבער זעהר פֿיעל נשמות וואָס וואַנדערען געבען אַרום פֿעלד, שטרעבען אַהין אַריין און קאָנען ניט.

אַפילו אַ גרויסע נשמה אַז זי גייט אַרויס פון דערמען איז איהר שווער צוריק צוקומען...

וואַרטען אַט די אַלע נשמות אויף תיקון, זיי וואַרטען אויף דעם העכסטן פּונעם פעלד!

II

די גאַנצע וועלט איז איין ניגון פאַר גאָט ברוך הוא. אין יעדע זאַך, אין יעדער בריאה קלינגט עטוואָס פונ'ם וועלט־ניגון.

אין דאָס לעבען פון די נידעריגע בריאים הערען מיר אָבגעריסענע טענער, שוואַכע ווידער־קלאַנגען; אין דאָס לעבען פון די העכערע בריאים, הערען מיר שוין שטאַרקערע, לויטערע טענער. אינ'ם מענשען זענען שוין פערהאַן הלקים פונ'ם ניגון.

אין יעדער מענשען איז פאַרהאַן עטוואָס בענקשאַפט, עטוואָס שטרעבונג, עטוואָס אמונה, עטוואָס טרויער.

אין יעדער מענשען איז פאַרהאַן עטוואָס וואָס וויל העכער און פיינער ווערען. —

ביי פיעל מענשען איז עס גאַנץ שוואַך, ביי אייניגע, אויסדערוועהלטע, איז עס פיעל שטאַרקער און מעכטיגער —

אַלץ איז אָבער פונאַנדערגעטיילט, צושפּאָלטען און צוריסען. איהר הערט די פערשיעדענסטע קלאַנגען, די פערשיעדענסטע טענער, איהר קאָנט עס אָבער נישט אומפאַסען, איהר קאָנט עס נישט בעגרייפען אַלס עטוואָס גאַנצעס, איהר הערט נישט דעם גאַנצען ניגון.

דאָס קאָן טהון נאָר דער גרעסטער צדיק פון דור, דער וואָס איז בבחינת משה משיח. ער איז אין זיך כולל אַלע דורות און אַלע עולמות. ער שטעלט אויף דעם וועלט־ניגון פון די פערשיעדענסטע קלענסטע הלקים. וואו ער שטעהט און גייט הערט ער פערשיעדענע קלאַנגען און טענער, וואו ער שטעהט און גייט געפינט ער דאָס ביסעל גוטעס, וואָס איז דאָ אין יעדער זאַך און אין יעדער בריאה. ביי איהם גיסט עס זיך אַלעס צינויף. פון אַלערליי שטרעבונגען ווערט איין שטרעבונג, פון אַלע צובראָכענע געדאַנקען ווערט איין געדאַנק, פון אַלע מינים טרויער ווערט איין טרויער, פון אַלע

שטיקלעך ניגונים ווערט איין ניגון.

און קומסטו צו א צדיק און הערסט פון איהם דעם וועלט־ניגון, געפינסטו דיינס אויך דערינען, נאר פיעל פערשענערט, פער־בעסערט, און ריינער.

געדענק זשע, מענש, און פערגעס נישט דאס וואס דו האסט געהערט פון צדיק. ווען דו האסט אפילו נישט משיג געווען דעם וועלט־ניגון האסטו דאך אבער משיג געווען דאס וואס איז שייך צו דיין שורש נשמה, צו דער גוטער נקודה, וואס דו זעלבסט האסט אין זיך. דיין שורש נשמה האט דארטען, אינ׳ם צדיק׳ס וועלט־ניגון אנ׳עליה געהאט, א בירור געהאט — דו האסט דאך עס אליין געהערט, דו האסט דאך עס אליין געפיהלט.

און אז דו געהסט אוועק פון צדיק און בלייבסט עלענד אליין און אלע מדות רעות און אלע תאוות רעות ווילען פון דיר קויט און בלאטע מאכען —

און אז עס ווערט דיר שווער אויפ׳ן הארצען און דו גלויבסט אין קיין ישועה נישט — און אז דו שרייסט צו גאט און דיר דוכט זיך, אז גאט הערט דיין קול נישט —

און ווען דיר דוכט זיך, אז דו ביזט ערגער פון אלעמען אין דער וועלט און ביסט נישט ווערט, אז די ערד זאל דיך אויף זיך טראגען —

דערמאהן זיך אן יענער נקודה טובה, וואס דו האסט אין זיך אהן אשום ספק. דו האסט זי אין זיך, דו מוזט זי האבען, דען יעדער מענש האט זי אין זיך, — האלט זיך אן פעסט אן יענער נקודה, לאז זי נישט אב פון זיך, שטעל זי זיך פאר אין יענער ריינקייט און קלארקייט, ווי זי איז אינ׳ם צדיק׳ס וועלט־ניגון, פער־טיעף זיך אין איהר, פעראייניג זיך איינגאנצען מיט איהר, און דאן פרוב ווייטער געהן, פרוב העכער שטייגען.

III

„יעדער הכמה האט איהר זמר. דער זמר דאס איז דער קוואל פון וואנען די הכמה נעהמט זיך, איהר חיות, איהר מהות.

„וואָס די חכמה איז גרעסער און טיפער אַלץ גרעסער און טיפער איז דער זמר איהרער".

„אַזוי גייען די חכמות מדרגות־ווייז, און אַזוי אויך די זמרים זייערע, ביז עס דערגרייכט צו דער העכסטער חכמה פון אַלע חכמות: די חכמה, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט דער פערענטפערונג פון די גרעסטע וועלט־קשיות (פראַגען)".

„אַז עס קומט נאָך צו דער טיפסטער קשיא דאָרטען קאָן שוין קיין חכמה ניט העלפען, ווייל דאָרטען איז שוין דער אין סוף. דאָרטען דערלאַנגט נאָר די אמונה".

„יעדער אמונה האָט אויך איהר זמר. וואָס פאַר אמונה אַזאַ זמר".

יעדער אמונה האָט אַלזאָ איהר עבודה, איהר תפלה, איהרע ניגונים".

„אַפילו די אפיקורסות האָט אויך איהר זמר. אויף אלישע בן אבויה זאָגען די חכמים, אַז ער האָט ניט אויפגעהערט צו זינגען זיין זמר יוני".

„אויף די גרעסטע וועלט־קשיות זענען קיינע תשובות נישטאָ. און וואָר עס איז אַריינגעפאַלען אין די גרעסטע כפירות קאָן איהם קיינער גאָרנישט ענטפערען".

„נאָר דער צדיק הדור, וואָס ער איז בבחינת משה־משיח יענער קאָן אַפילו די גרעסטע אַפּיקורסים צו תשובה רופען, ווייל זיין ניגון איז העכער פון אַלע ניגונים, ווייל זיין ניגון איז דער מקור פון אַלע ניגונים, ווייל ער שעפּט זיין ניגון פון אין סוף".

„אונזער וועלטיל איז אַזוי נידעריג און מגושמדיג. ווי אַזוי זשע בעהעפט עס זיך מיט גאָט ברוך הוא? — דורך נגינה".

„אַז איינער הערט אַ פרעהליכען ניגון און דינט גאָט מיט שמחה, אָדער ער הערט אַן אומעטיגען ניגון און דינט גאָט מיט אַ צובראָכען הארץ האָט דער ניגון איין עליה, האָטש דער מנגן איז גאָרנישט קיין אָדם הגון".

„די גאַנצע לעבעדיגקייט, וואָס די קדושה טראָגט אַריין, איז נאָר דורך נגינה".

„יעדער יוד האָט אַ חלק לעולם הבא און די גאַנצע פרייד וואָס עס וועט דערוועקט ווערען לעתיד לבוא איז אַלץ דורך ניגון און דורך שיר".

„פאַרהאַן אַ ניגון פון דרך הטבע: די הימלען דערצעהלען גאָטס כבוד — לעתיד לבוא וועט אָבער די טבע אינגאַנצען בטל ווערען — און דאַן וועט זיך הערען דער ניגון פון אָפענער השגחה און פון וואונדער. דער קול פון יענעם ניגון בעלעבט דעם גן עדן, בעשאַפט אַלע גן־עדן־דירות, שפּייזט די היילינגע נשמות און איז בחינת משיח".

„פאַרהאַן דריי קולות: אַ קול, אַ ווידער־קול, און אַ קול וואָס ווערט פון ביידע קולות צוזאַמען, אָט ווי אַ שטיינער אַ קול וואָס געהט אַרויס פון אַן׳ענגער כלי: דער קול בעגעגענט זיין ווידער־קול און פון דער הרכבה ווערט אַן׳אַנדער קול. אָט פון די דריי איינפאַכע קולות בילדען זיך דורך פערשידענע הרכבות און צירופים די שענסטע און די עדעלסטע טענער וואָס די מוזיק לערענט אינז. די דריי קולות זענען אין זייער טיעפסטען איינגען מהות: חסד און זיין הפך־דין — און די הרכבה פון ביי: רחמים".

„דאָס גאַנצע הוות פון דער וועלט איז דורך די קולות און דבורים פון גאָט ברוך הוא; און אַלע היילינגע קולות און דבורים פון מענשען גיסען זיך צונויף מיט די געטליכע קולות".

„דער בעש״ט פלעגט הערען דבורים פון אַ פיעדעל. פון די ט ע נ ע ר פלעגט ער מאַכען דבורים".

IV

„דער עיקר הוות פון דער וועלט איז די בענקשאַפט, דאָס היילינגע בעגעהרען (כסופין דקדושה)".

„ביי גאָט ברוך הוא איז טייער די קלענסטע תנועה פונ׳ם מענשען, יעדעס ריהר וואָס דער מענש ריהרט זיך פון שלעכטען צום גוטען".

„דאָס גאַנצע לעבען פונ׳ם מענשען איז נישט מעהר ווי א נסיון".

„גאָט שיקט צו דעם מענשען בכיוון אַלערליי מניעות און שטערונגען, בכדי דער מענש זאָל זיי מנצח זיין און זאָל אַליין שטאַרקער און שטאַרקער ווערען".

„אונזער וועלטיל דאָס איז אַנ׳אָרט, וואו הין אַלע ברואים ווערען

געשיקט, אַז זיי זאָלען די וועלט דורכגעהן, דורכליידען, געפּרובט ווערען, געלייטערט ווערען. יעדער רגע שיקט מען צו דעם מענשען אַליץ נייע און נייע שטערונגען".

„דער מענש דאַרף שרייען צו גאָט אַט ווי ער וואָלט העגנען אויף אַ הוט השערה, און אונטער איהם איז דער טיפער ים, און אַ שטורם־ווינד טראָגט ביזן הימעל — — — —

אין גרויס סכנה איז דער מענש אויף דער וועלט. יעדער ווייסט דאָס פון זיך זעלבסט".

„דער עסק פון עלענדען מענשען אויף דער וועלט איז זעהר, זעהר טיעף".

„וואו די שטעהסט און וואו די געהסט, אין יעדער צייט און יעדען אָרט, ווען די דערמאַנסט זיך אָן גאָט קאָנסטו זיך אַ קעהר טהון צו איהם. ער איז אומעטום און אַלע מאָל נאָהנט".

„אַז אַ מענש גיסט אויס זיין ביטער האַרץ פאַר גאָט און דער־צעהלט איהם זיין צער שטעלט זיך איהם די שכינה אַנטקעגען און דערצעהלט איהם איהר צער און זי טרייסט איהם אַז זי וועט זוכען מיטלען ווי אַזוי צו מתקן זיין אַלע פּגמים".

„אַז דו זיפצט בענקענדיג נאָך הייליגקייט (אנחה הקדושה) ווערט דיין גייסט פרישער, געזינטער און ווערט ניצל פון עצבות".

„דורך דעם זיפץ ווערט דער מענש גאָר אַ נייע בריאה, סיי אין גוף סיי אין נפש".

„אַפילו אין דער קדושה זעלבסט געדט מען דורך דעם זיפץ פון אַ נידריגער מדרגה צו אַ העכערער".

„דיין דופק קלאַפּט און דערמאָהנט דיך יעדע רגע אָן גאָט. קול דודי דופק.."

„דאָס גאַנצע געטליכקייט איז אין האַרצען און דעריבער אויב דיין האַרץ איז ריין דאַרפסטו נאָר הערען וואָס דיין האַרץ זאָגט דיר, דען דאָס וואָס דיין האַרץ זאָגט דיר זאָגט עס גאָט".

„ביי דיר אין האַרצען איז די גאַנצע עולם הבא און אַלע ש״י עולמות, וואָס גאָט וועט געבען יעדען צדיק.

איינעמס האַרץ האַלט אויף אַלע עולמות; דער צווייטער זיצט דערביי און בעמערקט עס גאָר ניט".

„כי אני ידעתי כי גדול ד׳ — איך אין נאָר איך, דען דאָס וואָס איינער ווייס פון גאָטס גרויסקייט ווייסט נישט דער אַנדערער.

יעדער מענש האט א בעזונדער ערקענטניס, און יעדער מענשען שיינט א־רין אנ׳אנדער אור. אפילו אין איין מענשען גופא שיינט א־רין יעדער טאג אנ׳אנדער אור. דאס וואס איך ערקען היינט איז עס מיר נעכטען פרעמד געווען. יעדען טאג דערקען איך גאט פון סיניי".

V

פערשטעהן און פיהלען דאס אלץ קאן א מענש נאר דאן, ווען ער ווייסט זעהר גוט די וועלט און דאס לעבען, ווען ער פער־שטעהט און פיהלט, ווי אונגליקליך ער איז אין זיין אלטעגליכען לעבען, אין זיין אייביגער לויפעניש און יאגעניש.

צו גאט קאן מען קומען נאר פון יאוש. מען הופט איהם באמת נאר דאן, ווען מען איז זיך מיאש פון דער וועלט, ווען מען פערשטעהט די טבע פון אלערליי ליידענשאפטען, פון אלערליי שטרעבונגען.

און ביי איהם, ביי גאט, איז שוין קיין יאוש גאר נישטא. צו איהם קאנסטו קומען מיט דיין שוועסטערן געמיט, מיט דיין טיעפסטען טרויער.

ווען דו קומסט צו איהם ביזטו א גוטער אורח און וואס דו ברענגסט מיט זיך קאן ער אלץ סובל זיין. ער קאן דיך פון אלע צרות טרייסטען; ער קאן דיך פון אלע זינד ריין מאכען.

נאר וויסען דארפסטו, אז ניט דו איינער אליין ביזט עלענד און אונגליקליך, קליין און אונריין, נאר אלע מענשען פון דער וועלט, ווען דו זעהסט, ווען דו קענסט, אויך ווען דו זעהסט ניט און קענסט ניט.

דען אלע מיינען אין דער וועלט גליקליך צו זיין און זיי פערשטעהען נישט, אז די וועלט קאן קיין גליק נישט געבען, ווייל אלעס וואס אין דער וועלט איז פערהאן, פיהרט נאר צו ליידען, צו אייביגע שמערצען.

„מען זאגט, אז עס איז דא עולם הזה און עולם הבא. נו. אין עולם הבא גלויבען מיר, אז זי איז ערגיץ וואו פאראן, דארפען מיר אפנים גלויבען אז „עולם הזה" איז אויך ערגיץ

וואו פאַרהאַן, דען דאָ וואו מיר לעבן איז לויטער גיהנם...

מען מיינט, אַז אין דער וועלט איז דאָ פאַרגניגען און ליידען. דאָס איז אַ גרויסער טעות. באמת איז אין דער וועלט מער נישטאָ ווי ליידען און געוויסע רגעים ווען מען ליידט נישט. דאָס וואָס מען רופט אָן „פאַרגניגען" איז ניט עטוואָס פּאָזיטיוועס, עטוואָס וואָס עקזיסטירט אַן און פאַר זיך, נאָר אַ געוויסער צושטאַנד, ווען איינציגע וואונשן ווערן ערפילט, דאָס הייסט, ווען מען הערט אויף אַ ווײַלע צו ליידן.

„אַלע קולות פון דער וועלט קומען נאָר פון חסרונות. יעדערער קלאָגט זיך אויף עפּעס אַ חסרון, דעם פעלט דאָס, דעם צווייטן יענס, און אַפילו די קולות פון שמחה קומען אויך נאָר פון חסרונות, ווײַל עס זענען ערפילט געוואָרן געוויסע חסרונות..."

עס טרעפט אַמאָל איינער זיצט אין אַ געזעלשאַפט, פאַרמאַכט זײַן פויסט און קומט צו צו יעדערן און זאָגט צו איהם: טרעף וואָס איז בײַ מיר? דער זאָגט דאָס, דער זאָגט יענץ, אַז ער געהט אַרום די גאַנצע געזעלשאַפט און הערט אויס אַלעמענס טרעפעניש עפענט ער אויף דעם פויסט און ווײַזט אַז ער איז פּוסט. אַזוי טהוט אויך דער יצר הרע. ער נאַרט די גאַנצע וועלט. יעדערען דוכט זיך, אַז עס איז פאַרהאַן עפּעס, אַז די וועלט קאָן איהם עפּעס געבען. דער יצר הרע האָט אָבער אַ ליידיגען פויסט: אין איהם איז גאָר נישטאָ.

„עס יאָגט זיך, און עס לויפט דער מענש. ער יאָגט זיך נאָך פּרנסה, ער יאָגט זיך נאָך אַנדערע זאַכען, ער יאָגט און יאָגט און קאָן גאָרנישט האַפּען. זײַנע זינד נאַרען איהם, נאָך זײַנע זינד יאָגט ער זיך. עס איז שוין אָבער אפשר צײַט צו בערוהיגען זיך..."

„אַלע קינדער פון דער וועלט לעבען אָב די יאָהרען אין יסורים און אַלערליי אונגליקען. אַפילו די גרעסטע גבירים און די גרעסטע שרים, אַז דו וועסט דיך גוט צוקוקען צו זייער לעבען, וועסטו זעהן וויפיעל צרות זיי האָבען, וויפיעל טרדות און דאגות, אַלערליי קרענק, אַלערליי וועהטאָגען, שטענדיג זענען זיי אין צאַר און אין טרויער".

נאָר פיעל גרעסער און טיעפער זענען די גייסטיגע ליידען, די אינערליכע שמערצען, די אייביגע אינצופרידענהייט מיט דער וועלט, מיט דאָס לעבען, מיט זיך זעלבסט —

און וואָס דו ביסט גייסטרייכער, וואָס דו בענעהמסט און פאַר-

שטעהט אלץ טיעפער דאס לעבען, וואס גרעסער און שטארקער, שענער און אידעלער דו ביזט, האסטו אלץ גרעסערע יסורים.

יעדער מענש נאך זיין נשמה נאך אזעלכע יסורים האט ער. איינער האט יסורים פון עלטערן, פון זיינע קינדער, פון זיין משפחה, דער צווייטער איז גרעסער פון איהם האט ער יסורים פון זיינע שכנים, דער דריטער איז נאך גרעסער האט ער יסורים פון דער גאנצער שטאדט, פארהאן אבער דער וואס איז גאר גרוים, יענער האט יסורים פון גאר דער וועלט".

און נאך מעהר: די איבעריגע אונגליקליכע מלחמות, וואס קומען פאר אין דער מענשהייט און די איבעריגע מלחמה, וואס דער מענש האט אין זיך זעלבסט:

„די גאנצע וועלט איז פיל מיט מחלוקות: איין אומה מיט דער צווייטער, א שטאדט מיט דער צווייטער, א משפחה מיט א משפחה, א שכן מיט א שכן, קריעג צווישען פאר פאלק, אין געזינדעל, צווישען נאהנטע פריינד, די מהות פון די מחלוקות איז איינע, ווען צוויי מענשען קריעגען זיך, און ווען צוויי פעלקער קריעגען זיך. מען קריעגט זיך אויס פערשיעדענסטע ליידענשאפטען, מען קריעגט זיך ווייל די איינע קאנען ניט סובל זיין די כאראקטערען און מדות פון די צווייטע. ווען איינער וויל אפילו רוהיג זיצען לאזט מען איהם ניט, מען חאפט אריין מיט געוואלד אין קריעג, אט א שטייגער ווי אז צוויי פעלקער האלטען מלחמה און דאס דריטע פאלק מוז זיך פערטהיידיגען און ווערט ניט ווילענדיג אריין געצויגען אין קריעג...

ווען איינער אנטלויפט פון אלעמען און איז נאר מיט זיך זעלבסט, קומט איהם אויך אויס אויסצושטעהן אט די גאנצע מחלוקת, דען אין איהם זעלבסט הערען ניט אויף צו קריעגען זיך די פערשיעדענסטע געגענזייטיגע ליידענשאפטען און די פערשיעדענסטע געגענזייטיגסטע מדות, דען דער מענש איז דאך א עולם קטן און אלץ וואס עס קומט פאר אין דער גרויסער וועלט קומט אין איהם זעלבסט אויך פאר.

און פערשטעהט זיך, אז די לעצטע מחלוקת איז פיעל געפעהרליכער פון דער ערשטער, דען דער איין עלענדער מענשעלע אין זיין איינזאמקייט דארף איבער ליידען דאס, וואס עס ליידט איבער א גאנצע וועלט".

די אינערליכע מלחמה איז אמאל אזוי גרוים אז זי קאן דעם מענשען צו שגעון ברענגען".

VI

פאַרהאַן נאָר איין אָרט וואו מען קאָן אָברוהען פון אַלע ליידענ־שאַפטען און אַלע דאגות און זינד, דאָס איז ביים גרעסטען צדיק פון דור, וועלכער איז אַליין הורכגעגאַנגען, האָט אַליין ערקענט און ווייס, ווי צו בערוהיגען יעדערען בעזונדער, וואָס פאַר אַן־עצות צו געבען יעדערען נאָך זיין נשמה נאָך, נאָך זיין כאַראַקטער נאָך. נאָך זיינע איינגענשאַפטען און געוואָהנהייטען.

ניט אַלע נשמות זענען גלייך, ניט אַלעמענס לעבען איז גלייך און ניט אַלעמען איז גוט איין רפואה.

דער צדיק הדור ווייס וואָס פאַר אַ רפואה צו געבען יעדערען בע־זונדער, מיט וואָסערע מיטלען צו היילען, ווי אַזוי צו בערוהיגען און צו בעפריעדיגען.

אַז דו אַנטלויפסט פונ'ם וועלט־טומעל און קומסט צום צדיק ההור אָטהעמסט דו די ריינסטע און שטילסטע לופט.

דאָרטען ביי איהם זענען ניטאָ קיין מהלוקת, קיין וועלט־תאוות, קיין שנאה, קיין קנאה, קיין פירוד. דאָרטען איז די ריינע ליעבע, די ליעבע צו אַלעמען גלייך, גרויס און קליין שען און מאוס.

דער צדיק הדור איז קיינעם ניטט מרחיק, אפילו דעם וואָס זינקט אין אַלע מ״ט שערי טומאה —

אדרבא: דעם נידריגסטען און אונריינסטען איז ער נאָך מעהר מקרב, ווערט צו איהם פועל ווייכער, מיט מעהר צאַרטקייט, מיט מעהר רחמנות.

צום צדיק רעדט ער אַמאָל האַרטע רייד: וואָס מאַכסטו זיך אַזוי גרויס? וואָס איז מיט דיר אַזוי דער יחוס? וואָס האָסטו געזעהן? וואָס ווייסטו?

אַז עס קומט צו איהם דער גרעסטער רשע רעדט ער מיט איהם גאָר אַנדערע דבורים: וואָס פאַלסטו ביי זיך אַזוי אַראָב? דו ביזט דאָך גאָטס אַ קינד. ער וואַרט דאָך אַלע טאָג אויף דיין תשובה...

און אַזוי רעדט דער צדיק הדור מיט יעדער מענשען אַנדערש, מיט אַנדערע דבורים, מיט אַן־אַנדער שטימע

און ער גיעט זיינע רפואות טראָפּענווייז, טראָפּענווייז, פון טאָג צו טאָג, פון צייט צו צייט ערלעזט ער דעם מענשען.

און אַזוי געהט אַוועק דער מענש פֿונם וועלט־טומעל, ווערט נאָהנט צו גאָט, און האָט ביי איהם, ביי גאָט, די אמת'ע שמחה, דעם אמת'ען תענוג, וואָס די וועלט האָט עס ניט.

„דער אמת'ער צדיק ווייס און קען יעדערען מענשען, זיין אָנהויב און זיין סוף, אַלץ וואָס ער האָט געטהון און וואָס ער וועט טהון".

„אַז דער צדיק רעדט מיט אַ מענשען דערקענט ער פֿון מענשענ'ס דיבור וואָס פֿאַר אַ נשמה ביי איהם איז".

„אַז מען איז זיך מתקרב צום צדיק הדור בערזוכט מען דעם טעם פֿון גן עדן, דען דער צדיק איז דער גערטנער פֿון גן עדן".

„די וואָס זענען נאָהנט צו איהם דאַרפֿען איהם נאָר ציגעל און שטיינער ברענגען; ער בויט שוין אַליין פֿון זיי די העכסטע און די שענסטע פּאַלאַצען".

„דער צדיק קוקט מיט גאָטס אויגען דערפֿאַר זעהט ער אַלץ און ווייס אַלץ".

„די וועגען און די שטעגען בענקען: ווען וועט מען שוין געהן דורך זיי צום צדיק האמת!"

„אַז דער צדיק האָט אַ צער קלאָגען זעהר פֿיעל נשמות אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט, און אַז איהם ווערט גרינגער ווערט אַ שמחה אין אַלע עולמות".

„אין דעם דור וואָס אין איהם איז ניטאָ אַזאַ צדיק זענען אַלע מענשען ווי יתומים, זיי בלאָנדזשען ארום עלענד, ווייסען ניט וואָס צו טהון, און דעם רחמנות אויף זיי איז ניט אריבער צו טראָגען".

VII

מענשען זעהן און ווייסען ניט וואָס זיי זעהן, הערען און ווייסען ניט וואָס זיי הערען...

די וועלט איז פֿול סודות — דו ווייסט זיי ניט; די וועלט איז פֿול וואונדער — דו זעהסט זיי ניט.

„גאָט איז גרויס — מען ווייס גאָר ניט; עס טהוען זיך אויף דער וועלט זאַכען — מען ווייס גאָר ניט".

דו זעהסט ניט. ווייל דיינע אויגען זענען פֿערדעקט, פֿערשטעלט.

עס געדט אמאל פאר ביי דיר א מענש, דוכט זיך: א מענש, ווי אלע מענשען, א בשר ודם. מעהר זעהסטו ניט, מעהר פיהלסטו ניט — ווֹאלסטו אבער האבען אנדערע אויגען וואלסטו עטוואס אנדערש געזעהן, פארביי דיר איז א צדיק 1) דורכגעגאנגען. און וויסטו וואס א צדיק איז? — אנאנדער בריה, איין אנדער מהות.

אויסערליך — אזא מענש ווי דו, א נערליך — גאר פון אנדערע, אנדערע וועלטען.

און דו זאגסט: דער צדיק האט א העכערע נשמה פון מיר...

ביזט זיך טועה, ברודער. דער צדיק איז אי נגאנצען איין אנדערער, איין אנדער גוף, איין אנדער ווילען, איין אנדער פיהלען, אנדערע געדאנקען, אנדערע חלומות, אנדערע האפנונגען, איין אנדער גלויבען.

א מענש! דו דארפסט זיך לערנען זעהן, דו דארפסט דיך געוואהנען אריינקוקען אין דער טיעפעניש, דו דארפסט אנדערע אויגען האבען.

דו ביזט געוואהנט צו זעהן אלעס גלייך, פלאך, איינפאך, וואכעדיג — ניין! די וועלט איז אונגעהויער טיעפער, געשעהענישען — לאין ערך טיעפער.

ארום יעדען איינפאכען מהות, שוועבט נאך א מהות, א העכערער, א טיעפערער, אנאייביגערער, א רוחניותדיגער. —

און וועסטו אריינקוקען אין יענעם מהות, וועסטו שוין גלייך קענען אונטערשיידען אלע מדרגות, וועסטו שוין פערשטעהן, וואו לאזט זיך אויס די וואך און וואו הויבט זיך אן דער יום טוב, וואו לאזט זיך אויס דער אלטאגס מענש און וואו הויבט זיך אן דער שעפפער, דער טרוימער, דער צדיק.

אט זעהסטו פערשיעדענע ערטער. ארץ ישראל — דוכט זיך א לאנד ווי אלע לענדער, די זעלבע הייזער, די זעלבע הויפען — עס שוועבט אבער דארטען איין אנדער קדושה, איין אנדער נשמה, עס רוהט דארט די שכינה.

די יודען — פערטריבען, דאס לאנד — חרוב ומחרב. די שכינה וואנדערט מיט איהר פאלק ארום, זי ווערט אבער אפט געוואהר איהר אלטען וואהנונג, זי קלאגט מיט איהרע קינדער אויף איהר חרוב-הויז, זי וועקט די ישני עפר, זי איז מעורר רחמים, זי טרוימט וועגען א נייעם הויז, נייע יודען, נייע מענשען, נייע הימלען, א נייע ערד.

אין דער וועלט — ארץ ישראל; צווישען מענשען — דער צדיק, דוכט זיך א מענש ווי אלע מענשען, דאך אבער אין אנדערער. עס רוהט אין איהם דער אייביגער טרויער, עס רוהט אין איהם די אייביגע פרייד. עס רוהט אין איהם די וועלט-חכמה, די וועלט-שענהייט, די שכינה, גאט.

„אט זעהסטו: די זון איז פיעל טויזענד מאל גרעסער פון דער ערד, און די שיינט אלע מאל גלייך, זומער, ווינטער, טאג, נאכט, — פארוואס זעהסטו ניט שטענדיג דאס ליכט? פארוואס פייניגסטו זיך פיעל מאל אין חושך און קעלט? — וויל די ערד פערשטעלט, וויל דו לעבסט אויף דער ערד, וויל דו ביזט גאהנט צו דער ערד. די מניעה איז ניט פון דער זון, נאר פון דער ערד'

„דאס ליכט פון צדיק איז העל און פראכטיג, גרויס און מעכטיג אלע מאל, נאר דו, מענש, וויל דו ביזט אין עולם הזה ארייןגעטהון, זעהסט עס ניט..."

„לעג ארויף א קליין מטבע אויפ'ן אויג, וועט עס דיר די גרויסע זון פערשטעלען. קליינינקייטען, קליינינקייטען, פערשטעלען די ליכט פון דער תורה, דאס ליכט פון די צדיקים וועלכעס שיינט אין רבוא רבבות וועלטען".

„דער בעש"ט פלעגט קלאגען: וועה, וועה, די וועלט איז פול אורות און וואונדערבארע שרעקליכע סודות, נאר א קליין הענטעל פערדעקט די אויגען און לאזט ניט זעהן..."

VIII

דער מענש וואלט אלץ זעהן, נאר דריי זאכען פערשטעלען דאס גרויסע ליכט: תאוות, געוואהנהייטען, דער קליינער שכל (אפיקורסות).

צו ערשט — תאוות.

מיט ווילדע תאוות דארף מען קעמפפען ניט ווי אלע מיינען, מיט שווערגעמיט, מיט צובראכענקייט, מיט מרה שחורה, נאר, פערקעהרט, מיט שמחה, מיט גרויס שמחה, מיט אונגעהויער שמחה.

דאס ניט קענען בעקעמפפען די תאוות נעמט זיך פון שווערי

קײַט. דער גוף איז שווער, גראָב, מאוס. וואָס זשע דאַרף מען טהון? מען דאַרף אָן גאָט דעם פאָטער, דעם רבונו של עולם, זיך דער־מאָנען. זײַן חסד איז גרויס אָהן אַ שיעור און אָהן אַ ברעג, זײַן חסד פערשפּרייט זיך אין אונענדליכע וועלטען, זײַן חסד איז אין דער קלענסטער בריה, גיעט מוט. ערהויבט, שאַפט פליגלען.

די שווערסטע לײַדענשאַפטען זענען, מײַסטענס, שטאַרק מיט דעם, וואָס דער מענש גלויבט אין זײַער מאַכט, מיט דעם, וואָס דער מענש רעכענט אַז קיין שטאַרקערע קראַפט פון זיי איז ניטאָ, מיט דעם, וואָס דער מענש גיט זיך גלײַך אונטער. ער האָט ניט אויף עט־וואָס שטערקער, ער גלויבט ניט, ער איז פיל מרה שחורה.

דערצו קען נאָר דער צדיק העלפען. ער טראָגט אַריבער דעם מענשען אין העכערע וועלטען. דער מענש פיהלט זיך פרײַ, געפליגעלט, פול גײַסטיגער קראַפט. אַלץ וואָס איז פריהער געווען אונמעגליך ווערט נאָכהער — מעגליך.

און אַז דער מענש לײַדט פון פרויען־שענהייט און ער זינקט אין טיעפסטער מרה שחורה אַרײַן, ווײַזט איהם דער צדיק פיעל העכערע שענהייט, אונענדליכע שענהייט, אייביגע שענהייט, געט־ליכע. „דער וואָס איז איין אמת'ר צדיק האָט קיין מורא ניט פאַר קיין פרוי און פאַר קיין מלאך...”

ס'איז קיין קונץ ניט פרעהליך צו זײַן בשעת מען פיהלט זיך פרײַ, ערהאַבען, — פרעהליך דאַרף מען אַלע מאָל זײַן, אין דער שווערס־טער צײַט, אַז מען פיהלט זיך ניעדעריג דערשלאָגען.

„ווען מען ליגט נאָר אין בלאָטע שרײַט מען, און מען שרײַט און מען שרײַט”.

גאָט הערט אַלע מאָל, אַלע מאָל איז ער אַרום דיר, האָסט זיך ניט וואָס צו שרעקען, וואָס אַראָבצופאַלען בײַ זיך.

אַלע מאָל איז דיר גאָט אַ פאָטער, אַלע מאָל ביזטו גאָטס אַ אַ קינד. אַ גוט־קינד, אַ שלעכט־קינד, אַ מאוס־קינד — אַלץ אַ קינד.

„אַלע חסרונות וואָס דער מענש האָט אין זיך, סײַ אין גשמיות סײַ אין רוחניות, האָבען איין אָרט אויך אין דער שכינה כביכול. שרעקסטו זיך, ווערסטו נשתומם פון דעם געדאַנק, וואָס דו האָסט גע־שאַפען אַזוי פיעל לײַדען, אי אונטען אי אויבען, דאַרפסטו אָבער צוריק אַ טראַכט טהון: ווער בין איך? וואָס איז מײַן לעבען? ווי קום

זיך צו אט דעם גרויסען כבוד, אז אליין דער מלך פון דער וועלט דערצעהלט מיר די פעהלערען זיינע? און דיינע מוחין וועלען בעניימ ווערען, די שמחה וועט זיך צו דיר ווידערקעהרען

און אז דו קענסט די מרה שחורה אין שמחה אומקעהרען — שאפסטו וועדר א גרויסע זאך. דו מאכסט רייך די שמחה, מאכסט זי פיעל טיעפער, ערנסטער, שענער, וויל אין איהר געהט אריין דער עלעמענט פון טרויער...

הייסטו ווי דאס איז?

„אט ווי א שטייגער מענשען געהן א פרעהליך־טאנץ. דערביי בעמערקען זיי ווי איינער שטעהט פערטראכט, פערטרויערט. וואס זשע טהוען די פרעהליכע יונגען? האפען זיי דעם מרה־שחורה ניק מיט געוואלד אין ריינגעל־טאנץ אריין..."

דער כלל איז: דו דארפסט אלע מאל פרעהליך זיין ווי דיר זאל ניט געהן, וואס דיר זאל זיך ניט טרעפען. קיין יתום ביזטו קיינמאל ניט. דיין פאטער לעבט אייביג.

„שרעק דיך ניט, מיין ליעב קינד, גאט איז מיט דיר, ארום דיר, נעבען דיר, — קיין יאוש איז גאר ניט פארהאנען".

דו מוזט שטענדיג איבערווינדען אין זיך דאס שווערע, דאס פוילע, די צובראכענקייט, די אלטקייט.

„אלט טאר מען ניט זיין!"

אלע מאל דארף דיין נשמה יונג זיין, אנהויבען אלע מאל פון סניי, ווייטער געגאנגען, ווייטער געזוכט.

„ניט געקלאגט, ניט געדאגה'ט, נאר געטאנצט, נאר געשפרונגען, און טאקי: האפ!..."

לעבסטו שטענדיג אין איין גייסטיג־פרייליכער אטמאספערע, געניעסטו די שענע ריינע הייטערקייט, לעבסטו אין שטענדיגער נאהנטקייט צו דער גאטהייט, צו דער שכינה, וועסטו קענען איבערווינדען אלע שווערע תאוות, אליץ וואס אין דיר איז מאיס, גראב, געמיין, די וועסט איבערווינדען אין זיך אפילו די שטארקסטע געשלעכטס־תאוות ווען זיי ערנידעריגען דיך, ומכל שכן אז דו וועסט איבערווינדען די תאוה צו געלד און אנדערע תאוות.

לעבסטו אין א הויכער ריינער אטמאספערע קענסטו פשוט ניט איבערטראגען דעם ריח פון געלד.

„פארהאן אזעלכע מאכלים, וואס ווען מען איז זוכה צו גע־

ניסען פון זיי ווארפט מען תכף אַוועק די תאוה פון געלד. מען דערפיהלט דעם שלעכטען ריח פון געלד און מען שעמט זיך מיט איהם. דאָס געלד — די גרעסטע חרפה, די גרעסטע בושה. די אָרימע לייט שעמען זיך, ווייל זיי האָבען זיך אַמאָל קליין געהאַלטען איבער גאָר נישט. זיי ערקענען, אַז אַ שאַנדע איז גאָר — צו האָבען געלד. די גבירים האָבען ניט וואו אַהין צו טהון זיך פון גרויס בושה, זיי קענען איינער דעם צווייטען אין פנים ניט קוקען. דורך דר'ערד וואָלטען זיי דורכ-געפאַלען פון שאַהם. די גאָלדענע געטער געהען צום גרונד, אין היילען און ריסטען שליידערט מען זיי".

IX

פאַרהאַן שטאַרקע שווערע תאוות. דאָס גאַנצע לעבען קומט דעם מענשען אויס צו קעמפפען מיט זיי. געגען זיי איז דאָ נאָר איין מיטעל: אַ קראַפט געגען אַ קראַפט.

געגען חושך — ליכט. דאָס ליכטיגע גלויבען, פרעהליכקייט, הייטערקייט; דאָס טיעפע, טיעפע נאָכדענקען איבער דאָס לעבען און דעם זין פונ'ם לעבען.

פאַרהאַן אָבער פיעל איידעלערע תאוות, פערוויקעלטע, פער-שענערטע, פערפוצטע. ניט אַזוי גרינג איז צו ערקענען זייער מהות, און ניט מיט איינע מיטלען קען מען זיי ערקעמפפען.

נאָך מעהר: פיעל מאָל מוז מען האָבען אָט די לעצטע תאוות. זיי פיהרען אַלץ העכער און העכער, זיי העלפען דעם מענשען שטייגען אין די הויכע עולמות אַריין.

מען מוז איהם אַליין האָבען, טאַקי דעם יצר הרע...

אין אַלץ איז דאָ יצר הרע. אין דאָס העכסטע, אין דאָס שענס-טע, אין דאָס הייליגסטע.

„אפילו אין דעם ברען, אין דעם חשק צו געהן אַלץ נעהנטער צו גאָט איז אויך דאָ אַ יצר הרע..."

עטוואָס עהנליכעס האָבען יודען פאַר מתן תורה איבערגעלעבט, און גאָטס וואָרט האָט געמוזט פערזאָגען „פן יהרסו לעלות אל ה'"...

„פאַרהאַן אַלערליי בחינות אין יצר הרע. פאַרהאַן מענשען נידעריגע, מגושמדיגע — זייער יצר הרע איז נידעריג און מגושמדיג ווי זיי, פאַרהאַן אָבער מענשען ביי וועלכע עס איז דאָ גאָר אַיין אַנדער יצר הרע. יענער יצר הרע איז אַ הייליגער מלאך און מיט איהם מוז מען זיך גאָר אַנדערש באַגעהן".

דער ערשטער יצר הרע איז — בלוט און פלייש; דער צווייטער — דער אייביגער פייער, דער אונגעהויער באַגעהר, דאָס אומענדליכע בענקען.

דער יצר הרע — דרינגט אַריין אין די טיעפסטע שרשים פון דער נאַטור, אין די ערשטע, טיעפסטע, רייכסטע קוועלען, ווייט ווייט ביז אין גאָטהייט אַריין.

„אפילו למעלה, כביכול, איז אויך דאָ די בחינה פון יצר הרע..."

און ווייל דאָס איז אַזוי טיעף, ווייל דאָס איז אַזוי שטאַרק — מוז מען נאָך מעהר קרעפטען אַנווענדען אויף צו געבען עס אַ גוטע ריכטונג.

ווייל די מאַטעריע איז אַזאַ איידעלע, ווייל עס איז גרינג דאָ צו געשטרויכעלט ווערען און צו פאַלען, מוז מען זיך זעהר שטאַרק היטען.

עס מוז זיך געפינען איינער וואָס האָט אַלץ אויסגעפרובט, אַלץ דורכגעליטען, ער קען פערהיטען, ער קען באַוואָרענען.

דאָ מוז קומען דער צדיק. ער מוז שטענדיג דעם ריכטיגען וועג ווייזען.

ניט אַלע קענען לערנען, ניט אַלע קענען שטראָפען, פיעל, פיעל זענען דאָ וואָס מאַכען קאַליע מיט זייער לערנען, מיט זייער שטראָפען.

„ווען דער מוכיח איז ניט ראוי, אַז ער זאָל שטראָפען, איז לא די וואָס ער פערריכט גאָרנישט מיט זיין שטראָפען, נאָר אדרבא, ער פערדאַרבט נאָך די נשמות פון זיינע הערער, אָט ווי אַ שטייגער, אַז עס ליגט אַ זאַך וואָס האָט אַ שלעכטען גערוך; כל זמן דאָס ליגט ערגעץ וואו אין ווינקעל הערט מען עס ניט, ווי מען הויבט עס אָן פון אָרט רירען קען מען פון שלעכטען ריח ניט אויסהאַלטען. דער נאַרישער מוכיח מיט זיין שטראָף רופט אַרויס אַלע שלעכטע מעשים און אַלע שלעכטע מדות, וועלכע זענען ערגעץ וואו טיעף באַהאַלטען געווען..."

מען דאַרף וויסן פון וועמען צו לערנען, און דער לערער, דער שטראָפער, דאַרף וויסן ווי צו באַגעהן זיך אין יעדער פאַל.

מען דאַרף זיך זעהר שטאַרק היטען, ווען מען וויל דאָס בייזע אַרויסנעמען פון מענשען, מען זאָל אין דערוועלכער צייט ניט אַרויס־נעמען אויך דאָס גוטע...

עס איז זעהר גרינג אַ טעות צו האָבען. זעהר אָפט טרעפט עס, אַז מען הייל ביי איינעם די שלעכטע מדות טוידטען און מען טוידט אין דערזעלבער צייט זיין נשמה, זיין האַרץ, זיין מוח.

„מען נעמט אַמאָל וואַסער און מען שטעלט צו צום פייער. הייבט זיך רייניגע וואַסער. ווי עס הויבט אָן קאָכען, זידען, זעהט מען אַז אין איהר איז פיעל פסולת געווען, וואָס זשע טהוט מען? — מען נעמט ביסלעכווייז, ביסלעכווייז אַראָב די פסולת און דאָס וואַסער בלייבט קלאָר אויף איין אמת. איידער דער מענש קומט צום צדיק איז אין איהם דאָס גוטע און דאָס בייזע צונויפגעמישט אַזוי אַז עס הייבט זיך אַז אַלץ אין איהם איז גוט. אַז ער קומט צום צדיק הויבט זיך אין איהם אָן אַלעס לייטערען. עס שווימט אַרויף דאָס בייזע, דאָס געמיינע. דאַרף מען, אַז איינער זאָל שטעהן דאַביי און זאָל אַראָבנעהמען יעדעס מאָל דאָס אונרייניגע, די פסולת. מען קען עס אפילו מיט אַמאָל אַראָבנעהמען, עס קען אָבער גרינג טרעפען, אַז מען זאָל מיט די פסולת אויך דעם מוח אַראָבנעהמען, דעריבער מוז מען פיעל וואַרטען ביז וואַנען עס ווערט אַלעס קלאָר..."

דער צדיק בענוצט קיין שאַרפע מיטלען, ער מאַכט קיינע אָפּעראַציעס: ער טהוט נאָר אַ קלייניגקייט: ער ווירקט מיט זיין מהות אויף דעם מהות פונ'ם צווייטען.

ער קומט צום צווייטען ניט מיט קיין געוואַלד, ניט מיט קיין שטורם ער וויל גאָר נישט טוידטען, אויסרייסען, ער ווירקט נאָר אַזוי, אַז דעם צווייטענס מהות ווערט העכער, רייניגער, פיינער, און קוים קומט עס פאָר אַזוי, געהט שוין ממילא דאָס געמיינע און דאָס נידעריגע אַרונטער...

מענשען מיינען אַז זיי קענען זיך העלפען ווען זיי וועלען פון זיך אָבשטויסען די שלעכטע געדאַנקען.

עלענדע! זיי פערשטעהען געוויס ניט די טבע אָט פון די אַלע שלעכטע געדאַנקען: וואָס דו שטופסט זיי אַלץ מעהר אָב פון זיך קריכען זיי אַלץ מעהר צו דיר אין קאָפּ אַריין, וואָס דו

פמט מיט זיי שטארקער, ווערען זיי אלין שטארקער און שטאר-
, הו פערפאלגסט זיי און זיי פערפאלגען דיך מיט מעהר קראפט,
ב מעהר וואוט.

זיי בעהערשען דיך מיט דעם שטארקסטען געוואלט, עס העלפען
ניט דיינע יסורים, עס העלפען ניט דיינע מיטלען.

דאס איז — א קאמפף. אזוי איז שוין די טבע פון א קאמפף:
אז איין צד שטרענגט אן זיינע קרעפטען מוז דער צווייטער אויך זיינע
לעצטע קרעפטען אנווענדען...

און אזוי ווי דיינע שלעכטע געדאנקען שטאמען פון דיין טיפען
זהות, פון דיין טבע — ווערען זיי אלע מאל שטארקער זיין פאר
דיין שכל, פאר דיין גוטסקייט, פאר דיין פרומקייט.

און קוים רופסטו ארויס א קאמפף — זענען זיי דיך מנצח.

מיר זעהען דאס אין פערשיעדענסטע אופנים, אין פערשיעדענסטע
דרכים.

„רשעים מלאים הרטות" — די רשעים זענען שטענדיג ניט
צופריעדען מיט זייער שלעכטס, און וואס מעהר זיי זענען ניט
צופריעדען אלין מעהר שלעכטס טהוען זיי: די „הרטות" רופען
ארויס א געגענזייטיגען ווידערשטאנד...

פאלען איינעם אריין שלעכטע מחשבות אין דאווענען, וואס
מעהר ער שטויסט זיי אב פון זיך אלין מעהר בעהערשען זיי איהם. ער
מאכט זיך מיט געוואלד א טבע: ניט צו טראכטען. עס טראכט
זיך אבער ניט ווילענדיגערהייד...

איינער וויל אבשטויסען פון זיך א שרעקליכען געדאנק, א
שרעקליכע פארשטעלונג, א בילד, א עראינערונג — וואס מעהר ער
שטויסט עס אב פון זיך, בעהערשט איהם אלין מעהר דער פחד.

איינער פערמאכט די אויגען, ער וויל ניט זעהן עטוואס זינ-
דיגעס אדער עטוואס שרעקליכעס. ער פערמאכט דוכט זיך שטארק
די אויגען, און דאך וועט ער זיך ניט קענען איינהאלטען, ער
וועט מוזען א קוק טהון בגניבה אהין, וואוהין מען טאר ניט. ניט
איין לוט'ס ווייב האט די טבע צו קוקען, וואוהין עס איז ניט ערלויבט
צו קוקען...

דער קאמפף מוז אלזא גאר אנדערש געפיהרט ווערען. דו דארפסט
מיט דיין פיינד איננאנצען שלום מאכען: זאל זיך טראכטען וואס עס
טראכט זיך, זאל זיך וועלען וואס עס ווילט זיך, מען דארף נאר בישלעכ-

זייַן, ביסלעכווייַז דעם גאַנצען אייגענעם מהות אומבייַטען, מען דאַרף זיך געוואָהנען אין העכערע עולמות לעבען, אָטהעמען די שטילע רייַנע לופט, געפינען זיך אין געגענוואַרט פונם צדיק, הערען זייַן וועלט־ניגונה, הערען זייַנע וועלט־מעשיות, זעהן פאַר זיך רייַנע קלאָרע הימלען, געניסען — די אייביגקייַט.

דאָרטען אין די שטילע רייַנע הימלען וועסטו פון שטורם אַנרוהען. ער וועט ניט דערגעהן אַהין. ער האָט דאָרט קיין אָרט ניט.

דאָרטען הערשט די רייַנע ליעבע דער היילינגסטער, שטילסטער געדאַנק, די היילינגסטע שטילסטע תפלה. מען הערט איינע די צווייטע, מען פיהלט איינע די צווייטע.

„זעה! בשעת דו רעדסט ריהרסטו די לופט־וועלען, די לופט־וועלען שטויסען איינע די צווייטע און זיי טראָגען דייַנע ווערטער צום הערער, דעריבער אַז די לופט איז רייַן און קלאָר דערגעהט דייַן קול ווייַט, ווייַט, אָבער אין דער צייַט פון אַ שטורם־ווינד הערט מען ניט דייַן קול, ומכל שכן דייַנע ווערטער. בשעת עס איז דאָ ליעבע אויף דער וועלט, בשעת די וועלט־אַטמאָספערע איז שטיל און רייַן, הערט איינער דעם צווייטענס ווערטער, מען פיהלט, מען פערשטעהט איינע די צווייטע, יעדער קול דערגעהט ווייַט, ווייַט. ווען עס שטאַרקט זיך אָבער די שנאה, ווען דער שטורם־ווינד צומישט אַלעם און פערטויבט אַלעם, ווערט אַ מיש־מאַש אויף דער וועלט, אפילו נאָהנטע פיהלען ניט און פערשטעהען ניט איינע די צווייטע, ומכל שכן ווייַטע".

דער צדיק בראָגט אַרייַן ליעבע אין דער וועלט, און אפילו די ווייַטסטע, די פרעמדסטע הויבען אָן פערשטעהן און מיטהעלפען איינע די צווייטע. זייַן וואָרט טראָגט זיך אין וועלט־רוים, און עס וועקט און עס רופט אַלעמען.

„דאָס וואָרט ווירקט אַמאָל באַלד, אַמאָל ווירקט עס אין אַ צייַט אַרום: פאַרהאַן אַזעלכע סמים און רפואות וואָס ווירקען ערשט אין אַ צייַט אַרום".

X

דעם ערשטען צרט אינם מענשענס לעבען פערנעמען די תאוות פון צווייטען — די געוואָהנהייַטען.

די געוואָהנהייטען דערלאָזען אָפט מאָל ניט דעם מענשען זעהן דאָס, וואָס דאָס אויג האָט געדאַרפט זעהן.

בעזונדערס איז אַמאָל שרעקליך די ווירקונג פון די געוואָהנהייטען דערמיט, וואָס דער מענש ערקענט זיי ניט, ער ווייס נישט אַז זיי זענען נאָר געוואָהנהייטען.

פיעל מאָל זאָגט דער מענש: „איך זאָג אַזוי" „איך טהו אַזוי", „איך פיהל אַזוי" „איך דענק אַזוי" און באמת דענקט ניט דער „איך" אַזוי, ניט זיין אייגען נאַטור רעדט אין איהם, ניט זיין אייגען נשמה, נאָר די מיינונגען פון דער געזעלשאַפט אין וועלכער ער לעבט, די מיינונגען פון די מענשען מיט וועלכע ער האָט אינ'ם משך פון זיין לעבען אַ מגע ומשא געהאַט, די מיינונגען פון זיינע נאָהנטסטע, אָט זיי, יענע מיינונגען, רעדען פון זיין „איך"...

פאַרהאַן אָבער מיינונגען און פאָרשטעלונגען, וואָס זייערע שרשים זענען טיעף אינערליך, זיי, אָט די לעצטע זענען טאַקי אַ חלק פון מענשענס לעבען, פון זיין גייסטיגער וועלט, און דאָך זענען זיי אויך ניט „איך".

זיי זענען פיעל טיעפער פון די ערשטע, זיי שטאַמען אויך אָבער פון דער ירושה, וואָס אונז האָבען איבערגעלאָזען די פריהערדיגע דורות. די ירושה פון אונזערע עלטערען און עלטער-עלטערען; זיי זענען אין מיר, אין מיין בלוט און פלייש, אין מיין מוח און האַרץ, און דאָך זענען זיי ניט „איך"

דען מיין טיעפסטעס וועזען שטעהט דאָך ניט נאָר איבער אַלע מיינונגען און פאָרשטעלונגען, גלויבענס און האָפנונגען פון מיין דור, נאָר אויך איבער אַלץ וואָס אין מיר איז טיעף איינגעוואָרצעלט דורך טויזענדער דורות.

דען מיין אמת'ער „איך", אָט דער „איך", וואָס ליידט און זוכט הילף, דער „איך" וואָס זעהט דעם תהום פון פערניכטונג, און געניסט עטוואָס פון דער אייביגקייט, דער „איך" וואָס בענקט און טרויערט און פרעהט זיך מיט דער נאַטור, מיט גאָט — אָט דער „איך" שטעהט איבער אַלץ און אַלעמען.

בכדי צו געפינען אָט יענעם „איך" מוז מען שטענדיג ישוב הדעת האָבען, מען מוז זיך ערקענען, מען מוז וויסען אין זיך אַלע וועגען און אַלע שטעגען, אַלע נקודות און אַלע תגין, מען דאַרף שטענדיג ערקענען און וויסען, וואָס אין מיר איז מיינע און ניט מיינע.

פֿאַרהאַן פֿיעלערליי חושך און פֿיעלערליי שקרים, וועלכע נעהמען זיך פֿון דער ערד און פֿון דער מדינה וואו דער מענש איז ערצויגען געוואָרען. דען האָטש אפילו אין יעדער שטיק ערד און אין יעדער מדינה איז דאָך פֿאַרהאַן פֿיעל גוטעס, וואָס דאָס איז דאָך די בחינה פֿון אמת, אָבער די קליפה קומט פֿאַר די פרי — את זה לעומת זה עשה אלהים — און דעריבער איז פֿאַרהאַן פֿיעלערליי חושך, וואָס פֿערפֿינסטערען דעם אמת אין יעדען אָרט, נאָך זיין בחינה נאָך, פֿאַרהאַן פֿיעלערליי חושך און שקרים וואָס בעהעפֿטען זיך אין מענשען פֿון געבורט אָן — הן בעון חוללתי — פֿאַרהאַן פֿיעלערליי חושך און שקרים וואָס זענען אין מענשען מצד זיין משפחה וועלכע האַלטען זיך למשל פֿאַר גרויסע מיוחסים וואָס דער גאַנצער כבוד פֿון דער וועלט קומט זיי, עס גיבען נאָך פֿיעלערליי שטותים און בלבולים אַזעלכע, און דער וואָס וויל געהן אין דרך הקודש, יענער דאַרף אַוועקגעהן, אַרויסגעהן, אָבקערען פֿון די אַלערליי דרכים און ציהען זיך נאָר צו דער נקודה פֿון אמת וואָס איז איינגעוואָרצעלט אין איהם מצד דער נ ש מ ה זיינער, וועלכע איז אַ חלק אלוה ממעל’’.

„אחד היה אברהם — אברהם האָט געדיענט גאָט נאָר דערפֿאַר וואָס ער איז אַ יי נ ע ר געוועזען, ווייל ער האָט אין דעה געהאַט אַז ער איז נאָר איינער אין דער וועלט און האָט גאָר ניט געקוקט אויף די וואָס האָבען אָבגעקעהרט פֿון גאָט און שטערען איהם, דאָס גלייכען וו ע ר עס וויל אַריינגעהן אין גאָטס דיענסט קען ניט אַריין אָהן דעזער בחינה. ער מוז טראַכטען, אַז מעהר פֿון איהם איז אויף דער וועלט ניטאָ’’.

„מענשען קענען אַמאָל שטערען און אָבוועגדען איינעם פֿון גאָט דיענען און פֿון די אמת’ע צדיקים נאָך מעהר פֿאַר’ן יצר הרע, דען דער יצר הרע האָט יכולת נאָר נאָך זיין כח נאָך, נאָך דעם עולם נאָך פֿון וואַנען ער נעמט זיך, אָבער אין דעם מענשען זענען דאָך נכלל אַ ל ע עולמות’’.

XI

אויסער תאוות און געוואָהנהייטען שטערט דער קלייגער מענשליכער שכל צו זעהן אַליץ.

„פאַראַן אַ געבאָרענער הקרן אין מענשענס האַרצען — דער יצר הרע".

עס דוכט זיך דעם מענשען, אַז ער קען אַלעס אומפאַסען און בעגרייפען מיט זיין קליין שכל און ער לייקענט דעריבער אין אַלעס, וואָס איז העכער און טיעפער פון זיין שכל.

ער מיינט, אַז איהם איז גרינג אויפצווייזען, אַז עטוואָס אַ זאַך איז ניטאָ, ווייל ער בעגרייפט עס ניט.

בעגרענעצט איז דער מענש! ער ווייס ניט, אַז גראַדע דאָרטען וואו עס לאָזט זיך אויס זיין שכל און עס הויבט זיך אָן דער „איך ווייס ניט" דאָרטען איז די עכטע טיעפקייט, דאָרטען איז די העכסטע ערנסטקייט, דאָרטען איז די אונענדליכקייט, די אייביגקייט, די גאָטהייט.

„תכלית הידיעה אשר לא נדע" — דאָס לעצטע וואוהין דאָס וויסען ברענגט אונז איז, אַז מיר וויסען גאָר גישט.

מען קען אָבער אַנדערש ניט קומען צו דעם „לא נדע" נאָר דורך דעם „תכלית הידיעה", פריהער מוז מען זעהר פיעל וויסען, און דאָס וויסען מוז אונז ווייזען, וואו די ידיעה לאָזט זיך אויס.

„פאַראַן אונגעהויערע ידיעות איינע העכער פון דער אַנדערער, ווען מען קומט צו דעם „תכלית הידיעה" פון איין וויסענשאַפט זענען, אָבער דאָ פיעל אַנדערע וויסענשאַפטען און מען מוז קומען צו דעם „תכלית הידיעה" פון יענע וויסענשאַפטען.

וואָס די וויסענשאַפט איז גרעסער אַלץ גרעסער איז דער „תכלית" איהרער, אַלץ טיעפער איז דער „לא נדע" איהרער, נמצא: וואָס די וויסענשאַפטען שטייגען אַלץ העכער שטייגט אַלץ העכער דאָס ניט־וויסען..."

אַריינדרינגען אין'ם תהום פונ'ם אונבעוואוסטען, אין'ם סוד פון דער שעפפונג, אינ'ם זין פון אונזער לעבען און שטאַרבען, אין'ם אָנהויב און ענדע פון אַלע מעשי בראשית, אין דעם חושך וואָס פערהילט אַלץ, אינ'ם תהו ובהו וואָס הערשט איבעראַל ביי דער אויסערליכער געזעצמעסיגקייט, קען מען אַלזאָ ניט מיט שכל, נאָר מיט פאַנטאַזיע.

„דער עיקר פון אמונה איז נאָר דאָרטען וואו עס הערט אויף דער שכל, דאָרטען וואו מען פערשטעהט ניט די זאַך מיט'ן שכל דאַרף מען האָבען אמונה; און אַז מען פערשטעהט ניטאַ זאַך מיטן שכל

בלייבט פאנטאזיע, נמצא אז דער עיקר אמונה איז אין פאנטאזיע (בחינת המדמה)".

די פאנטאזיע איז אבער ביי ניט אלעמען גלייך. ביי אלע מענשען איז זי געמיין, שוואך און אונריין. די אמת'ע פאנטאזיע איז נאר ביי די צדיקי אמת.

„אז די פאנטאזיע איז ניט אויסגעלייטערט און ניט אויסגעבעסערט קומט מען דורך איהר צו פאלשע אמונות, דער עיקר אויפלייטערונג און אויסבעסערונג פון דער פאנטאזיע איז אבער נאר דורך די צדיקי אמת וואס זיי האבען די בחינה פון רוח הקודש און נבואה".

דארט וואו דער צדיק קען ניט ווירקען מיט ווערטער און מיט נגינה ווירקט ער מיט ספורי מעשיות. ער טראגט דעם מענשען איבער דער צייט, איבער דעם רוים, איבער אלע גרענעצען, איבער אלע מענשליכע בעגריפען, איבער אלעס, וואס האט איין אנהויב און האט איין סוף. ער גיט איהם צו געניסען די אמת'ע פרייהייט, די אמת'ע שמחה, דארט וואו קיין טומעל און קיין ליידען דערגעהט ניט.

פארהאן אבער א וועג וואס פיהרט נאך ווייטער, נאך העכער, טיעף טיעף אין די שרעקליכסטע וועלט־געהיימניסען, דרינגט איין אין דאס הארץ פון דער בריאה, אין דער נשמה פון אלע נשמות, אינ'ם לעבען פון אלע לעבענס, אינ'ם אוראלטען קוואל פון וואנען אלעס שטאמט און וואוהין אלעס קעהרט זיך ווידער.

דער צווייטער וועג איז דער געדאנק פון צדיק.

„דער געדאנק פונ'ם צדיק" — דאס איז ניט דאס וואס מען רופט אן „שכל", דער „שכל" דערגעהט אהין ניט דער שכל איז עטוואס קאנקרעטעס, בעגרייפליכעס, בעשטימטעס, בעגרענצטעס, עטוואס וואס קען אומגעפאסט ווערען און בעגריפען ווערען מיט ווערטער, דער „געדאנק פונ'ם צדיק" דערגעהט אבער אהין וואו קיין ווערטער זענען ניטא, וואו עס גיבען קיינע בעשטימטע בעגריפען, וואו עס הערשט א טיעפעס שטיל־שווייגען.

בשעת גאט האט משה'ן איבער פיעל דורות געטראגען און האט איהם בעוויזען, ווי עקיבא בן יוסף דרשה'ט תלי תלים של הלכות אויף יעדער שטריך פון דער תורה און נאכהער זיין שרעקליכען סוף, און אז משה איז ערשטוינט געווארען האט איהם גאט געזאגט: שתוק! כך עלתה במחשבה (שווייג! אזוי איז דער אוראלטער געדאנק געוועזן).

אַט דעם שטיל-שווייגען, אַט דעם אוראַלטען געדאַנק בע-גרייפט דער צדיק הדור, דער וואָס איז בבחינת משה-משיח.

משה האָט געוואוסט סתרי אותיות — ער האָט בעגריפען דאָס, וואָס האָט קיין אותיות ניט, וואָס איז איבער די אותיות, געדאַנק אָהן אותיות, אָהן ווערטער.

„דער עולם המחשבה (געדאַנקען-וועלט) רופט זיך אָן עלית העולמות (וואו די עולמות ווערען דערהויכט), דען די מחשבה איז זעהר הויך, און ווער עס וויל אַריין אין עולם המחשבה דאַרף שווייגען, דען אפילו גוטע רייד שטערען דעם געדאַנק, און ווען מען שווייגט אפילו און מען רעדט גאָר ניט קאָן מען איהם אויך אָנווערען, דעריבער מוז די מחשבה בעזונדער ריין זיין".

„דער אוראַלטער געדאַנק", „דער געדאַנק אָהן אותיות" — אַט דאָ ליעגט דאָך דאָס גאַנצע טיעפקייט פונ'ם „צמצום", וועגען וועלכען עס ריידען די מקובלים.

פריהער, זאָגען די מקובלים, איז געווען דער אור אין סוף פול איבעראַל נאָכהער האָט זיך דער אור צוריק געצויגען (נסתלק האור לצדדים) און עס האָט זיך געבילדעט אַ לעדיגער רוים (מקום פנוי) און אין דעם לעדיגען רוים האָט אַריינגעשיינט אַ שטראַהל פון אין סוף און עס האָט זיך געבילדעט דער אדם קדמון, די ספירות, די עולמות.

דער גאַנצער „צמצום" (צוריק ציהען איינהאַלטען, בעגרענ-צען) איז איינענטליך דאָס, וואָס גאָט האָט די וועלטען בעשאַפען אַזוי, אַז מען זאָל מיינען אַז זיי עקזיסטירען אַן און פאַר זיך, דער „לעדיגער-רוים" הייסט איינענטליך: די געטליכקייט איז פער-שטעלט געוואָרען, פערדעקט געוואָרען.

די געטליכקייט איז אַליין איינס פאַר דער בריאה און נאָך דער בריאה, דער אור אין סוף איז פול איבעראַל איצט ווי פריהער, נאָר גאָט האָט געמאַכט אַזוי, אַז מען זאָל מיינען, דאָס די וועלט איז עפּעס פאַר זיך אַ יש.

דערפאַר זענען קיינע תירוצים נישטאָ אויף די וועלט-קשיות, אויף די וועלט-פראַגען. די אַלע האַרבע וועלט-פראַגען נעמען זיך טאַקי אַט פון דעם „מקום פנוי" פון דער איבעריגער פערשטעלעניש, פער-בלענדעניש.

מען וואונדערט זיך און מען פרעגט קשיות אויפ'ן רבונו של

עולם. מען פערגעסט זיך אָבער, אַז די קשיות מיט די העטעני־שען מוזען זיין, ווייל אָהן דעם וואָלט דאָך קיין בריאה ניט געווען, אָהן דעם וואָלט דאָך קיין וועלט ניט געווען, אָהן דעם וואָלט דאָך נאָר זיין לויטער געטליכקייט.

די וועלט־קשיות וועלען זיך אַלוא פערענטפערען נאָר דאַן, ווען די וועלט וועט אויפהערען עקזיסטירען, ווען דאָס וועלט־שפיעל וועט זיך ענדיגען, ווען די פערבלענדעניש וועט אָבגעטהון ווערען.

מעהר נישט דער צדיק אין זיין טיעפען שטיל־שווייגען, אין זיין געדאַנק אָהן אותיות, ער בעגרייפט די געטליכקייט, וואָס איז אין דעם מקום פנוי, ער זעהט דעם שעפער אין דער בריאה ווי אויסער דער בריאה.

ער זעהט עס, ער האָט אָבער דערצו קיין ווערטער ניט און גיעט איבער עטוואָס דערפון מיט נגינה, מיט ספורי מעשיות, און נאָך מעהר — מיט זיין גאַנצע מהות, מיט זיין גאַנצער אויפפיהרונג, מיט זיין געטליכער ליעבע.

XII

„וועגען די קשיות וואָס זענען פאַראַן אויף השם יתברך — אדרבא! אַזוי דאַרף זיין אַז עס זאָלען זיין קשיות, אַזוי איז עס גוט, אַזוי איז עס שען, דען ווייל ער איז אַזוי הויך, ווייל ער איז אַזוי ערהאַבען, מוז דאָך געפען אַז מיר זאָלען זיין הנהגה ניט פער־שטעהן, מוזען דאָך זיין קשיות. פערקערט: ווען זיין הנהגה וואָלט זיין ווי מיר פערשטעהען וואָלט דאָך עס הייסען אַז זיין דעה איז ווי אונזערע...“

דאַן וואָלט דאָך שוין ניט זיין קיין געטליכע דעה, נאָר אַ ריין מענשליכע...

„מענשען פרעגען קשיות אויף גאָט און זיי פערשטעהן ניט, אַז אָפט מאָל זענען די קשיות אַליין דער אמת'ער תירוץ: אַזוי פער־דרעהט מען אַמאָל אַ קינד דעם מוח'ל, מען פלאָנטערט צונויף אַ קשיא מיט אַ תירוץ צוזאַמען, און דאָס קינד ווייס נעבעך ניט אַז אין דער קשיא איז דער תירוץ...“

„די גאַנצע וועלט איז אַ גלגל החוזר, אַלץ דרעהט זיך, און

ווערט אומגעביטען, פון מענש מלאך, פון מלאך — מענש, פון קאָפּ — פוס, פון פוס — קאָפּ, און אזוי אַלע זאַכען פון דער וועלט קעהרען זיך ווידער, דרעהען זיך, ווערען פערוואַנדעלט איינע אין די אַנדערע, דאָס וואָס ס'איז אויבען ווערט אונטען, וואָס אונטען — אויבען. מלאָכים זענען אַראָב למטה און זענען זינדיג געוואָרען, מענשען זענען מלאָכים געוואָרען".

אין דערויף איז די געטליכע גלייכהייט, די אייביגע גערעכטיגקייט.

„אין אַלע יסורים איז פאַרהאַן עטוואָס פערגניגען, אין אַלע עולות — יושר, אין אַלע דינים — רחמים, — אין אַלע נפילות און ירידות — דער אויבערשטער, אין אַלע קריגעריַיען פון דער וועלט אין כּלליות און אין פרטיות, אין יעדער שטאָדט, צווישען שכנים, אין יעדען הויז — אומעטום איז פאַרהאַן אַ בעהאַלטענער שלום, אין אַלע שלעכטע צייטען — גוטס, דען די וועלט איז פול מיט גאָטס כּבוד, מיט זיין חסד, מיט זיין גוטסקייט".

„אומעטום איז פאַרהאַן יושר, אַפילו דער וואָס טהוט אַלע עולות מוז זיך ביי איהם געפינען עפּעס יושר, דער חלוק איז נאָר וועןן הויבט זיך אָן דער יושר, ביי איינינע הייבט זיך אָן דער יושר באַלד, ביי די צווייטע — נאָכדעם אַז זיי טהוען שוין אָב די עולה, ביי די דריטע — אַז זיי טהוען אָב פיעל עולות. ווען עס איז מוז אָבער דער יושר קומען".

„דער, וואָס איז זוכה צו דערקענען גאָט, איז ביי איהם אַלץ איינס לעבען און שטאַרבען, דען ער איז באַהעפט און נכלל אין גאָט, און ווי באַלד ער איז נכלל אין גאָט לעבט ער אייביג ווי גאָט אַליין".

„מען דאַרף אַז דער מוח מיט'ן דעת זאָלען איינפּאַסען דעם גוף, דאָס הייסט: פּונים גוף זאָל ווערען אַ העכערער מהות, אַ נשמה (והגוף יתהפך למהות הנשמה)".

„פאַרהאַן אַ זאַך וואָס פליהט דורך אין קאָפּ ווי אַ שיין, נאָכדעם פליהט עס אַרויס, דאַרף מען זיין אַ בריה אום מען זאָל עס פאַנגען דערהייכען".

„מען דאַרף זעהר היטען די מחשבה, דען די מחשבה קאָן זיין אַ לעבעדיגע זאַך ממש".

„די מחשבה איז בעשאַפען אַזוי, אַז זי זאָל קיינמאָל נישט

רוהען, ווי דער אומרוה פון זייגער".

„פאראַן אַ ליכט, וואָס שיינט אַריין אין טויזענד וועלטען. און אָט דאָס ליכט קאָן אַ געוועהנליכער מענש ניט מקבל זיין, דעריבער דאַרף מען האָבען אַ גרויסען חכם, וועלכער זאָל קאָנען פונאַנדערטיילען טויזענדער אויף הונדערטער, דאָס הייסט: ער זאָל דאָס ליכט פונאַנדערטיילען אויף קליינע חלקים, כדי עס זאָל ליכטיג מאַכען אַלע קליינע מענשען".

„איינער טראָגט אַ ליכט און זיין ליכט ברענט אַ שעה. יענע שעה זוכט ער — אין אַ שעה אַרום פערלעשט זי זיך. אַ צווייטער טראָגט אַ ליכט וואָס ברענט איינִיגע שעה — יענער זוכט מעהר. אַ דריטער טראָגט אַ ליכט — זיין ליכט ברענט אַ גאַנצען טאָג, ער זוכט און זוכט.

פאַראַן אָבער איינער, וואָס האָט פיעל וואונדערבאַרע ליכט, וואָס ברענען און לייכטען שטענדיג און וועלען קיינמאָל ניט פערלאָשען. מיט יענע ליכט זוכט ער אין די אוצרות פון מלך גאָט אייביג און אייביג".

„עס זעהט זיך אַמאָל פון דער ווייטען אַ פייעריל, — מען געהט צו נאָהנט און מען זעהט גאָר נישט; עס ברענט אַמאָל אַ פייעריל אין׳ם מענשען׳ס האַרצען — עס ברענט אַ ווײַלע און פערשווינדעט גלייך. דאָס אירליכט נעהמט זיך פון זומפּ; דאָס אירליכט אין׳ם מענשען׳ס האַרצען נעמט זיך פון פערשיעדענע הרטות, וואָס די רשעים האָבען..."

„ווער עס איז מגשם די תורה און מאַכט פון איהר אַ ממשות — פערגעסט ער זי גאַנץ אָפּט, ווייל יעדער דבר גשמי האָט דאָך אַ שיעור און אַ מאָס; דער וואָס איז אָבער תופס די רוחניות פון דער תורה פערגעסט זי קיינמאָל נישט, ווייל די רוחניות איז איבער׳ן רוים און איבער אַלע גרענצען".

„וואָס דער שכל איז גרעסער געהט ער אַלץ מעהר אַריבער די גרענצען פון צייט און רוים"

„פאַראַן אַ בעהאַלטענע פערבאָרגענע תורה וואָס די וועלט קאָן איהר אור ניט אַריבערטראָגען; פאַראַן צדיקים נסתרים וואָס זענען איבער דער וועלט, אַז יענע תורה און יענע צדיקים וועלען נתגלה ווערען וועט די וועלט פול שלום ווערען און די ישועה וועט קומען".

„מענשען מיינען, אַז ווען משיח וועט קומען וועט די וועלט

קאַפּויר אומגעקעהרט ווערען, — עס איז גאָר ניט אַזוי! מענשען וועלען נאָר פּלוצלינג אַ נייעם ליכט דערזעהן, אַ גרויסער רעש וועט ווערען, יעדער וועט זיין משא ומתן לאָזען, מען וועט די נאַרישע קייטען אָפּשליידערען, מען וועט לויפען גאָט זוכען".

„אַ מענש מאַכט זיך אַ מלבוש, וואָס דער מלבוש ווערט עלטער ווערט ער אַלץ ערגער, מיאוסער, געמיינער, — גאָט האָט זיך אַ מלבוש געמאַכט — די וועלט — און ער ווערט אַלץ ריינער, שענער, פיינער, אידעלער. עס קומען פון צייט צו צייט גרויסע צדיקים וואָס רייניגען איהם, בעשענען איהם און בעציערען איהם, ביז וואַנען עס וועט קומען דער לעצטער גואל און וועט איהם אינגאַנצען צו רעכט מאַכען".

א רחמנות אויפ'ן אלטעי נאט ...

(שטימונג).

אַמאָל האָט זיך מיר געמאַכט הערען אַ ספור-המעשה פון אַני-אַלטען הכיר:

„מיר זענען ביידע געפאָהרען. ער איז געפאָהרען אין דאָרף; איך — צום רבין. איך בין געפאָהרען מיין נשמה אָפּפרישען, עפּעס היות קריגען, ער איז געפאָהרען אין דאָרף אַריין, וואו גוים האָבען אויף איהם געוואַרט. מען האָט איהם בעדאַרפט אין שמד פיהרען...

געוועזען איז עס שפּעט אין דער נאַכט. מיר פאָהרען אין וואַלד. שטיל אַרום. איך שווייג, ער שווייגט אויך. דאָס לשון איז ביי איהם אָפּגענומען....

ער האָט זיך אָבער לאַנג נישט געקאָנט איינהאַלטען. ער האָט מיר אָנגעהויבען דערצעהלען, ווי אַזוי מען וועט איהם שמד'ען, ווי אַזוי ער וועט גליקליך ווערען. די גוים גיבען איהם אַ שטיק ערד, אַ הויז, אַ געזונד ווייב....

עס איז מיט אַמאָל געוואָרען אַזוי סמוטנע.... די נאַכט האָט זיך מעהר אָנגערוקט... דאָס פינסטערניש איז געדיכטער געוואָרען... דער ווינד צווישען די בוימער האָט געוויינט... דאָס פערדעל האָט געבלאָנדזשעט.. געטשאָפּעט טיעף, טיעף אין קויט... פון ווייטען האָט זיך געדאַכט, ווי אַ וואָלף ברומט...

איך האָב געציטערט, געפּלאַטערט, עס האָט מיר געקלאַפּט אַ צאָהן אָן אַ צאָהן. איך זעה אַ יודישע נשמה ווערט פון גאָט אָבגעריסען און איך קאָן נישט העלפען....

איך האָב גאָר נישט געענטפערט. איך האָב נאָר איהם מיט אַ טיעפען קרעכץ געזאָגט: „ר ח מ נ ו ת א ו י פ ן א ל ט ע ן ג א ט.

אַ קינד בין איך דאַמאָלס געווען, בשעת איך האָב די מעשה געהערט. געווען איז דאַמאָלס אַ ווינטערדיגער בין־השמשות. אין בית־המדרש אויפ'ן טיש ברענט אַ קליין ליכטעל. יודען זיצען אַרום טיש און לערנען אגדה. הינטער דער בימה, צווישען שוואַכען אָבשיין און דינקעלע שאָטענס, זיצען עטליכע יודען, פּראָוומעטיגטע, פערהושכ'טע, מען רעדט שטיל, מען דערצעהלט מעשיות. איין אַלטער דערצעהלט די מעשה מיט'ן משומד, די איבעריגע הערען. אַ שנעע קלאַפּט אין פענסטער. די שאָטענס ווערען געדיכטער, די פנימ'ער — פינסטערער. פון דעם אָרעם קליינעם ליכטעלע הערט זיך אַ קול:

„אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, ומה לו לאב שגלה את בניו מעל שולחנו!” („וועה איז די קינדער, וואָס זענען פערטריבען געוואָרען פון זייער פאָטערס טיש, און ווי איז עס דעם פאָטער, וואָס האָט זיינע קינדער פון זיין טיש פערטריבען”)...

און דאָ צווישען די שאָטענס, ענדיגט זיך די מעשה מיט'ן: „רחמנות אויפ'ן אַלטען גאָט”...

אַ קינד בין איך נאָך דאַמאָלס געווען. איך האָב דאַן נאָר געוואוסט פון גאָט, וואָס שפּאַלט דעם ים סוף, וואָס בערג צעגעהען פאַר איהם ווי וואַקס, וואָס אַלע פעלקער בעטרעפען ביי איהם ווי אַ שטויב, ווי אַ וואַסער טראָפּען; אַ גאָט, וואָס צאָרנט און זיין צאָרן קאָן די וועלט ניט סובל זיין, אַ גאָט, וואָס האָט אויף די יודען פאַר זייערע זינד געצאָרנט און האָט זיי פון זיין לאַנד אַרויסגעשיקט.

אָבער דאָס ליידען פון אַ גאָט — ווי האָב איך עס געקאָנט בעגרייפען?

איך האָב עס ניט פערשטאַנען. איך האָב עס אָבער געפיהלט. אַלץ אַרום מיר, אי דעם האַלב־איינגעפאַלענען בית־מדרש, אי די אַלטע ספרים, אי די טרערען אויף די ספרים, אי די צוקנייטשטע פנימ'ער, אי די שאָטענס, אי דער קרעכץ, אי די אגדה, אַלץ, אַלץ זאָגט: „אַ רחמנות אויפ'ן אַלטען גאָט”...

פיעל יאָהרען זענען אוועק פון יענער צייט. פיעל וואַסער איז דורכגעלאָפען. פיעל יודישעס בלוט איז פערגאָסען געוואָרען....

איך ווייס שוין לאַנג, וואָס עס איז אַזוינס „שכינתא בגלותא" און „מלך עלוב", ווי אַזוי דער יודישער גאָט ליידט צוזאַמען מיט'ן יודישען פאָלק, ווי אַזוי די שכינה קלאָגט אויף יעדער צרה פון יודען.

איך ווייס עס שוין לאַנג, לאַנג. איך האָב אָבער קיינמאָל אַזוי שטאַרק ניט געשפירט דעם שטאַרקען וועהטאָג דערפון, ווי אין די לעצטע טעג. —

צושטערט זענען געוואָרען אַלע האָפנונגען; אַלע הלומות — דברים בטלים; אַלע אידעאַלען — פוסטע ווערטער; א יודיש פאָלק, א יודיש-לאַנד, אויפבליהונג — אַש און רויך..

עס האָט אַ בליץ געטהון אויף אַ סעקונדע, דער אַלטער גאָט האָט זיין פנים בעוויזען, — ער האָט אָבער קיין מענשען ניט געפונען....

און אַזוי זאָגט גאָט: „מדוע באתי ואין איש? קראתי ואין עונה?"...

און פון אַלטען בית-מדרש הער איך אַ שטימע, אַ רחמנות אויפ'ן אַלטען גאָט!...

מײן שטעדטיל.

(ערינערונגען, שטימונגען, בילדער).

— איהר האט בײ מיר אלץ אבגערויבט, איהר האט בײ מיר צוגענומען מײן גאט, מײן גלויבען, מײן האפנונג. וואס האט איהר אבער צו מײן שטעדטיל געהאט? — — —

איהר האט בײ מיר אלץ צוגענומען. איהר קאנט מיר צוריק גארנישט געבען. גיעט זשע מיר האטש מײן שטעדטיל צוריק!

גיעט מיר די הויכע שול, וואס איז שוין הינדערטער יאהרען אלט. מען דאווענט שוין דארט לאנג, לאנג נישט. הרוב איז זי געוועזן. הרבּ'ערהייד אבער איז זי הייליג און גרויס געוועזן.

מען טאר אהין בײ נאכט נישט געהן. נאכט אין נאכט דאווענען דארט די מתים. עס קומען אראב אלע הייליגע צדיקים. שטעלען זיך אויף דער הרוב'ער בימה. ברענגען מיט זיך א פײערדיגע ספר תורה. משה רבינו איז דער בעל קורא: יעמוד יצחק בן אברהם...

נאכט און נאכט איז די הויכע שול פול מיט צדיקים מלאכים און שרפים, די צדיקים דאווענען, די מלאכים זאגען שירה, די שרפים זאגען: קדוש, קדוש.

נאר אז מיר קינדער קומען אהין גאנץ פריה, געפינען מיר שוין די הימעל-וואהנער נישט. די צדיקים זענען אין גן עדן, די מלאכים הויך, הויך אונטערן כסא הכבוד —

מיר זעהען אבער פאר זיך דעם הויכען, הויכען דאך. פויגעלעך

בליִען דאָרט אַרום פראַנק און פריי. עס איז זייער אָרט. קיינער שטערט זיי ניט.

נאַכט אין נאַכט, ווען די הייליגע הבריא קומט אַראָפּ דאַוונען — דאַוונען די פויגעלעך אויך מיט זיי.

און ווען מען הויבט אויס: יעמוד יצחק בן אַברהם און משה רבינו לייענט איהם ווי אַזוי מען האָט איהם, יצחק'ן, צו דער עקידה געפיהרט און די מלאכים טהוען איהם אָן קרוינען אויפ'ן קאָפּ, פערשפרייטען די פויגעלעך זייערע פליגלען איבער איהם און מאַכען איהם אַ חופה —

און בשעת מען לייענט ווי אַזוי משה האָט די יודען פון מצרים אַרויסגעפיהרט, קלינגט איבער גאָר דער וועלט די שירה פון די אָבות און פון די פויגעלעך...

און ווען מען לייענט פון אַלע נסים, פון אַלע וואונדער, זענען זיי דאָ. מיט אַלע הייליגע און ריינע דערצעהלען זי די שבחים פון גאָט —

און אַז מיר קומען אין דער פריה, זעהען מיר די פויגעלעך אַרומפליהענדיג פון וואַנד צו וואַנד, פון פענסטער צו פענסטער. עס ציטערן זייערע פליגעלעך, עס הערט זיך נאָך דער בת־קול פון דער נאַכט־תפילה...

און דאָרטען אויפ'ן וואַנד זענען נאָך גאַנץ די עשרת הדברות, אַ משונה'דיגער מזרח, אַ מנורה מיט זיבען רעהרען, אַ לייב, אַן אָדלער —

און נאָך פיעל, פיעל ציורים. נאָר זיי זענען שוין אָבגעמעקט. הונדערטער יאָהרען איז זי אַלט, אָט די שוהל.

און שטעהענדיג אין דער אַלטער שוהל ווערט דאָס האַרץ פול מיט פרייד און צוזאַמען דערמיט אויך מיט אַ גרויסער אימה. עס פיהלט זיך דאָס רוהען פון גאָט אין דעם אָרט —

און מיט אַ האַרץ פול פרייד און וועהמאָג צוזאַמען לאָזען מיר די הויכע שוהל, געהען אַריין אין דעם אַלטען תמיד'ישען בית מדרש, וואָס איז דאַבי. דאָרטען האָוענט מען אין מען לערנט —

און אָט שטעהט ער דער אַלטער רבי יעקב אַרום מיטעל־באַנק. דער קאָפּ אַריבערגעדעקט מיט'ן טלית. ער דאַווענט שטיל.

נאָר אָט געהט זיך דער עולם פונאַנדער. עס בלייבען נאָר יחידי סגולה. דאַמאָלס הויבט ר' יעקב אָן זיין הב"ד. עפעס ווי

אַ שטיין פאַלט איהם אָב פונ'ם האַרצען. ער איז איצט אַליין. ער קען דאַווענען ווי ער וויל.

און עס ווערען קולות וברקים. ה' אלהיכם אמת — הויבט ער אָן אויסשרייען —

און עס ציטערן די ווענד. אמת, אמת, שרייט ער.

געוואַלד אמת!

און עס דיהלט זיך אַז דאָס איז אַזוי, אַז עס מוז אַזוי זיין. אַז עס קען אַנדערש נישט זיין. אַז עס איז דאָך פאַרט אַזוי.

אַז ער איז דאָך פּאַרט אמת און אמת איז ער.

און דאָרט, דאָרט, ערגעץ אין אַ ווינקעל פון הדר שני שטעהט רבי אַברהמ'ל דער דאַוונער. אַנ'אורה איז ער ביי אונז.

ער דאַווענט גראַדע אָהן רעש. קלאָר, וואָרט ביי וואָרט, נאָר אין יעדען וואָרט לעגט ער די גאַנצע נשמה אַריין —

און ליעב האָט ער בשעת מעשה אָבטייטשען זיך יעדעס וואָרט. ער קען זיך נישט איינהאַלטען און זאָגט אַרויס דעם טייטש.

און ער האָט זיך איין טרויעריגען ניגונ'דעל און קלאַפּט זיך צו מיט'ן פּיס —

הללוהו שמש וירח, די זון לויב זשע גאָט, די לבנה לויב גאָט, הללוהו כל כוכבי אור, איהר שטערען לויבט זשע ווייטער גאָט, לויבט איהם איהר הימלען, איהר הויכע הימלען —

וואַסער, פייער ווינדען, בערג, בוימער, אַלטע, יונגע, אַלע, אַלע, אַלע לויבט דעם בורא.

און אָט אין אַנ'אַנדער ווינקעל שטעהט איינער אַ יונגער מאַן. נישט קיין הויכער, אַ שוואַרץ רונדע בערדעל. אַ פּאָר ברענענדיגע שוואַרצע אויגען. אַריינגעטהון אין אַ טיעפער, טיעפער התבוננות..

פּלוצלונג טהוט ער זיך אַ האַפּ. עפּעס ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ ביס געטהון. אַי, אַי, אַי, און לויפט אַרום פון וואַנד צו וואַנד, פון איין עק שוהל צום צווייטען ביז וואַנען ער בערוהיגט זיך אַביסעל און ווערט ווייטער אַריינגעטהון אין זיין התבוננות...

און אָט שטעהט אַ ייד, מאַכט משונה'דיגע העויות, שרייט אויס ווילדע משונה'דיגע קולות —

און אָט שטעהט ער, דער מנין אַליין. איינעטליך איז ער גאָר קיין חזן נישט. ער קען ביים עמוד נישט דאַווענען.

נאָר ווען ער דאַוונט אַליין, ווען דער עולם געהט זיך

פֿונאַנדער, שטעהט ער שעות ווײַז אײן... איהר וועט פֿון איהם קײן געשרײ נישט הערען.

איהר וועט נאָר הערען פֿון איהם כל המיני ניגונים שבעולם. ער וועט אײך אַלץ אויסזינגען.

איהר וועט הערען אין זײַנע ניגונים דעם טיעפּסטען טרויער, די גרעסטע פֿרייד, טרויער און פֿרייד צוזאַמען געמישט, בענקשאַפֿט אָהן ענדע, האַרץ־רײַסענעש און קלאָג, אינערליכע לײַדען, שטרעבען אין דער הויך און פֿאַלען, דאָס בעטען זיך פֿון אַ קינד, די טרייסט פֿון אַ מוטער, ישועות ונחמות פֿון די עולמות עליונים.

און אָט שטעהען אַרום טיש אַ פּאָר יונגע לײַט פֿון די שאַרפֿע משכילים אין חסידות. מען רעדט זעהר שטיל. האַלבע דבורים, מעהר מיט'ן וואונק, מיט'ן קנייטש.

— איך קאָן פּאָרט נישט משיג זײַן ווי אַזוי זענען עס דער שכל, משכיל און מושכל[1]) בשעת זיי זענען בכח — אײנס?

— ווײַל זיי זענען דאַן אין „אַין" און אין „אַין" מוז אַלץ קומען לידי אַחדות הפּשוטה.

— איז דאָך אָבער דאַן נישטאָ קײן שכל, משכיל און מושכל?...

און אַרום אַ צווייטען טיש שטעהען ווײַטער אַ פּאָר חסידישע יונגע לײַט. מען רעדט מילי דבדיחותא.

— אַ מתנגד איז ווי יענער גוי, להבדיל, וואָס זאָגט: ניע אוקראַל ניטשעהאָ, ניע איביל ניעקאָהאָ, אַזוו סאַמי ראַי פּאָידו...[2])
ער האָט אַלץ מקים געווען, ער האָט זײַן הוב אָביגע פּטרט. וואָס דאַרף ער נאָך?...

— גאָט קאָן זיך איהם קײנמאָל נישט אויסצאָהלען. סטײַטש! ער האָט קײן הזיר נישט געגעסען און האָט קײן ביגעל פֿון מאַרק נישט געחאַפּט...

און אָט געהען שוין אַרוים אָט די לעצטע פֿון בית מדרש. אַ ווײַלע ווערט עס שטיל.

די זומער־זון שײַנט אין די הויכע פֿענסטער אַרײַן. אַרום

---

1) דער שכל אליין, משכיל — דער כח, וואס איז משיג, וואס דער־גרייכט; מושכל — די זאך, וואס ווערט דערגרייכט, מושג.

2) איך האב גארנישט געגנב'עט, קיינעם נישט געהרג'עט, איך וועל גלייך אין גן־עדן אריין.

בית מדרש א גרינע לאנקע. עס עפנען זיך די פענסטער. דאס גרינס קומט אין בית המדרש אריין.

א ווײַלע ווערט עס שטיל. באלד הערען זיך ווײַטער קולות. עס הערט זיך דאס געזאנג פון תורה.

מיר, קינדער, נעהמען ארויס גמרות, הורן די שעורים, „ליי־ענען" גייע — —

און דארט ארום די טישען זיצען עלטערע בחורים, זענען פערטיעפט אין לערנען, זינגען ווער שטיל, ווער אויפ'ן קול — אײַנער:

בשעה שעלה משה למרום, בשעת משה איז אויפ'ן הימעל ארויף מצא להקב"ה, האט ער געפונען גאט ברוך הוא שהוא יושב וקושר כתרים לאותיות — ער קרוינט קרוינען צו די אותיות —

און א צווייטער:

בשעה שעלה משה למרום, בשעת משה איז ארויף אויפ'ן הימעל, בקשו מלאכי השרת לדחפו, האבען די מלאכים געוואלט איהם ארויבשטויסען, אמרו: מה לילוד אשה בינינו? וואס האט א מענש צו טהון בײַ אונז? — — — —

מיד פרש עליו עננו — האט אויף איהם גאט זײַן וואלקען פערשפרייט, האט איהם אין וואלקען אײַנגענומען — — —

און א דריטער:

אמר הקדוש ברוך הוא, עס האט געזאגט גאט ברוך הוא, עלי לשלם את הבערה שהבערתי בציון, איך דארף בעצאהלען פאר דער שרפה וואס איז געוועזען אין ציון. מיט פײַער איז זי חרוב געווארען און מיט פײַער וועט זי געבויט ווערען — — — — — — — — —

עס איז געקומען ערב שבועות. פרײַ פון חדר, פרײַ פון לערנען לויפען מיר ארום אין די גרינע פעלדער ארום שטעדטיל, מיר דראפען זיך אויפ'ן הויכען בארגען בוים, וואס איז ארום שמעון דעם נײַעם נגידי'ס הויז, עס ווערט קולות פון דער שמעוניכע, דאן קריכען מיר אײַנציגווײַז אראב, געהען זיך כלומרשט פונאנדער, דערווײַל גרייטען מיר אן, ווער א שטעקען, ווער א שטיין, ווער עפעס אנ'אייזען, רוקען זיך צו ביסלעכווײַז, ביסלעכווײַז צום בוים, הויבען אן ווארפען אין דער הויך...

ווערט די שמעוניכע נאך מעהר אין כעס, הויבט אן שעלטען

מיט ביטערע פינסטערע קללות, הערט מען זי דאך מסתמא, ווי דער קאטער.

ווערט א שטארקע מלחמה צווישען אונז מיט איהר, זי האפט א יונגעל, רייסט איהם אראב דאס הימעל, די חברים פערוואַרפען זי מיט שטיקלעך האלץ און שטיינדליך —

און אין מיטען מלחמה האפען זיך ארויף א פאר מזיקים פון אונז אויפ'ן בוים, הויבען אן טרייסלען די צווייגען און די שמעטיכע מאכט קולות עד לשמים.

און עס וואלט זיך די מלחמה נישט געענדיגט ווען עס וואל־טען נישט פערביי־גיגעהן א פאר שענע יורען וואס האבען אנגעשרי־ען אויף די „שקצים" און האבען אונז פונאנדערגעטריבען.

דאן זענען מיר אוועק צום טייכעל וואס איז אין עק שטעדטיל געוועזען אויפ'ן בריקעל, געקוקט ווי דאס וואסער לויפט, געוואַרפען שטיקלעך האלץ אהין, געדראפעט זיך צום וואסער־מיהל, אראב־געגאנגען לאזען שיפלעך שווימען אין טייכעל, געבארעט זיך, גע־שטופט איינער דעם צווייטען אין וואסער אריין, געקייקעלט זיך אינ'ם גראז, געריסען, געשלעפט, געוואַרפען אין וואסער.

נאר דאס אלץ האט אויך דערעסען. און חברה האט זיך אלאז געטהון אין אנדער עק שטעדטיל, וואו עס איז געשטאנען מישקעס ווינד־מיהל, און א ציגעלניע.

שטיל און רוהיג ארום און ארום. א גרויס ברייט פעלד. מען זעהט קיינעם נישט דורכגעהן. דער ווינד־מיהל מאהלט נישט. ניטא מישקע מיט זיינע בנים. א לעבען!

עס ליגען אפילו מישקעס שומרים, צווי גרויסע הינד, זיי זענען אבער איצט אויך שטיל און טשעפען קיינעם נישט. זיי ליגען פויל. ריהרען קוים דעם עק.

חברה פרובט דראפען זיך אויפ'ן ווינד־מיהל; ווילען שטופען די פליגלען, קריכען אראב, דראפען זיך אויף דאס הייזעל וואס איז דערביי.

א טייל געהען אוועק צום ציגעלניע, קריכען אריין אינ'ם קאם־טען מיט לעהם, שמירען זיך אויס דורך און דורך, געהען אראב, וואו מען ברענט די ציגעל, קריכען קוים ארויס פון דארט —

און איינעם פערדריסט עס עפעס פלוצלונג אויף די כלבים וואס ליגען זיך אזוי רוהיג. ס'טייטש! עס זענען דאך גאר קיין כלבים נישט!...

מיט ביטערע פינסטערע קללות, הערט מען זי דאך מסתמא, ווי דעם קאטער.

ווערט א שטארקע מלחמה צווישען אונז מיט איהר, זי האפט א יונגעל, רייסט איהם אראב דאס היטעל, די חברים פערווארפען זי מיט שטיקלעך האלץ און שטיינדליך –

און אין מיטען מלחמה האפען זיך ארויף א פאר מזיקים פון אונז אויפ׳ן בוים, הויבען אן טרייסלען די צווייגען און די שמעוניכע מאכט קולות עד לשמים.

און עס וואלט זיך די מלחמה נישט געענדיגט ווען עס וואלטען נישט מערבייגעהן א פאר שענע יודען וואס האבען אנגעשריען אויף די „שקצים" און האבען אונז פונאנדערגעטריבען.

דאן זענען מיר אוועק צום טייכעל וואס איז אין עק שטעדטיל געוועזען אויפ׳ן בריקעל, געקוקט ווי דאס וואסער לויפט, געווארפען שטיקלעך האלץ אהין, געדראפעט זיך צום וואסער-מיהל, אראבגעטאנגען לאזען שיפלעך שווימען אין טייכעל, געבאדעט זיך, געשטופט איינער דעם צווייטען אין וואסער אריין, געקייקעלט זיך אינ׳ם גראז, געריסען, געשלעפט, געווארפען אין וואסער.

נאר דאס אלץ האט אויך דערעסען. און חברה האט זיך אלאז געטוהן אין אנדער עק שטעדטיל, וואו עס איז געשטאנען מישקעס ווינד-מיהל, און א ציגעלניע.

שטיל און רוהיג ארום און ארום. א גרויס ברייט פעלד.

מען זעהט קיינעם נישט דורכגעהן. דער ווינד-מיהל מאהלט נישט. נישטא מישקע מיט זיינע בנים. א לעבען!

עס ליגען אפילו מישקעס שומרים, צוויי גרויסע הינד, זיי זענען אבער איצט אויך שטיל און טשעפען קיינעם נישט. זיי ליגען פויל. רירען קוים דעם עק.

חברה פרובט דראפען זיך אויפ׳ן ווינד-מיהל; ווילען שטופען די פליגלען, קריכען אראב, דראפען זיך אויף דאס הייזעל וואס איז דערביי.

א טייל געהען אוועק צום ציגעלניע, קריכען אריין אינ׳ם קיסטען מיט לעהם, שמירען זיך אוים הורך און דורך, געהען אראב, וואו מען ברענט די ציגעל, קריכען קוים ארויס פון דארט –

און איינעם פערדריסט עס עפעס פלוצלונג אויף די כלבים וואס ליגען זיך אזוי רוהיג. ס׳מיטש! עס זענען דאך גאר קיין כלבים נישט!...

האפט ער א שטיינדעל, ווארפט אויף איין הונד, ווערט ער, דער הונד, אביסעל צארענדיג, ער פוילט זיך אבער שטארקע קולות צו מאכען.

ווארפט מען אין איהם א גרעסערען שטיין. ווערט ער שוין שטארק ברוגז.

הברה געפעלט דער עסק, הויבט מען איהם אן ווארפען פון אלע זייטען, ווערט ער — אש להבה. זיין חבר נאך איהם —

און מיר מוזען זיך אבטראגען מיט די קאפאטעס.

שפרינגט מען אין גראבען, וואס איז נישט וויים פון דארטען, א טייל לויפען צו דעם גיישען בית־עלמין ביז וואנען עס ווערט שטיל דער צארן פון מישקעס שומרים.

קלויבט זיך הברה ווייטער צונויף און מען איז אזוי פערהיהיט ביז פאר נאכט.

כיען דערמאהנט זיך אבער, אז די עלטערן ווארטען און מען דארף אין בית מדרש געהן —

איינציגווייז, איינציגווייז צוגעהט זיך דער עולם.

נאך אזוי פיעל הארעוואניע וואלט דוכט זיך זיין א יושר צו אברוהען און שלאפען געשמאק, מען איז דאך אבער יודען און מען דארף שבועות אויף זיין.

ווער עס וויל געהט אין בית מדרש „תקון“ זאגען; ווער עס פוילט זיך, זאגט זיך „תקון“ אין דער היים.

איך האב אבער אנאנדער עסק. איך דארף געהן זאגען „תיקון“ מיט מיין אלטען זיידען, וועלכער איז געלעגען צום בעט און מען האט בעדארפט זיצען נעבען איהם.

זיצען מיט'ן זיידען האט זיך מיר זעהר געוואלט. ער איז געוועזען איינער פון די עלטסטע הסידים, האט זעהר פיעל מעשיות געוואוסט און האט זעהר שען דערצעהלט.

אנהויבען פלעגט זיך דאס על פי רוב פון דעם, וואס איהם, דעם זיידען, האט זיך געהלומט, א רמז אויף דעם פסוק: „ופלגשו ושמה ראומה“ און אין פיעל יאהרען ארום, האט ער עס געפונען אין זוהר הקדוש, נאכהער פלעגט עס אריבער געהן צו די אפיקורסים וואס זאגען, אז אין דער תורה איז מעהר נישטא ווי פשט, נאכהער —

צום דעסעווער וואס דער „ערבי נחל" האט אויף איהם געזאגט, אז אין חיצוניות איז ער יוד און זייד, זייד און יוד, און אין פנימיות אפיקורס, אפיקורס און אפיקורס, נאכהער — צו רבי מנשה איליער, וואס דער עולם מורמעלט אויף איהם, און אזוי פלעגט עס קומען צום „המגיד" און סוגים „המגידי" גלייך צו נאפאלעאנען און צו דער גרויסער מחלוקת, וואס איז געווען צווישען דעם אלטען רבי (דער רב) און צווישען אנדערע, ווי דער קארלינער, ר' לוי יצחק בערדיטשעווער, וואס דער אלטער האט געהאלטען פאר רוסלאנד. —

דאן פלעגט עס אריבער איננאנצען צום אלטען רבי'ן און מען פלעגט אנהויבען פון דעם, ווי דער אלטער רבי האט נאך אליין געלערענט און נישט האבענדיג קיין ליכט פלעגט ער לערנען פאר דער לבנה, נאכהער — ווי ער איז געווען ביי'ן מעזריטשער, ווי ער איז נתגדל געווארען, ווי אביגדור האט איהם געמסר'ט, די נסים ונפלאות וואס מיט איהם האט זיך געטהון אין פעטערבורג, זיין צוריקקומען פון פעטערבורג, זיין גדלות —

אזוי פלעגט ער ביסלעכווייז צוקומען צו „דער גרויסער התונה". „די גרויסע התונה" — וועגען איהר האט דער זיידע ליעב געהאט דערצעהלען, די גרויסקייט פון איהר איז בעשטאנען אין דעם, וואס דער אלטער רבי האט א שדוך געטהון מיט ר' לוי יצחק בערדיטשעווער און ביידע זענען געווען אויף דער התונה.

רוח הקודש האבען דארטען אלע געשעפט עמערווייז, נסים האבען זיך דארטען געוואלגערט אויפ'ן באנק און אונטער'ן באנק —

ווער עס איז נאר געווען אויף דער גרויסער התונה האט גע־קריגען א הארה אויפ'ן גאנצען לעבען און אין זיין גאנצען האוו־גען און לערנען האט אריינגעשיינט יענער אור.

מען האט געזעהן דעם בערדיטשעווער, דעם אלטען, גע־האפט א ווארט, א רמז, א תנועה — גענוג.

זיי פלעגען צווישען זיך רעדען מילי דעלמא, און מיט יעדען ווארט פלעגען זיי מעלה זיין אלע נשמות, מתקן זיין אלע פגמים.

אלע פערשטויסענע נשמות האבען געווארט אויף דער גרויסע התונה. דארט האבען זיי תיקון געהאט.

עס זענען בטל געווארען אלע דאגות, אלע פחדים. פער־געסען געווארען אלץ. נישטא קיין עול הפרנסה, עול אשה ובנים, עול גלות; דער עול פון יצר הרע איז אויך בטל געווארען.

פשוט'ע חסידים זענען דאָרט נתעלה געוואָרען צו דער מדרגה פון „לבי חלל בקרבי"[3].

און וואָס איז דער חידוש? עס האָט דאָרטען מאיר געווען אור עתיק דאצילות[4].

מילא זיי אַליין זענען געווען למעלה מכל השגה און נאָך וויל זיי האָבען מרחם געווען זיך אויפ'ן דור יתום זענען זיי לעבען געבליבען. ווען נישט דאָס, וואָלטען זיי בטל געוואָרען אין סוף.

מיט גרויס דעת האָבען זיי געוואוסט ווי צו זיין בבחינת רצוא ושוב[5].

נאָר נישט אַלע מאָל האָט דאָס געהאָלפען. איינמאָל איז דער אַלטער געקומען צו כלות הנפש.

געווען איז דאָס בשעת ער, זכר צדיק לברכה, איז געגאַנגען מיט דער כלה אַ טאַנץ. די כלה האָט געהאַלטען איין בראָג פאַטשיילקע, ער דעם צווייטען בראָג —

איז מען געגאַנגען אַ ריקוד. דער רבי בראש און נאָך איהם די חסידים. עס איז אַראָב די גאַנצע פמליא של מעלה, עס איז געוואָרען שמחה וחדוה אין אַלע עולמות.

האָט מען געדאַרפט אַ ניגון זאָגען. האָבען די חסידים אָנגעהויבען זאָגען. זענען די ניגונים אָבער נישט געווען פון אַזאַ הויכער מדרגה, האָט ער אָנגעהויבען זיין ניגון זינגען...

וואָס מעהר ער האָט אָנגעהויבען זינגען אַלץ שטאַרקער איז געוואָרען די דבקות. אַזוי האָט שוין דער ניגון אַ טבע. וואָס ווייטער און ווייטער קומט מען אַלץ אין העכערע עולמות אַריין; בקיצור ער האָט אָנגעהויבען זינגען: „נכספה גם כלתה נפשי", „לבי ובשרי ירננו אל אל חי", „נפשי תערוג אליך אלהים" — אַנ'עק די וועלט!

איז מען געקומען צום זוהר: „בהד קטירא אתקטרנא, ביה אחידא, ביה להיטא"[.]

און אוים מענש! ער האָט עלית נשמה געהאַט.

---

3) נאכ'ן „תניא" נאך קאנען דערצו קומען נאר צדיקים גמורים. און דאס הייסט אייגענטליך, אז מ'דארף שוין דעם יצר-הרע נישט מנצח זיין, וויל ער איז שוין איננאנצען נישטא.

4) דאס אינערליכסטע און טיעפסטע פון גאט'ס רצון, איינע פון די העכסטע מדרגות אין קבלה. האטש עס גיעבען נאך העכערע מדרגות

אין אַ פּאָר שעה אַרום האָט זיך די נשמה צוריקגעקערט. וואָס די נשמה האָט דאָרטען געזעהן און משיג געווען, וועט מען אין הינטערשטער יאָהרען ניט אויסדערצעהלען —

דאַבּיי האָט דער זיידע אָנגעהויבען זינגען שטילערהייד דעם רבּ'ס ניגון.

אַ קליין לעמפּעל אויפ'ן טיש. דער זיידע ליגט אין זיין בעטיל. דער זוהר בּיי איהם אויפ'ן האַרצען.

עס לייכט זיין פּנים. די אויגען קוקען ווייט, ווייט.

ער זינגט שטיל, איינגעהאַלטען. און די גרויסע בּלויע אויגען אַ דביקות־פּיערל —

טיעפער און טיעפער ווערט דאָס געזאַנג, שטאַרקער און שטאַרקער ווערט די דביקות —

„בּחד קטירא אתקטרנא, בּיה אחידא, בּיה להיטא' —

די טיעפע נאַכט קוקט אין פענסטער אַריין...

דער יונגער פרעהליכער טאָג וויל מנצח זיין די טיעפע נאַכט. עס שיינט אַריין דער מאָרגען־שטערען. איך לויף פון שטוב אַרויס.

איך געה אַריין אין גאָרטען וואָס נעבען זיידענס שטוב. די גרעזעלעך גיבּען נאָך איבּער איינע די צווייטע די נאַכט־סודות —

נאָר אָט שיינען די ערשטע זונען־שטראַהלען אויף זיי און די גרעזעלעך גרייטען זיך שוין מקבּל פּנים זיין דעם ליכטיגען העלען טאָג —

עס איז פול די לופט מיט זיסע ריחות פון די אַרומיגע וועלדער און פעלדער. עס הערט זיך דעם פאַסטוכס פייפען. עס הערען זיך קולות פונ'ם חסידישען בּית־מדרש.

אַ שטילער ווינדטעל בּלאָזט. די גרעזעלעך שושקען זיך, קינדער זאָגען נאָך „תּיקון".

עס הערען זיך שוין די לעצטע קולות פון בּית מדרש. די בּויגעלעך פון דער הויכער שוהל האָבּען שוין די טאָג־שירה אָנגעהויבּען.

בּיבּלעכוויז, בּיסלעכוויז געהען יודען גרויסע און קליינע פון בּית מדרש אַרויס. קינדער לויפען פרעהליך. די זון הויבּט אָן בּע־

גיסען מיט איהרע שטראהלען די שפּיצען דעכער. יודען געהען צום טייכעל טובל זיין זיך.

פאָרלעך, פאָרלעך געהען און רעדען. שטילע אידעלע שמו־עסען.

מען שמועסט וועגען מתן תּורה, וועגען השראת השכינה, וועגען אַמאָליגע רבּיים, וועגען די ריינע לופט און וועגען מאַי.

— ווייסטו וואָס דער „אוהב ישראל" זאָגט וועגען מאַי?

— וואָס?

מאַי איז אותיות מ"י. מ"י טרעפט אָן פּונקטיג, ווייל אין דעם חודש זענען מאיר אַלע נון שערי בּינה. די אומות העולם זענען אויך מודה, אַז היינטיגער חודש איז מסוגל צו אַלע גוטע זאכען.

— בּינה איז דאָך שכינתא עלאה און אַז זי איז מאיר אין שכינתא תתאה[5] איז די וועלט פול מיט חסדים.

— דער חודש איז זעהר מסוגל צו רפואת הגוף און נאָך מעהר צו רפואת הנפש —

— — — — — — — —

אין בּית מדרש צום דאַווגען. יודען מיוחסים, לומדים און חסידים שטעהען אין מזרח. די זון שיינט אויף די עטרות פון די טליתים.

די יהודי סגולה טהוען אָן בּעזונדערע יאַרמאָלקעס לכבוד שבועות. מען טהוט זיך אָן וואָס מעהר אין ווייסען.

די ווייסע פאַרב ווייזט אויף אורות און אויף חסדים און שבועות מוזען דורכאויס חסדים זיין.

אַ קליין דאַר יודעל געהט אַרויף אויפ'ן בּימה. עפענט אויף דעם סידור און הויבּט אָן דעם טרויעריג־האַרציגען ניגון פון „אַקדמות".

דער עולם ציהט נאָך איהם, מען איז אין גאַנצען אין די „אַקדמות". ווער עס פערשטעהט נישט קוקט אין פּירוש

און דער גאַנצער עולם איז בּעגייסטערט מיט דעם גרויסען כּבוד וואָס גאָט האָט אָבגעגעבען זיין ליעבען פאָלק ישראל און פון דעם כּבוד וואָס זיי וועלען נאָך האָבּען לעתיד לבוא.

---

5) שכינתא תתאה — די מדה פון מלכות, די שכינה, וואס רוהט צווישען אונז און אונזער וועלט.

בשעת זײ האָבען געזאָגט „נעשה ונשמע" האָבען דאָך מלאכים זײ קרוינען אָנגעטהון —

ווי זײ האָבען גאָט'ס דיבור דערהערט זענען זײערע נשמות אַרויסגעפלויגען; גאָט האָט געשיקט דעם טהוי וואָס מען וועט מיט איהם מחיה המתים זײן און האָט זײ לעבעדיג געמאַכט. —

מלאכים האָבען זײ אויף די פליגלען געטראָגען; גלײַך צום באַרג צוגעטראָגען —

מלאָכים וועלען זײ לעתיד לבוא ווײַטער בעדינען, גאָט וועט מאַכען אַ גרויסע סעודה פאַר די צדיקים, אויף שטוהלען פון גן־עדן וועלען זײ זיצען און דעם יין המשומר וועלען זײ טרינקען —

דער עולם האָט אָבגעדאַוונט. גוט יום־טוב! גוט יום־טוב!

נאָך דער מילכיגעס — קליין און גרויס אויפן פרײַען פעלד. —

שענע יודען רעדען וועגען ענינים פון חסידות, סתם יודען — מילא דעלמא. יונגלעך שטיפען, מײדלעך שפּאַצירען פּאָרלעך, פאַרלעך, וואַרפען אַ בליק אויף דעם און יענעם בגורל און ווער עס שעמט — — — — — — — —

.. און ווען איך קום היינט אין מײַן שטעדטיל דערקען איך זי נישט. די הויכע שוהל — לאַנג, לאַנג נישטאָ.

מען האָט זי עפּעס אין אַנאַנדער שטעדטיל אַוועקגעשענקט.

דער אַלטער חסידישער בית־המדרש — לאַנג, לאַנג, אָבגעברענט.

אויסגעבויט געוואָרען אַ נײַער — עס זענען שוין אָבער נישטאָ אין איהם רבי יעקב, און אַברהמ'יל דער דאַוונער.

עס זענען דאָ קאַלטע יודען מיט קאַלטע הערצער.

עס זענען דאָ שוואַכע יודען. וואָס גלויבען זיך אַליין נישט.

קינדער האָבען זײ און די קינדער גלויבען אויך אין גאָר נישט.

די טאַטעס האָבען פײַנד די קינדער, די קינדער — די טאַטעס; נאָר די טאַטעס האָבען זיך אַליין אויך פײַנד, די קינדער האָבען זיך אַליין אויך פײַנד.

דוכט זיך, אַז די זון שײַנט שוין דאָרטען נישט אַזוי העל, דוכט זיך, אַז די פעלדער זענען שוין דאָרטען נישט אַזוי גרין —

עס איז שוין דאָרטען, קיין קדושה נישטאָ, עס איז דאָרטען קיין יוגענד נישטאָ.

עס איז דארט קיין גלויבען נישטא, עס איז דארט קיין האפנונג נישטא.

שטומפזיניג און נאריש זענען זייערע געדאנקען און מעשים. ליידען און שטערבען, לעבען און טויט!...

...איהר האט ביי מיר אלץ אפגערויבט. איהר האט ביי מיר צוגענומען מיין גאט, מיין גלויבען, מיין האפנונג, וואס האט איהר אבער צו מיין שטעדטיל געהאט?

איהר האט ביי מיר אלץ צוגענומען. איהר קענט מיר צוריק גארנישט געבען. גיט מיר האטש מיין שטעדטיל צוריק!

די אינערליכע וועלט.

I

דער טרוים.

אין אָנפאַנג איז געווען דאָס ליידען.

או דאָס ליידען דערגרייכט ביז דער טיפסטער נקודה און האַרצען, ווערען בעשאַפען די טרערען.

ווען די טרערען מאַכען דעם מענשען קראַנקלאָז און מיט־לאָז, הויבט זיך אָן דער קאַמפּף מיט דעם וויינען.

דער קוואַל פון די טרערען איז אָבער טיעף אין דער וועלט־שעפּפונג, אין דער וועלט־נשמה, און דער מענש קאָן זיי ניט איבער־ווינדען. דאַן רופט דער מענש אַרויס אין זיך זיין גאַנצע קראַפט, זיין גאַנצען מוט, זיין גאַנצעס ליכט. ער מוז דאָס וויינען בעקעמ־פען!

שטאַרק איז דער מענש, ער בעקעמפפט דאָס וויינען, דער קאַמפּף קאָסט איהם אָבער צו טייער...

ער נוצט־אויס אין קאַמפּף זיין גאַנצעס העלדענטום, זיין גייס־טיג רייכטהום, ער שטרענגט־אָן אַלע פיזישע און מאָראַלע כוחות...

פון אויסגעהויערען קאַמפּף, פון צופיעל אָנשטרענגונג ווערט ער אָבער מיעד, אָבגעשוואַכט, איינגעפאַלען, האַלב צובראָכען.

דאַן קומט אַ דריטער פּאַזיס. עס נייגט דעם מענשען צו רוהע, צום שלאָף. עס שלאָפט דער מענש. ער טרוימט אָבער אין שלאָף...

אַלץ, וואָס ער האָט איבערגעלעבט, דורכגעליטען, אויסגעוויינט, געהאָפט, געשטרעבט, געבענקט, געדענקט, געזוכט, געקעמפט, ווערט אין איין האַרמאָנישע צונויפגעגאָסען, אין געטליכע קולות, אין וועלט־פאַרבען, אין אַ שיינעם טרוים.

און עס טרוימט האַן דער מענש און זעהט פאַר זיך יענע וועלטען, וואָס זענען נאָך נישט בעשאַפען געוואָרען; יענעם גן־עדן, וואָס קיינער האָט נאָך אין איהם נישט אומגעשפּאַצירט; יענע מלאכים, וואָס האָבען זיך נאָך קיינעם נישט בעוויזען; יענע שענהייט, וואָס קיין אויג האָט זי נאָך נישט געזעהן; יענע גרויסקייט, וואָס קיין גייסט האָט זי נאָך נישט אומגעפאַסט.

לאַנג שלאָפט אָבער נישט דער מענש.

דער מענש ערוואַכט פריש, מונטער, גרייט צום קאַמפף, גרייט צו שטייגען העכער און העכער. —

עס ערוואַכט דער מענש שטאַרקער, העלדישער און רייכער.

ער איז רייכער געוואָרען מיט דעם, וואָס ער האָט זיין שענעם טרוים געזעהן; מיט דעם וואָס ער האָט זיין אייגענעם אידעאַל געפונען.

אַלץ וואָס ער האָט אין טרוים געזעהן, טהוט־אָן וואַכענדיג אַ קאָנקרעטע פאָרם; פון פערשיעדענסטע בעזונדערע שטריכען שאַפט זיך איין הערליכעם בילד, איין ליכטיגע נקודה.

און אָט דאָס ניי־בעשאַפענע בילד, אָט די ניי־ערפונדענע ליכטיגע נקודה, גיסט זיך צונויף מיט אַלץ, וואָס איז איהם פון לאַנג אָן געוועזען שען, ערהאַבען, הייליג, ריין, העלדיש און גרויס.

דער טרוים, דאָס אידעאַל, ווערט ביי איהם בלוט און פלייש.

ער און זיין אידעאַל ווערען איינס.

ער קוקט שוין נישט אויפ׳ן אידעאַל ווי אויף ווייטע, ווייטע הימלען, הויכע, שטערען, נאָר ער טראָגט איהם אין זיך, ער לעבט אין איהם שטענדיג, ער פערקערפּערט איהם אין זיין ערדישען לעבען, אין אַלטעגליכע האַנדלונגען, ער איז דאָס ליכט פון זיינע אויגען, די לופט צום אָטעמען.

און וואו דער טרוימער געהט, בעגלייט איהם דער טרוים זיינער.

ער געהט צווישען מענשען, רעדט מיט זיי, דיספּוטירט, לערנט פון זיי, לערנט זיי — זיין טרוים מיט איהם.

ער זעהט אַלץ, וואָס מענשען טהוען, ער אורטיילט איבער זיי

זיי געפעלען איהם, זיי געפעלען איהם נישט — אלץ זאגט איהם דער טרוים זיינער.

ער טהוט פיעל מעשים, ער געהט אין פערשידענע וועגען, ער ווענדט אן פערשידענע ריכטונגען — ס׳איז א פערזוך צו זעהן דעם טרוים אין דער ווירקליכקייט.

אין גאטס הימלען, אין יעדען שטערן, אין יעדען בלום, אין יעדען לעבען, אין יעדען געפיהל, אין יעדען טומעל, אין יעדען גערויש, אין יעדען שווייגען, אין יעדען שמייכעל, אין יעדער ליעבע, אין יעדער רחמנות, אין יעדען געוויין, אין יעדער בענקשאפט, אין יעדען געזאנג — אומעטום וויל ער זיין טרוים זעהן.

אין אלע מעשים פון דער וועלט, אין אלע מלחמות, אין אלע געדאנקען, אין אלע שטרעבונגען און האפנונגען, אין אלע זכרונות פון עבר, אין אלע אידעאלען פון צוקונפט — אומעטום וויל ער זיין טרוים זעהן.

גאטס וועלט איז אין זיינע אויגען א מייסטער־ווערק, וואו ער זעהט די שענהייט פון זיין אייגענער נשמה, די הייליגקייט פון זיין אייגען הארץ, די גרויסקייט פון זיין אייגען גייסט.

II

דער טרוימער צווישען מענשען.

עס קומט דער טרוימער צו די מענשען. ער ברענגט זיי א נשמה, וואס זעהט אלע עולמות און אלע דורות; א הארץ, וואס בעלעבט אלעס און ערקוויקט אלעס; א שטארקע ליעבע, וואס נעהמט ארום דעם גרעסטען און דעם קלענסטען, דעם שענסטען און דעם העסליכסטען; שטארקע רחמנות, וואס פיהלט דאס ליידען פון דעם קלענסטער און דער נידעריגסטער בריאה; שטארקען גלויבען אויף צו ריהרען בערג פון ארט און די שטארקסטע שטיינער וויך צו מאכען.

ווי בעגעגנען איהם מענשען?

רעדט ער מיט זיי ווייכע רעד, קומט ער צו זיי מיט צערטליכקייט און רחמנות, לאכען זיי איהם אוים.

קומט ער צו זיי מיט זיין גאַנצען צער און צאָרן, האַסען זיי איהם.

קומט ער צו זיי מיט זיין קראַנקט און מאַכט, פערפאָלגען זיי איהם.

עס טרעפט אָבער, אַז ער, דער טרוימער, בעזיעגט זיי, פון אָנפאַנג הויבען זיי אָן נאָר הערען (ער רעדט דאָך אַזוי שען!), נאָכהער בלייבען זיי פערצווייפעלט, צום סוף ערשטיינט און בעזיעגט...

איז עס אָבער אויף אַ לאַנגע צייט?

עס געהט־אַריבער די בעגייסטערונג און פערוואונדערונג. מענשען הויבען־אָן צו זיך קומען.

עס איז זעהר שען, אָבער...

און מיט דעם „אָבער" גראָבט מען אַ קבר פאַר'ן טרוימער...

מען מאַכט איהם פאַר אַ שענעם רעדנער, פאַר אַ שענעם קינסטלער, בכלל פאַר אַ שען־גייסט, און דאָס, וואָס ער רעדט און וואָס ער לערנט, וואָס אין איהם לעבט, ליעבט און ליידעט, וואָס עס ברענט אין איהם, אינוועניג, טרייבט איהם און יאָגט איהם, רויבט־אָב זיין שלאָף ביי נאַכט און זיין רוהע ביי טאָג, דאָס אַלעס איז זיי, די מענשען, גאָר ניט נוגע...

און וואָס האָט ער, דער טרוימער, אויסגעפיהרט? וואָס האָט ער חעמען געבראַכט? וואָס האָט ער וועמען געגעבען?

נאָך דער אַלטער נביא האָט זיך געקלאָגט: „און דו ביזט ביי זיי אַזעלכער, וואָס האָט זיך אַ שען קול'כל און זינגט זיך שען. זיי הערען דיינע ווערטער און פאָלגען זיי ניט".

און פון די אַלטע צייטען אָן ליעבען מענשען אַלץ מעהר און מעהר דאָס שענע קול'כל און הערען אַלץ ווענינער און ווענינער, וואָס מען זאָגט...

מענשען פיהלען זיך אַמאָל שולדיג פאַר'ן טרוימער. עפּעס פיהלען זיי, אַז אין יענעם איז עטוואָס אונגעהויער שענעם און גרויסעס, נאָר זייער שולד צאָהלען זיי, די מענשען, אייגענאַרטיג...

זיי פערגעטערען דעם טרוימער, מאַכען איהם פאַר אַ עבודה זרה, הערען און לעזען דעם טרוים און טהוען.... פערקעהרט!

און דאָס איז אויך, ווי געזאָגט, אין די בעסטע פאַלען. מרוב דערגעהט עס צו דעם אויך נישט. מען לאַכט איהם, דעם

טרויכער, פשוט אוים, מען פערוואַרפט איהם מיט שטיינער, אָדער מען פיהרט איהם צו דער תליה...

און דאָ קומט-פאָר אַ פיעל שרעקליכערע און טיפערע טראַ-געדיע!

דער טרוימער איז געקומען צו מענשען. צוליעב זיי האָט ער געלעבט, זיי האָט ער אַלעס געבראַכט, זיי האָט ער געוואָלט בעגנעדיגען.

און זיי?

זיי ווילען נישט הערען... רשעים זענען זיי... טמאים זענען זיי... שלאַנגען... עקדעשען...

יאָ. אָבער טאָמער קאָנען זיי ניט הערען? טאָמער דאַר-פען זיי עס גאָר ניט הערען? טאָמער קאָן דאָס לעבען ניט זיין אַנדערש, ווי עס איז?

„השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם".

דער הימעל צו גאָט, מענשען אויף דער ערד. זיי דאַרפען קיין הויכע טרוימען נישט, זיי דאַרפען נישט האָבען די הימלען אויף דער ערד.

היינט צוליעב וואָס האָט ער געלעבט? וועמען האָט ער זיין גוטס געבראַכט? צו וואָס איז עס אין גאַנצען?

קומט ער, דער טרוימער, אַמאָל אין וואוסט אַריין, טהוט דאָס, וואָס משה האָט געטהון: ער צובריכט זיינע לוחות.

וואָס איז ער אָבער אָהן די לוחות? וואָס איז ער אָהן זיין טרוים? קאָן ער דען לעבען אָהן זיין נשמה, אָהן זיין גאָט?

ער ווערט ווייכער. ער טהוט ווייטער דאָס, וואָס משה האָט געטהון. ער פרובט אַנדערע לוחות געבען. ער פרובט ווייטער געהן צו מענשען. ער מוז געהן צו מענשען. אַנדערש קאָן ער ניט...

עס קומען אָבער פיעל ערגערע מינוטען. עס קומען אַזוינע מינוטען, ווען מען פערווכט ניט-נאָר דעם טעם פון טוים, נאָר מען לעבט איבער אַלע יסורי-גיהנם...

וואָס הייסט? אַלע זענען געגען מיר! אַלע, גאָר אָהן אויס-נאַהם, גרויס און קליין, רייך און אָרים, קלוג און נאַריש, אַלעמען בין איך פרעמד. טאָמער זענען זיי גערעכט?

און איך? מיין חלום איז גאָר נישט, דברים בטלים, אויסן

הלל צייטלין.

הימעל אַ יריד, ווינד און שטויב, אַש און רויך

און דאָס לעבען?

דאָס לעבען איז טאַקי ווי זיי פערשטעהען, ווי זיי פיהלען.

... קויט, בלאָטע, זינה, שלעכטס, בלוט־פערגיסעניש, פאַלש־קייט, אומריינקייט, צביעות, פעררעט, ווילדקייט, אַכזריות, שטומפּ־זיניגקייט...

קיין פעולה נישט! דאָס איז דאָס לעבען!...

אַ דיין הלום? אַ דיינע הימלען אויף דער ערד? אַ דיין ליעבע, דיין רחמנות, דיין גלויבען, דיין האָפנונג? — גאָר נישט. דו האָסט זיך גענאַרט, עס האָט זיך דיר עפּעס אָבגעדוכט..

גערעכט זענען זיי, און ביי דיר איז נאָר אַ'נאילוזיע, אַ פאַטאַ־מאָרגאַנאַ, אַ תהו ובהו.

אַזעלכע שרעקליכע מינוטען לעבען־איבער די גרעסטע מענ־שען פון דער וועלט.

די גרעסטע וועלט־נביאים ווינדען עס אָבער באַלד איבער. זיי האָבען אין זיך גענוג קראַפט צו שטעלען זיך געגען אַלע מענשען פון דער וועלט, זיי שטעלען־אַוועק זייער הלום געגען דער ווירק־ליכקייט.

די, וואָס זענען ניט אַזוי פיעל שטאַרק, ליידען מעהר פון אַט די שרעקליכע ספקות. סוף כל סוף זענען זיי עס אָבער אויך מנצח. זיי קאָנען דאָך פאָרט ניט אויסשטעכען די אויגען, וואָס זעהען אַנדערש פון אַלעמענס; די אויערען, וואָס הערען אַנדערש, דאָס האַרץ, וואָס פיהלט אַנדערש.

און עס זאָגט דער טרוימער אַזוי צו מענשען:

אַ זוי איז אַייער לעבען. אַנדערש קאָנט איהר ניט לעבען. איך ווייס אָבער פון אַנאַנדער לעבען.

עס לעבט מיין גאָט!

III

א פאר שטילע ווערטער.

(פון א בריעף).

.. פארדאן, ברודער, גוטע מינוטען אין מיין לעבען.

עס קומט מיר אוים אמאל אלע מיינע שולדען בעצאהלען, בעפרייט ווערען פון דער געזעלשאפט, אריין אין מיין איינזאמקייט, מאכען א שטיקעל חשבון מיט זיך זעלבסט...

אין יענע מינוטען בעמיה איך זיך אמאל צו פערגעסען אלע מענשען און אלע מעשים.

פאר מיר איז דאן נאר: גאט, די וועלט און איך.

ניט גרינג קומט עס מיר אן. זעהר פיעל מאל מיה איך מיך אומזיסט: מענשען זענען שטארקער, מען קאן זיי ניט פערגעסען.

עס טרעפען אבער זעלטענע, זעלטענע מינוטען, ווען איך קאן יא פערגעסען די מענשען מיט זייערע צרות, אונגליקען, קנעכטשאפטען, לוסטען, נידערטרעכטיגקייטען; איך פערגעס דאן מיינע אייגענע דאגות אויך, איך פערגעס זאגאר די פערפלוכטע פראגען...

איך וויל דאן ניט טראכטען, איך וויל דאן ניט צארנען, איך וויל דאן ניט ענטפערען, איך וויל נאר קוקען, ריין, ריין קוקען.

די וועלט ווייזט מיר דאן זייער איינפאך אוים: די ערד לעבט, דער בוים לעבט, דאס גרעזעלע לעבט, די פערגעהענדע זון לעבט, די הימלען לעבען; דער הונד, וואס לויפט פארביי מיר, לעבט; — ער לעבט, מיט דעם זעלבען רעכט, וואס די זון לעבט, מיט דעם רעכט, וואס די הימלען לעבען, און איך — איך לעב אויך...

איך פיהל דאן, ווי היינע זאגט, „די זיסע קוואל דעם דאזיינס"... איך אטעם די וועלט-לופט, איך שלינג די טראפענס פון לעבען, איך בין מיט דער שעפפונג — איינס; איך בין מיט דער וועלט — איינס. אהן א שום אנשטרענגונג פערשטעה איך דאן, וואס הייסט עס „דער חלק בעהעפט זיך מיט דעם גאנצען".

איך פערשטעה און פיהל עס אלץ זעהר פשוט: אלץ ווערט ציר נאהנט, זעהר, זעהר נאהנט, אלעס איז מיינס, און איך בין אלעסענס. איך וויים ניט דאמאלס פון קיינע קשיות, תירוצים, פראגען,

אַנטוואָרטען, פּראָבלעמען, דילעמען, הקירות, קריגערייען, קאָמ-
פּראָמיסען, — פאַר מיר איז איינס: דאָס לעבען, און נאָר דאָס
לעבען. איין ריינער קוק אויף הימעל און ערד.

איך קוק דאָן ווי אַ קינד אויף אַלעס. עס פרעהען מיר די
לעצטע זונען-שטראַהלען, די זאַמד-בערגעלעך. דער ריינער הימעל,
די נאַכט-שאָטענס, די שושקעריי פון די בלעטלעך, דאָס זשומען
פון די פליגען, דאָס געוויש פון טייכעל, די בעוועגונג פון'ם
ווינד-מיהלכעל...

אַלץ איז מיר ליעב, אַלץ איז מיר גוט, אַלץ איז מיר שען.

איך קלויב ניט קיין התפעלות, איך בין ניט אויפגערעגט,
ניט פערוואונדערט.

פאַר מיר איז אַ שטיל-שווייגען, אַ טיעפעס, טיעפעס שטיל-
שווייגען.

איך פערזינק אין דעם שטיל-שווייגען. איך בין דאָן איינגאַנצען
אין איהם.

איך פערגעס דאָן אַלע פּראָבען, אַלע פערענדערונגען, אומ-
בייטענישען, איבערקעהרענישען; פאַר מיר איז נאָר דאָס לעבען
זעלבסט, דאָס דאַזיין זעלבסט.

איך פערגעס אַלץ. איך פערגעס דאָס שלעכטע און די ליכ-
טע, דאָס הערליכע און די העסליכע...

פּלוצלינג טרעפט אָבער, אַז אַ מענש געהט פאַרביי מיר. אַ
מענש געהט-דורך, און אין זיין געזיכט לייען איך שוין אַ שטאַרקען
פּראָטעסט געגען מיין רוהע-שטימונג...

זיין געזיכט זאָגט מיר:

„ניטאָ קיין שלעכטס' און וואו בין איך? וואו בין איך מיט מיינע
צרות, מלחמות און ניט-ערפילטע וואונשען?

„ניטאָ קיין העסליכעס' — און וואו בין איך? וואו בין איך
מיט מיין לוסט און ניעדערטרעכטיגקייט, מיט מיין נאַרישער קנאה,
נאַרישער שנאה; מיט מיינע מיאוסע, נאַרישע, אוננאַטירליכע תאוות?

אַזוי זאָגט מיר דעם מענשענס פּנים, און אַלע אינערליכע
וועהטאָגען, אַלע ספקות, אַלע „פערפלוכטע פראַגען", אַלץ וואָס
פערחושכ'ט מיין לעבען, די אַלע צרות און דאגות, וועלכע איך
האָב געוואָלט פערגעסען, — דאָס אַלעס ברעכט אין מיר מיט אַמאָל
אויס מיט אַ געוואַלטיגער קראַפט, וועלכער ס'איז זעהר שווער צו
בעהערשען...

איך האָב דאָך אָבער אָט ערשט געזען אַן אַנדערע וועלט. איך קאָן דאָך עס נישט אָבלייקענען. איך האָב זי דאָך פּאָרט געזען. איך האָב דאָך פּאָרט געזען אַ וועלט פֿון רוהע, ליעבע און פֿרײדען. זאָגט מיר יענע וועלט אַזוי:

איך האָב דיך נישט גענאַרט, איך האָב דיך נישט פֿערפֿיהרט, איך האָב דיר קיין וואונדער נישט בעוויזען, איך האָב קיין צויבער נישט בענוצט, איך האָב פֿאַר דיר מײנע הערליכע קליידער נישט אָנגעטהון, איך האָב דיר מײנע רייכסטע פֿאַרבען נים ענטדעקט. איך האָב דיר בעוויזען דאָס וואָס דו קאָנסט דאָך אין קיין פֿאַל נישט לייקענען. איך האָב דיר בעוויזען: הימעל, ערד און די ליעבע!...

דאַן טרעפֿט, אַז איך ענטלויף מיר פֿונ'ם מענשען, איך זוך מיר אויס אַ שטיל, שטיל ווינקעלע, און בעמיה מיך צו געפֿינען אַט יענע נקודה, וואָס איז אַלץ כּולל, וואָס אַלץ פֿעראייניגט זי, וואָס אַלץ פֿערגלייכט זי. איך זוך שלום מאַכען צווישען ביידע עולמות...

און איך פֿערשטעה דאַן, אַז די לאָגיק און די וויסענשאַפֿט וועלען מיר דאָ גאָרנישט העלפֿען, די פּאָעזיע וועט אויך נאָך בריימער מאַכען די ביידע עולמות — קיין שלום צווישען זיי וועט זי אויך נישט מאַכען. דאָס האַרץ שוואַנקט אַרום צווישען די ביידע עקסטרעמען, אַמאָל אַהער, אַמאָל אַהין, און די וועלט האָב איך ליעב און מענשען האָב איך ליעב...

און איך פֿערטיעף זיך אַלץ מעהר אין זיך. בעזוך אַלע פֿערבאָרגענע ווינקעלעך אין מײן נשמה, און איך געפֿין, אַז ביידע זאַכען לעבען אין איהר, און אַז עס איז פֿערהאַן עטוואָס אַזוינס, וואָס פֿעראייניגט אַלץ...

טיעף, זעהר טיעף אין דער נשמה לעבט אַ גלויבען, האָטש דער שכל זאָגט, אַז מענשען זענען מענשען און וועלען קיינמאָל נישט בעסער ווערען, ווי זיי זענען...

און אַז עס וואַכט אויף אין מיר דאָס גלויבען, זעה איך דעם צוקונפֿטס-מענשען גאָר אַנדערש, איך זעה איהם שוין אַלס גאָטס-קינד, אַלס קינד פֿון דער שענער, ריינער נאַטור.

איך קעהר מיך אום ווידער צו מענשען, ברענג מיט מיר מײן גלויבען. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז ווערט עס אָבגעשוואַכט: די מענשען טהוען זייערס...

עס גליהט אבער אימער אין מיר א פונק פון טיעפען, טיעפען גלויבען!...

IV

צווייערליי וועלט-שמערץ.

(פון א צווייטען בריעף).

... דו האסט מיר אזוי געשריבען:

איך פערשטעה דיך ניט. דו זעהסט פאר זיך די שטילע, ריינע אייביגקייט. מיט אמאל דערזעהסטו א מענשען. אז די דערזעהסט דעם מענשען פאלסטו אראב ווי פון הימעל אויף ערד. וואס איז אבער מיט'ן מענשען דער יחוס?

דו פאסט-אום דאס טיעפסטע, דאס אינערסטע און דאס אייביגסטע פון לעבען. און אז די דערזעהסט דעם מענשען, לאזטו דאס אלץ און עסקי'סט זיך נאר מיט איהם און זיינע צרות. מיט וואס האט עס אבער דער מענש פערדיענט?

מענש. וואס מענש? ווען מענש? פאר וואס זאלען מיר ניט לאזען איהם איננאנצען?

וואס איז דער מענש? א קליין נידעריג בעשעפעניש, א ווארים ווי אלע ווערים. און אז יא אזוי, וואס האבען מיר צו קוקען אויף איהם? וואס גערט ער אונז אן? זאל ער יא ליידען, ניט ליידען, וועמען ארט עס?

אזוי האסטו מיר געשריבען. דו האסט נאך דיינע ווערטער מיט צוויי שטארקע פראזען בעפעסטיגט. דו האסט מיר דערמאנט, וואס ישעיה זאגט: „חדלו לכם מן האדם“, דו האסט מיר אויך דערמאנט וואס ניטשע'ס זאראטוסטרא זאגט: „דער מענש איזט עטוואס, וואס איבערוואונדען ווערדען זאל“.

וואס זאל איך דיר, ברודער, זאגען? גוט איז דיר, וואויל איז דיר. איך בין דיר מקנא.

דו קאנסט מבטל זיין דעם מענשען (איך רעכען אפילו, אז נאר מיט ווערטער...) איך קאן עס אין קיין אופן ניט.

די אינערליכע וועלט.

ווען איך זינק אין טיעפע אבגרונדען, און ווען איך פליה אין הויכע הימלען; ווען איך זעה די פינסטערע ליידענדע ערד, און ווען איך זעה די ליכטיגע צוקונפטס-וועלט; ווען איך בין אריינגעטהון אין דער איינפאכער ווירקליכקייט, און ווען איך לעב אין די הויכע, הויכע פאנטאסטישע טרוימען; ווען איך האב פאר זיך נאר איינצעלנע ערשיינונגען, איינצעלנע פאקטען, און ווען איך בין פערזונקען אין אבסטראקטע אלגעמיינע זאכען; ווען איך זעה די שטערבליכקייט, און ווען איך זעה די אונשטערבליכקייט, — קיינמאל, קיינמאל קאן איך נישט פערגעסען דעם קאנקרעטען מענשען מיט זיינע קאנקרעטע ליידען.

איך קאן עס נאר אויף א ווייל פערגעסען. די ווייל דויערט אבער נים לאנג. איך וויל מיך פערגעסען, ער, דער מענש, קומט אבער און דערמאנט מיך...

איך געה מיר אמאל און בין זיך אריינגעטהון אין אנשויען די הויכע, הויכע בוימער, וואס פערשטעלען די זון, דאס ריינע, ריינע טייכעל, וואס בעצויבערט און ציהט מיין נשמה, די ברייטע, ברייטע וויזען מיט די פערשידענסטע שענע און צארטע בלומען— דערביי געהט זיך פארביי א מענש, א פערשכורטער, א צובלוטיגטער, א פערהונגערטער, — ער געהט און פאלט, געהט און פאלט...

וואס איז מיר דאן די נאטור? וואס איז מיר די גרויסקייט און די שענקייט פון דער נאטור? וואס איז מיר דאס אלץ, אז מיינע ברידער זענען הונגעריגע, צושלאגענע, נאקעטע און בארפיסע?

דו זאגסט מיר: „לאז דעם מענשען" — וואס הייסט „לאזען"? ווי זאל איך איהם לאזען? איך בין דאך אליין א מענש. דו זאגסט מיר: „פערגעס אן דעם מענשען". ווי אזוי אבער זאל איך איהם פערגעסען? קאן איך דען פערגעסען די מענשען-צרות, וועלכע איך פיהל שטענדיג? קאן מען דען פערגעסען דאס, וואס מען טראגט אין זיך. דו זאגסט: „דעם מענשען איבערווינדען". מעגסט זיך אויסדויבען הויך וואס העכער קאן נים געבען — האסטו אבער א ליעבענדעס, ליידענדעס הארץ, וועסטו גלייך אויף דער ערד פאלען. מעגסט פליהען ווי אין אדלער — האסטו אויגען, וועסטו זעהן דאס העסליכע, דאס ליידענדע, דאס פינסטערע, וואס איז אין דער נידער...

ווי איך זעה, פערשטעהען מיר פערשידען דעם וועלט-שמערץ. ווייסטו, אין וואס בעשטעהט דער אונטערשיד?

וואַרט, איך וועל דיר עס ערקלערען?

די גרעסטע און די טיעפסטע מענשען פון דער וועלט ווערען ערשטוינט, דערקענענדיג גוט דעם מענשענס לעבען, דעם מענשענס לעבענס־שיקזאַל. זייער ליעד — אַ האַרצרייסענדע קלאָג, זייער שרייבען — טרערען, זייערע רעדע — זיפצען.

בשעת מיר הערען און לייענען זייערע רעד, ווייסען מיר נאָר, אַז זיי קלאָגען זיך, מיר ווייסען אָבער נאָך ניט, פון וואַנען נעהמען זיך די קלאָגען.

מיר ווערען ענטציקט פון זייערע שענע ווערק, מיר ווערען בעצויבערט פון זיי, ניט [א]לע מאָל האָבען מיר אָבער דעם מוט אַריינצוקוקען אין תוך אַריין.

ויל מען אָבער אַריינקוקען אין דעם תוך פון'ם קלאָגען, וויל מען ערקענען די אינערליכע מאָטיווען, זעהט מען, אַז איינעגע קלאָגען זיך אויף איינס, די צווייטע — אויף עטוואָס אַנדערש.

אין כלל איז אַזוי: אייניגע קלאָגען זיך איבערהויפּט אויף דעם מענשענס קליינקייט, שוואַכקייט, ניעדערטרעכטיגקייט; די צווייטע — אויף דעם מענשענס צרות, אויף דעם מענשענס ליידען. לאָמיר נעהמען צום ביישפּיעל צווייערליי צרות: די צרות פון געטהע'ס פויסט און די זיפצען פון'ם איטאַליענישען פּאָעט לעאָפּאַרדי.

פון וואַנען נעהמען זיך פויסט'ס ליידען?

פויסט שטעהט אין גרונד איבער'ן מענשען. ער פיהלט ניט קיין ממשות'דיגע איינפאַכע ליעבע צו מענשען. ער ווייס נאָר זיין אינערליכען, טיעפען, אַלוועלטליכען אידעאַל. בשעת ער זעהט, ווי טיעף עס איז דער אָבגרונד צווישען דעם אידעאַל און צווישען דער ווירקליכקייט, איז ער פול מיט ערביטערונג און אונענדליכען שמערצען.

פון וואַנען נעהמען זיך לעאָפּאַרדי'ס זיפצען?

ער פיהלט די ממשות'דיגע ליידען פון מענשען. ער זעהט אַלע זייערע צרות פון קליין און גרויס, אַלט און יונג, די צרות פון אַלערליי מענשען, אין אַלע דורות און אין אַלע צושטאַנדען, ער דערקענט עס אין גאַנצען, ער פיהלט עס אין גאַנצען. און ער זאָגט זיין האַרץ: אַ מיין האַרץ! הער אויף צו קלאַפּען, דו האָסט שוין ניט, אויף וואָס צו האָפען...

ער וויל אויך, אַז דער מענש זאָל זיין שען, קלוג, עדעל, גרויס, שטאַרק, ער ל י ע ב ט מענשען, און ליעבהאָבענדיג זיי, וואָלט ער, פערשטעהט זיך, וועלען זעהן זיי וואָס גרעסער און וואָס שענער. ער פערגעסט אָבער קיין מאָל ניט דעם עיקר: זיין קאָנ־קרעטע ליעבע און די קאָנקרעטע ליידען פון מענשען.

און מיין ניט, אַז דער, וואָס קוקט־זיך־צו צו די אַלטעגליכע מענשליכע בעדערפנישען, וועր עס לעבט מיט מענשען און אין מענשען און פיהלט דאָס גאַנצע ליידען זייערע, האָט דערפאַר קלענערע עסטעטישע בעדערפנישען! ניין! ער האָט אין זיך דאָס עסטעטישע ליידען פיהל מעהר פון אַנדערע. ביי אָהם קומט אָבער נאָך עטוואָס צו: דאָס איינפאַכע, ממשות'דיגע ליידען, וואָס נעהמט זיך פון איינפאַכער, ממשות'דיגער ליעבע...

און אָט דאָ גערען מיר זיך פונאַנדער:

דו, ברודער, זעהסט פאַר זיך נאָר ג ר ו י ס און ק ל י י ן. דעריבער טראַכסטו, אַז בשעת דער מענש איז אין זיין אינערליכער וועלט, בשעת ער לעבט אין זיין עסטעטישער אַנשויאונג, דאַרף ער קוקען פון אויבען אַראָב אויף י ע נ ע ווערים, וואָס ווימלען ערגעץ דאָרט אונטען...

איך וויים אויך, מיין ליעבער, וואָס הייסט גרויס און קליין, איך וויים אָבער אויך, וואָס הייסט ל י י ד ע ן, וואָס הייסט עלענד און נויט, הונגער און קעלט.

דו פערשטעהסט אַזוי דעם וועלט־שמערץ:

אין מענשענס נשמה לעבט אַן־אידעאַל. אָט דער אידעאַל איז כולל אין זיך אַלעס שענעס און ערהאַבענעס, וואָס מען קאָן זיך נאָר פאָרשטעלען. דער מענש שטרעבט צו פערווירקליכען אָט דעם אידעאַל, די אייביגע צרה בשטעהט אין דעם, וואָס די קליי־ניגקייטען דערלאָזען עס ניט. זיי, די קליינינקייטען דערלאָזען עס ניט. זיי, די קליינינקייטען, לעגען שווערע שטיינער אויפ'ן גייסט, לאָזען איהם ניט אויפהויבען זיך.

דער מענש אין אידעאַל איז גרויס ווי גאָט זעלבסט. „פון אָט דעם גאָט, ווי עס זאָגט שילער, ווערט אָבער אַ וועלט פול ווערים"...

דעריבער טראַכסטו אַזוי: בשעת דער מענש ווערט בעפרייט פון די אַלע קליינינקייטען, לעבט ער דאָך נאָר אין אייביגען אידעאַל;

לעבענדיג אין אייביגען אידעאל געניסט ער דאך די פאלקאמענע הארמאניע, היינט וואס האט ער דאן צו נעהמען אין אכט דעם מענ־שענס צרות?

איך פערשטעה אבער אנדערש דעם וועלט־שמערץ:

דאס ליידען געהט דורך די גאנצע שעפפונג. וואס די וועלט־שעפפונג ווערט העכער, ווערען אלץ גרעסער, שטארקער און טיע־פער די צרות.

אינ'ם מענשען דערגעהט דאס ליידען ביז דער העכסטער מדרגה; נאר אין מענשען זענען אויך דא די פערשידענסטע שטופען פונ'ם ליידען.

וואס דער מענש איז העכער, עדעלער און פיינער, האט ער אלץ גרעסערע ליידען.

צו די ממשות'דיגע ליידען קומען צו אלץ מעהר און מעהר עסטעטישע, גייסטיגע.

ממילא איז דאך דער גרונד דאס ממשות'דיגע ליידען, אט די צרות וואס געהען דורך די גאנצע שעפפונג, אט די צרות, וואס זענען דער תוך פונ'ם לעבען, דער עיקר פון אלץ. צו זיי, אט צו די ממשות'דיגע ליידען, קומען צו וואס ווייטער, ווייטער, אלץ עדעלערע, אבסטראקטערע, און עסטעטישערע ליידען.

אט די לעצטע מאכען גרעסער די שמערצען. דער יסוד איז אבער דאס רעאלע, שטענדיגע, ממשות'דיגע.

דעריבער טאר מען זיי קיינמאל ניט פערגעסען, דעריבער קאן מען זיי קיינמאל ניט פערגעסען.

געדאַנקען־בילדער.

I

זונין זאָגט צו רבי עקיבאָ'ן: דײַן גאָט האָט דאָך אַזוי פײַנד די עבודה זרה, וואָרום פערניכטעט ער זי נישט?

ענטפערט רבי עקיבאָ: זיי, די געצענדיענער, בוקען זיך צו דער זון, צו דער לבנה, צו די שטערען, זאָל דען גאָט די וועלט חרוב מאַכען איבער די שוטים? — די וועלט בלייבט אַ וועלט, עס שיינט די זון, עס לייכטען די שטערען, און די שוטים בלייבען שוטים.

איינער רויבט פון צווייטען ווייץ, פערזייעט דעם געגזל'טען ווייץ — זאָל דען די ערד איהר פרוכט נישט געבען? זאָל דען דער געגזל'טע ווייץ נישט אויפגעהן? — די ערד טהוט איהר'ס, עס בליהט, עס וואַקסט.

איבער שוטים קען די וועלט נישט חרוב ווערען...

עס זאָגט צו זיך דער דיכטער: אַלעס וואָס איז הייליג און שען אין דיר ווערט פון אַנדערע פערפלעקט און פערשמוצט.

זיי, די אַנדערע, פערשטעהען דיך נישט, ווילען דיך נישט פערשטעהן.

לויבען זיי דיך, שענדען זיי דיך — אַלץ איינס. זיי ווייסען נישט וואָס זיי לויבען, זיי ווייסען נישט וואָס זיי שענדען.

זיי ווייסען גאָרנישט, זיי פלאַפלען אָבער זעהר פיעל, זיי ליאַרמען זעהר פיעל.

זיי פלאַפלען, זיי ליאַרמען: עס איז פול מיט זיי די וועלט.

אַלץ איז זייערס: דאָס הויז, די גאַס, די שול, די רעליגיע, די וויסענשאַפט, די קונסט.

זיי וועגען פיעל, ווי די הייושעריקען — וואָס קענסטו מיט זיי מאַכען?

זיי וועגען פול אומעטום, ווי די פרעש אין מצרים — וואָס קענסטו מיט זיי מאַכען?

וואָס פאַר אַ מאַכט האָט דיין ריינעס וואָרט? וואָס פאַר אַ קראַפט האָט דיין פייער?

יעה, וואָס איז געוואָרען פונ'ם פיינסטען ווילען דיינעם, פון דער טיעפסטער האָפנונג דיינער?

יעה, וואָס ס'ווערט פון דיינע געדאַנקען, געפיהלען, שטרעבונגען?

און ער ענטפערט זיך: זאָל איך רעדן איבער די שוטים מיין וועלט חרוב מאַכען? זאָל איך רעדן איבער זיי מיין אינערליכען וועזען טוידטען?

זאָלען זיי פלאַפלען, ליאַרמען, זאָלען זיי די וועלט ערפילען, מיין וועלט וועלען זיי נישט חרוב מאַכען!

עס לעבט מיין וועלט, עס שיינט די זון, עס לייכטען די שטערען, עס העלט, עס גלאַנצט, עס פרעהט זיך די ערד, עס שפּראָצט, עס בליהט...

II

זיי פלאַפלען וועדער פיעל פון מענש און קינסטלער.

וואָס איז ביי זיי „מענש"?

מענש איז ביי זיי עטוואָס וואָס עסט, טרינקט, זוכט ווייב און געלד, טרייבט פּאָליטיק, לעזט ביכער און שפּיעלט אין קאָרטען.

וואָס איז ביי זיי „קינסטלער"?

קינסטלער איז ביי זיי עטוואָס, וואָס שרייבט ביכער און מאָלט בילדער, איבער וועלכע מען קען פלאַפלען און רעצענזיעס שרייבען.

יענער און יענער איז קליין אַלס מענש און גרויס אַלס קינסטלער...

וואָס „גרויס" און וואָס „קליין"? וואָס ווייסען זיי פון גרויס און קליין?

„קליין אַלס מענש, גרויס אַלס קינסטלער" — מען קען וועניג

פלאפלען פון איהם אלס „מענש" און מען קען פיעל פלאפלען איבער זיינע ביכער און בילדער.

מעהר ווייסען זיי נישט, מעהר קענען זיי נישט וויסען.

אויף צו פערשטעהן א מענשען דארף מען אליין א מענש זיין, אויף צו פערשטעהן א קינסטלער דארף מען אליין קינסטלער זיין.

ווי קומען זיי אבער צו פערשטעהן, וואס מענש איז, וואס קינסטלער איז, זיי, וועלכע זענען אויף אזוי פיעל ווייט פון מענש אויף וויפיעל זיי זענען ווייט פון קינסטלער...

וואס איז מענש? — דאס וואס וויל, שטרעבט, האסט, צארענט, ליעבט, ליידעט, גלויבט, האפט, זוכט, בענקט, צערשטערט, שאפט, טרוימט, זינגט, דיכטעט, זוכט א וועג צום הימעל, וויל ערווערבען פליגלען.

וואס איז קינסטלער אין מענשען? — דאס, וואס נעהמט דאס שענסטע, דאס בעסטע, דאס שטארקסטע, דאס טיעפסטע אין מענשען און פלעכט דערפון איין וועלט-קראנץ, וועבט דערפון איין אייביג-ליעד, אייביג-חלום, שאפט זונען, וואס פערגעהען קיינמאל נישט, בלומען, וואס ווערען קיינמאל נישט פערוועלקט.

קענט איהר דען אבטיילען מענש פון קינסטלער? קענט איהר זיי פונאנדערשיידען?

דער קינסטלער שעפט פון מענשען, דער קינסטלער ערפילט און ערגענצט דעם מענשען.

מענש און קינסטלער — קוידהל און פלאם, זון און ליכט.

עס גיבט „גרויס" און „קליין": א גרויסער פלאם, א קליין פייערעל, גרויסעס ליכט און קליינעס ליכט.

גרויסע מענשען, קליינע מענשען, גרויסע קינסטלער, קליינע קינסטלער.

קליין דער מענש — קליין דער קינסטלער; גרויס דער מענש— גרויס דער קינסטלער.

מען דארף נאר וויסען, מיט וואס פאר א מאס צו מעסטען.

מען קען עס נישט מעסטען נישט מיט'ן מארק-מוסר, נישט מיט'ן קלוב-מוסר, נישט מיט'ן אינטעליגענטען-מוסר, נישט מיט קיין מוסר.

פאר דאן איין אנדער מאס:

קראַמפּ, מאַכט, פרייהייט, שטרעבונג, ליעבע שמערץ טוי ער פאַנטאַזיע, זוכען גאָט, דעם אמת'ן גאָט.

III

פאַרהאַן זאַכען וואָס דער מענש קען עס נישט דערגרייכען; דער קינסטלער קען דאָ אויך גאָרנישט העלפען.

דער געדאַנק הערט נישט אויף צו אַרבייטען, עס וועבען זיך חלומות, עס רייסט זיך, עס הויבט זיך אין לופטען, עס פליהט אין הימעל — די ערד ציהט אָבער צו זיך, עס פאַלט אַלץ נידעריגער, עס ווערען אונטערגעשניטען די פליגלען.

און עס ווערט ערבייטערט דער מענש: ער, דער וועלט-קעניג, קען די וועלט נישט משיג זיין, ער, דער יודע הכל, הויבט נישט אָן זיך זעלבסט צו קענען...

און עס בלייבט שטעהן דער מענש: נישטאָ קיין וועג, נישטאָ קיין שטעג. געה בלאָנדשע אייביג אין ווילדען וואַלד...

און זיין פאַנטאַזיע הויבט איהם שוין אָן מאָלען אַן'אומענדליכען מדבר, אַ שרעקליכען תהום, אַן'אַלוועלטליכען תהו ובהו...

קעהרט ער זיך צוריק. הויבט אָן זיינע שטיבעל'עך בויען, זיינע קליינע חשבונות מאַכען.

בעסער רוהיג זיין, בעסער רוהיג שלאָפען, וועניגער טראַכטען, וועניגער זוכען, וועניגער טרוימען — בעט זיך אויס וואָס ווייכער און שלאָף.

דאָרט, דאָרט, אין די הויכע הימלען איז עפּיס אַזוי שען, אַזוי גרויס — עס איז אָבער נישט פאַר דיר, וועסטו וועלען פליהען, וועסטו דיך האַלז און נאַקען ברעכען.

פליה נישט הויך, בויג זיך צו דער ערד, קריך, פויזע, זיי אַ וואָרים מיט אַלע ווערים גלייך...

געהט אַלץ דער מענש צוריק, צוריק, זינקט אַלץ נידעריגער און נידעריגער. —

פאַלט אַלץ דער מענש, ווערט קלענער און קלענער, שוואַכער און שוואַכער —

ער פּרובט אַמאָל אויפהויבען זיך, — נישטאָ קיין כחות; עס

פּרובט פון זיין ענגען קרייז אַרויס — מען קען נישט.

האָט דאָך אָבער דער מענש אין זיך צער און צאָרן, שטאָלץ און מוט, זאָגט ער: עס איז גאָר קיין בעסערס נישטאָ...

עס איז גאָר נישטאָ קיין הימעל, עס ווערען גאָרנישט געשעהן קיין וואונדער, עס איז נאָר דאָ די פינסטערע ערד. —

און עס זעהט דער מענש אין וועלט און לעבען נאָר געזעצען און ער ליעבט די געזעצען, קושט די קעטען...

און עס טראַכט זיך אויס דער מענש אַלץ נייע און נייע גרענעצען, און מאַכט זיין לעבען שמאָלער און שמאָלער, ענגער און ענגער...

און עס מאַכט זיך דער מענש אַ תהום: דאָס קענסטו וויסען, דאָ קענסטו געהן, ווייטער קענסטו נישט וויסען, ווייטער טאָרסטו נישט געהן...

און ער ווערט אַזוי איינגעוואָהנט אין תהום און ער ליעבט אַזוי זיין קליין-וועלטעל, אַז ער הויבט אָן זינגען: נישטאָ קיין מחוץ לתהום, עס גיבט נישט העכער פון אונזער הכמה...

און ער לאַכט אויס די געטליכע חלומ'ת, די נשמה-בענקשאַפט, דעם וועלט-טרויער.

און עס ווערט אַ שרעקליכע אָרימקייט, אַ שרעקליכע בע-גרענעצטקייט.

און עס ווערט אַ העסליכע צופריעדענקייט מיט זיך זעלבסט. אַ מאוס-נאַרישע גאוה, אַ שרעקליכע טעמפּקייט.

און דער מענש פערליערט זיין צלם אלהים, ווערט פערזונ-קען אין קליינע תאוות, קליינע שטרעבונגען, קליינע האָפנונגען, ווייסט נישט העכער פון „געזעלשאַפט" און „וויסענשאַפט".

דאַן ערשיינט אַמאָל פּלוצלונג — דער נ ב י א...

IV

„חי אני אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם".

אַט דאָס איז דער נביא, אַזוי ערשיינט דער גואל.

דאָס וואָס עס פעהלט דעם קינסטלער האָט אין זיך דער נביא.

דער קינסטלער קומט מיט ווארט און בילד, געדאנק און דיכ־טונג, לידען און ליבע, שטרעבונג און האפנונג, מיט אלעם מענ־ש־ליכעם.

דער נביא קומט מיט זיך זעלבסט, מיט זיין גרויסער געט־ליכער נשמה...

דער נביא ערשיינט ווי גאט אליין — „מן הסערה".

ווענענדיג א שליח פון אלמעכטיגען גאט, קומט ער מיט איבער־ערדישער מאכט.

וואס „מענש"? ווען מענש?

„חדלו לכם מן האדם" — דער מענש איז גארנישט.

עס קומט דער נביא מיט שטורם, מיט דונער און בליצען.

עס הילכט זיין שטימע:

איהר דארפט פאלגען, איהר מוזט פאלגען. דען אזוי האט גאט געזאגט.

איהר מוזט אייערע געטער צערשמעטערען, איהר מוזט ריין ווערען, דען אזוי האט גאט געזאגט.

איך וועל אייך פון אייער בלאטע ארויסשלעפען, איך וועל אייך גאטס וועלט בעווייזען.

איך וועל אייך מיט געוואלד אויפהויבען, איך וועל אייך מיט גע־וואלד צום הימעל טראגען.

איך וועל אייך פאר אייערע לאקען אנגעהמען, איך וועל אייך אין שטורם הויבען.

איך וועל פאר אייך די הימעל־טויערען עפנען, איך וועל אייך גאטס רייכטהום ווייזען.

איהר וועט דעם שיר פון די מלאכים הערען, איהר וועט דעם גערויש פון זייער פליגעלען הארכען.

און עס שטורמען די חיות, די אופנים, די שרפים־

און עס טראגט זיך: קדוש, קדוש, קדוש — אין פייער־טייכען און אייז־הימלען און גאטס שטוהל — הויך, הויך.

און א הימעל־ריהע ווערט, א הימעל־שווייגען.

און אלעם געליסט צום שעפפער, אלעס גערט, אוים אלעם בענקט אונענדליך —

און עס טראגט זיך אלעם צו גאט, עס ערהויבט זיך, עס הייליגט זיך —

און אלעס אפפערט, די וועלט איז פול קטורת —
און גאטס היכל ווערט פול רויך —
און עס הויבט וויעדער אן שטורמען, עס ציטערט, עס טרייסעלט זיך דער היכל.
און גאטס פייער אויפ'ן מזבח, פלאם און קוילען.
און עס פליהט א מלאך, נעהמט גאטס קוילעל פון מזבח —
און גאטס קוילעל ריהרט מיך אן, און גאטס פייער ברענט אין מיר —
און מיין פייער האב איך אייך געבראכט, און מיין ליכט האב איך אייך געבראכט —
געהט נאך מיר.

אזוי זאגט דער נביא, אזוי רעדט דער נביא.
קיין אנדער שפראך האט ער נישט, פון קיין אנדער שפראך וויים ער נישט.
ער מיט זיין גאט איז איינס, ער איז די נאטור, די נאטור איז ער.
ער איז מעכטיג ווי די נאטור, ווילד ווי די נאטור, אונענדליך ווי די נאטור.
ער וועהט אלץ, ער פיהלט אלץ, דען ער איז אלץ, —
דען גאט רעדט אין איהם, דען גאט לעבט אין איהם.

V.

ווי אזוי זאל דער מענש ערציהען אין זיך דעם קינסטלער? —
אויף דערויף ענטפערט די עסטעטיק, אויף דערויף ענטפערט די קונסט זעלבסט אין פערשיעדענע ארטען.

איך שטעל מיר אבער אנאנדערע פראגע: ווי אזוי זאל דער מענש ערציהען דעם נביא אין זיך?

„ערציהען" — געהן אויף דעם אייביג־היילינען וועג. געהן ווייטער און ווייטער, ארויפשטייגען העכער און העכער.

„ערציהען אין זיך דעם נביא" — עס הייסט נישט ווערען זען נישט איז ווירקליך א נביא: מען קאן צום הימעל נישט צוקומען, נייט, ווייט זענען די שטערען.

„ערציהען אין זיך דעם נביא" — עס הייסט אייגענטליך ער־ווערבען ביסלעכווייז, ביסלעכווייז עטוואס פון די אייגענשאפטען, וועלכע זענען אזוי צוזאמענגעבונדען אין אונזער פארשטעלונג מיט „נביאות"...

עס הייסט אייגענטליך ערווערבען ביסלעכווייז, ביסלעכווייז די אמת'ע קראפט, די אמת'ע ערקענטניס, די אמת'ע שטרעבונג צו דער גאטהייט.

אפשר ווייסען אנדערע פערשידענע דרכים דערצו. איך וויים נאר איין דרך: ליידען.

אפשר מיינען עס אנדערע דערגרייכען נאר דורך קונסט און וויסענשאפט, איך זעה, אז די ביידע זענען נאך גאנץ ווענינ. מען מוז עטוואס אנדערש אין זיך האבען: שטענדיגע ליידען.

VI

פארהאן מענשען, וואס עטוואס וויינט און קלאגט אין זיי שטענדיג.

רופט זיי ניט מרה־שחורה'ניקעס, זינדיגט ניט, טהוט זיי קיין שלעכטס ניט.

ווען איהר טהוט ווענען עס איז שלעכטס, קאן יענער אייך צוריק שלעכטס טהון, יענע קאנען עס ניט.

זיי זענען צו טיעף אין צו ריין, אום אייך צוריק שלעכטס צו טהון.

טהוען זיי עס יא — קאנען זיי עס ניט. עס איז ניט זייער עסק.

טהוען זיי עס יא, קומט עס ארויס עפעס משונה'דיג, אהן א מאס, ווילד, און אלע מאל איז קענטיג, אז זיי טהוען זיך פיעל מעהר שלעכטס, ווי דעם געגנער...

רופט זיי ניט מרה־שחורה'ניקעס, דען עס איז אין גרונד דום און פאלש.

זיי זענען לעבענס־לוסטיגער מעהר ווי אנדערע, אויסערליך אמ־מעהרסטען פרעהליך און מונטער, זיי ליעבען די פרייהייט, די העלע שענע זון.

נאָר אינערליך קלאַגט אין זיי עטוואָס, אינערליך — אַ קוואַל פון טרערען.

אָפטמאָל וויסען זיי אַליין נישט, וואָס עס קלאַגט און וויינט אין זיי. עס איז זיי זעלבסט אונפערשטענדיג.

אָפטמאָל גיעבען זיי זיך אָב פיעל מיה, אום צו בעקעמפפען אין זיך דאָס אינערליכע ליידען, זיי ווילען די טרערען איינהאַלטען.

דאָן טרעפט עס אָפט, אַז עס העלפט קיין קאַמפף נישט, דאָס אינערליכע ליידען ווערט פיעל שטאַרקער און דער טרערען-קוואַל פיעל טיעפער.

VII

דאָס ליידען זאָגט אָבער דעם מענשען: ערקען מיך!

דו מוזט פערשטעהן, וואָס עס קלאַגט און וויינט אין דיר; דו מוזט וויסען, וואָס מיט דיר טהוט זיך.

עס שטאַרקט זיך דאָס ליידען פון טאָג צו טאָג און דער מענש איז געצוואונגען צו ערקענען עס.

ער וויל יאָ, ער וויל נישט — ער מוז אָבער. עס לאָזט איהם נישט רוהען.

הייבט אָן דער מענש ערקענען זיך זעלבסט, הייבט ער אָן גרינדליך לעזען זיין אייגענעם וועזען, הייבט ער אָן צו פערשטעהן, אַז דאָס, וואָס רייסט זיין הארץ, דאָס, וואָס עס לאָזט איהם אפילו איין רגע נישט רוהען, איז נישט נאָר זיין פערזענליכער צער, נאָר אויך דער צער פון זיינע עלטער-עלטערען, דער צער פון פיעלע, פיעלע דורות.

דער וועה און געשריי, דער צער און צאָרן, געהט איבער בירושה מדור לדור, יעדער דור גיעט אָבער צו עטוואָס אייגענעס, עטוואָס נייעס, עס קומען צו מיט יעדען דור פרישע יסורים.

און קלויבט זיך עס אין דער נשמה פון אַ געוויסען יחיד, האָט ער אין זיך די ליידען-ירושה פון דור דורות, קאָן ער עס אין קיין אופן נישט מנצח זיין.

הויבט ער אָן ווייטער זעהן, ווייטער ערקענען זיך זעלבסט, געפינט ער שוין אין זיך נישט נאָר דעם צער פון זיינע עלטערען,

ניִשט נאָר דעם צער פון פיִעל דורות, נאָר אויך דעם צער פון אַלץ, דעם צער פון אַלץ, וואָס לעבט און שטרעבט און קאָן קיינמאָל ניִשט דערגרייכען, אַט דעם צער, וואָס היינע האָט אַמאָל אָנגערופען „וועלט שמערץ".

גערט ער אַמאָל טיִעפער אַריין אין דער זאַך, הויבט ער אָן זעהן עטוואָס אונגעהויער שרעקליכעס, אַ מעין פון דעם, וואָס האַמלעט האָט געפיהלט דערזעהענדיג דעם רוח פון זיין פאָטער, די שמערצען און ליידען פון „אַלע עולמות און אַלע נשמות"...

VIII

ערקענענדיג עולמות אין זיך זעלבסט, ווערט דער מענש ממילא אַלץ טיִעפער און טיִעפער, הויבט אָן ערקענען אַלץ מעהר און מעהר.

און דאָס איז שוין גאָר אַנ'אַנדער מין ערקענטניס, דאָס האָט שוין ניִשט צו טהון מיִט אַלץ, וואָס מיר זענען געוואָנט צו קלערען און דיכטען.

דאָס האָט שוין ניִשט צו טהון מיִט אַלע געוועהנליכע פאָרשטעלונגען, מיִט אַלע אמונות ודעות.

ניִשט פיהלענדיג אַפטמאָל אַליין זעלבסט, ווי עס קומט איהם אַלץ פאָר, הויבט אָן דער מענש אַנדערש זעהן און ערקענען, אַנדערש להלוטין אַנדערש, קוקען אויף גוטס און שלעכטס, שען און מאוס.

ער הויבט שוין אָן צו קוקען מיִט אַנדערע אויגען אויף דער נאַטור און שעפפער, ער ווערט אַלץ נעהנטער און נעהנטער צו זיי. דאָס איז שוין ניִשט די אויפפאַסונג פון „קינסטלער" — דאָס איז שוין עטוואָס פיִעל טיִעפער און אמת'ער.

דאָס רופען מענשען אָפט מאָל אָן „מיסטיציזם", זיי ווייסען אָבער אַליין אייגענטליך ניִשט, וואָס איז עס אַזוינס, זיי טראַכטען אויס אַ וואָרט און מיינען, אַז זיי ערקלערען דערמיִט עטוואָס.

דאָס איז אָבער ניִשט אַנדערש, ווי דער וועג וואָס אויף איהם געהען די גרעסטע נאַטור-מענשען, די גרעסטע גאָטס-מענשען, די נביאים.

די קדמונים פלעגען זאגען, אז אזעלכע מענשען קאן מען שוין איבערגעבען די גרעסטע גאטס-געהיימניסע.

„אין מוסרין מעשי מרכבה אלא למי שלבו דואג בקרבו".

און איינער פון די גרעסטע אחרונים ערקלערט עס אזוי: מעשי מרכבה קאן מען נישט איבערגעבען נאר דעם, וואס זיין נקודת הלב הערט אפילו איין רגע נישט אויף צו בענקען נאך דער געהיימער גאטהייט.

יוסף נע־ונד'ניק.

(פראגמענט פון א ערצעהלונג).

I

אויף אַ בערגעל אונטערן שטאָדט ה. זיצט יוסף, נע ונד'ניק. ער הערט נישט דאָס פּייפען פון ווינד, ער פּיהלט נישט די קעלט, וואָס דרינגט דורך אַלץ און אַלעמען. ער איז פערזונקען אין ער־אינערונגען, חלומות און געדאַנקען.

ענג איז איהם אין שטאָדט געוואָרען און ער איז אין מיטען נאַכט אויפ'ן פרייען פעלד אַרויס. ער האָט זיך אויסגעזוכט אַ שטיל ווינקעל און האָט זיך אַוועקגעזעצט זיינע מחשבות טראַכטען און זיינע חלומות וועבען.

וואָס איז איהם ווינד? וואָס איז איהם קעלט? ער איז שוין צו אַלץ געוואָהנט, איהם שרעקט נישט קיין היץ, איהם שרעקט נישט קיין קעלט.

אַ שטיקעל אין איין האַנד, אַ קליין קערבעל, אין וועלכע עס געפינט זיך אַ פּאָר תפילין, אַ שטיקעל זייף, אַ פּאָר ריינע האַנד־טיכער, אַ ריין רעקעל, אַמאָל אַ שטיקעל ברויט, אַמאָל אויך אַ חסידיש ספר — אין דער צווייטער האַנד.

אַזוי מעסט ער דורך גאַנץ רוסלאַנד לאָרכה ולרחבה. איהר וועט נישט געפינען קיין איינציג דערפעל, וואו ער איז דאָרטען נישט געווען....

נאָך מעהר: אומעטום טהוט ער עטוואָס, אומעטום איז ער עטוואָס מתקן...

אין איין אָרט אַ קראַנקען בעדיענט, אין צווייטען אָרט אַנ־

אומגליקליכען געטרייסט, אין דריטען אָרט אַ מענשען פון טויט געראַטעוועט, אין פירטען אַ מענשען פון אַ שטאַרקע עבירה אָבגעהיט, אין פינפטען אַ זינדיגען מענשען צו תשובה־געבראַכט —

היינט מיט פויערען צוזאַמען, מאָרגען מיט סוחרים, איבער מאָרגען אין אַ חסידיש שטיבעל, נאָכהער אין עפעס אַ מוסולמאַניש דערפעל, נאָכהער מיט טשערקעסען און דאַן ווייטער צוריק אין בעלאַראַסיאַ....

היינט אַן אַרבייטער, מאָרגען אַ קאַמי־וואָיאַזשער, איבער מאָרגען אַ סוחר, נאָכהער אַ בעטלער, דאַן אַ שמש, אַ מלמד, אַ חזן, דאַן ווידער אַ טאָג־אַרבייטער אין אַ האַפען, אַ פּריקאַזטשיק עפעס ביי אַ רוסישען סוחר...

ער קומט אָן אין יעדען אָרט, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. איהר ווייסט נישט וואוהין ער ווערט פערשוואונדען.

אַזוי פליהט דורך אַ מעטעאָר. פרעגט ביי'ן מעטעאָר, פון וואַנען ער קומט, וואוהין ער ווערט פערשוואונדען...

געקומען פונ'ם גרויסען וועלט־רוים און אין איהם נעלם געוואָרען...

פון וואַנען? וואוהין? — פרעגט ווען איהר ווילט, נאָר נישט איהם.

ער ווייס עס נישט און וויל עס נישט וויסען. וואָס גערט עס איהם אָן?...

עס איז איהם אַלץ איינס, וואו צו זיין און וואָס צו זיין. אומעטום און אַלע מאָל האָט ער זיינס צו טהון...

אומעטום און אַלע מאָל זוכט ער זיינע נפשות, וועלכע נויטיגען זיך אין זיין וואָרט און הילף; ער זוכט אויך און געפינט גאַנץ זעלטען אַ נאָהנטען מענשען, וועלכער זאָל איהם פערשטעהן און מיטפיהלען...

אַזעלכע נאָהענטע מענשען האָט ער זעהר ווייניג און זיי געהערען צו פערשיעדענע שיכטען: אין איין אָרט אַן אַלטער אפּיקורס, אין צווייטען אָרט אַן אַלטער רבֿ אין קרים, אין דריטען אָרט אַן־איינזאַמער שמיעד, אין פערטען אָרט אַ יונגער ליטעראַט —

און דאָס זענען זיינע איינציגע גוטע פריינד און פערשטעהער אויפ'ן גאַנצען כדור הארץ. פאַר זיי, נאָר פאַר זיי, דערצעהלט ער אַמאָל פון זיין לעבען און מעשים; זיי, נאָר זיי, ענטפּלעקט ער זיינע געדאַנקען און חלומות...

און געדאנקען האט ער משוגעדיגע און חלומות האט ער אזעלכע, וואס קיינער האט זיי נישט.—

און זיינע געדאנקען לאזען איהם נישט רוהען טאג און נאכט, נאכט און טאג, טראגען איהם פון שטאדט צו שטאדט, פון דארף צו דארף און דאך גיעבען זיי איהם אמאל אן׳אונגעוועהנליך פריע־דען, א רוהע נישט פון דער וועלט...

און חלומות האט ער שרעקליכע, ווי שרעקליך עס איז אלץ, וואס איהם האט זיך געמאכט זעהן און הערען אין זיין לעבען און דאך האט ער אנדערע חלומות אויך...

ער האט חלומות פון אנדערע וועלטען, וועלכע ער זעהט שטענדיג.

ער זעהט יענע ליכטיגע וועלטען, אזוי ווי ער זעהט די פינסטערע וועלט, וועלכע ווערט נאר מאמענטענווייז בעלויכטען דורך טרוימער און ליכט־טרעגער...

ער זעהט יענע וועלטען. ער לעבט שטענדיג מיט זיי און אין זיי. ער טראגט זיי מיט זיך. ער טראגט זיי אין זיך.

ער קומט מיט זיי צו מענשען און וואו ער קימט און וואו ער קעהרט זיך ברענגט ער ערלייכטערונג און פערבעסערונג.

אלע מענשען זענען אונגליקליכע און פינסטערע. מען דארף זיי שאפען האטש מינוטען פון האפנונג און גליק.

די וועלט איז פינסטער. אזוי איז זי געווען, אזוי איז זי, אזוי וועט זי זיין.

מען קאן די וועלט נישט אומענדערן. אזוי איז זי בעשאפען געווארען. פון בלוט און טרעהרען מוז די ערד אנגעטרינקען זיין...

וועה איז דעם, וועלכער מיינט די וועלט אומבייטען. עס ווערט אומגעביטען די ארדנונג, עס ווערט אבער נישט אומגעביטען די וועלט. עס בלייבט אימער דאס זעלבע. אלעבען פול חשך און עלענדקייט. —

וועה איז דעם קעמפער! ער מיינט ליכט ברענגען און מאכט גרעסער דעם חשך, ער מיינט גוטס טהון מענשען און טהוט זיי נאר שלעכטס, ער מיינט טרעהרען אפווישען און בלוט און טרעהרען ערפילען אלין מעהר און מעהר די ערד...

עס אירט זיך דער קעמפער! ער מיינט, אז מען קאן די ערד פאר א גן־עדן מאכען. א שרעקליכער טעות! די ערד האט נאט

פערשאלטען. עס איז דא נאר א נארט פון צרות און פון פיין —

דער גן-עדן איז דארטען, אין יענע, יענע עולמות, וועלכע אלע נביאים און מיסטיקער האבען געזעהן —

זיי, די קלאהר-זעהער, האבען זיך אבער אויך פיעל געאירט. זיי האבען אין יענע עולמות אויך א גיהנם געזעהן. זיי האבען די וועלט אין יענע וועלטען אריבערגעטראגען....

א מאוס'ער טעות! קיין גיהנם איז שוין מעהר נישטא. די וועלט — דאס איז דער גיהנם. מעהר שרעקליך ווי דאס גיהנם פון דער וועלט קאן שוין נישט זיין!...

צו וואס זאל גאט נאך א גיהנם בעשאפען, האבענדיג אזא טייערען גיהנם דא?....

דארטען איז נאר גן-עדן. אלע מענשען האבען גן-עדן. אלע גלייך, גוטע און שלעכטע, זינדיגע און נישט זינדיגע — אלע האבען זיך אויף דער וועלט געפייניגט און אלע מוזען דארטען א רוהע געפינען.

אלע געהען אין גן-עדן אריין, נאר נישט אלע האבען איין גן-עדן. יענע עולמות זענען אהן א שיעור, יעדער מענש לעבט אין אנדערע עולמות.

יעדער האט א גן-עדן נאך זיינע פארשטעלונגען און שטרע־בונגען אויף דער ערד...

דער מוסולמאנער האט זיך זיין גן-עדן, דער קריסט האט זיין גן-עדן, דער יוד זיין גן-עדן...

דאס איז אין כלל. אין פרט האט זיך אבער יעדער בעזונדער זיין גן-עדן לויט זיינע פארשטעלונגען, איבערלעבונגען און חלומות...

יעדערענס גן-עדן איז א מעין פון זיין אינערליכסטען וואונש, פון זיין טיעפסטער און שטארקסטער שטרעבונג. —

אויף דער וועלט זענען אומזיסט אלע וואונשען און שטרעבונ־גען. זיי זענען נאר אויף צו פייניגען.

און נאך ערגער: אויף דער וועלט האט גאר דער מענש זעהר אפט א פאלשע פארשטעלונג פון דעם וואס ער וויל און צו וואס ער שטרעבט. ער רעדט דאס, טהוט דאס, זוכט דאס, און דער טיעפע־ניש פון זיין נשמה אבער שטרעבט ער גאר צו עטוואס אנדערש —

און נישט וויסענדיג אליין, וואס ער וויל און נישט קאנענדיג ערפילען זיין אינערליכען וואונש איז דער מענש פול ליידען און

צאָרן און גייסט אויס זיינע ליידען און צאָרן אויפ'ן צווייטען מענשען, אויפ'ן צווייטען עלענדען און אונגליקליכען...

דאָס איינערליכסטע און דאָס טיעפסטע אין מענשען וועט אבער דאָרט ערשט לעבען, דאָרטען וועט עס אַנ'אָרט געפינען, דאָרטען וועט עס ערקענט ווערען, דאָרטען וועט עס אַ רוהע האָבען.

די מענשען זענען אונענדליך פערשיעדען אין זייערע נשמות, אין זייערע טיעפסטע שטרעבונגען און האָפנונגען און דעריבער זענען אַזוי אונענדליך פערשיעדען די מינים פון גן־עדן...

אַליין וואָלט ער וועלען זיין אין דעם גן־עדן, וואו זיין זיידע זיצט. ער איז זיכער, אַז זיין זיידע האָט אַזאַ גן־עדן ווי ער האָט זיך געוואונשען.

ער וואָלט וועלען שפּאַצירען מיט'ן זיידען פון היכל צו היכל, אַריין אין היכל פ'ן אַלטען רב, פון דאָרטען צום מעזעריטשער, דאַן צום בעל־שם, צום אַרי״י, און אַזוי ווייטער און ווייטער, העכער, און העכער. ער וואָלט אַריין אין היכל פון קן־צפור, דאַן אין היכל משיח, ער וואָלט וועלען משיח'ן זעהען און פרעגען איהם: ווען קומסטו?

ער וואָלט וועלען געהן פון השגה צו השגה, פון מדרגה צו מדרגה, אַלץ העכער און העכער אין רוחניות ביז ער זאָל בטל ווערען אין אין סוף, אַזוי ווי דער שטראַהל פון זון אין דער זון...

זיין נשמה איז אָבער זעהר טיעף און אומפּאַסענד. ער קאָן אַלץ משיג זיין, ער קאָן אַלץ מיטפיהלען.

ער פערשטעהט דעם גלויבען פון אַנדערע, די האָפנונג פון אַנדערע —

ער פערשטעהט דאָס גלויבען פון אַנדערע, די האָפנונג פון טרויעריגען ניגון אין בית־המדרש פאַר הבדלה.

עס דרעהען זיך אַרום יודען — שאָטענס, עס שוועבט אין לופט די קדושה פון שבת און די דאגות פון דער נייער געבוירענער וואָך...

ער פערשטעהט דעם טרויער פונ'ם קאַטאָליק בעת ער קניעט זיך אין קירכע, הערט צו קולות פונ'ם אָרגאַן, הויבט אויף די אויגען פול טרויער צו דער הייליגער מוטער....

ער פערשטעהט דעם טרויער פונ'ם מוסולמאַנישען וועכטער, דאָס שטעהט דאָרטען הויך, הויך אויפ'ן שפּיץ פונ'ם מעטשעט

און זינגט זיך זיין טרויעריגען, מאנאטאניגען מזרחדניגון...

ער פערשטעהט אלץ און פיהלט אלץ. ער פערשטעהט אלע שוואכהייטען פון מענשען, אלע שמערצען און ליידען, אלע פערבארגענע האפנונגען...

און ליעב האט ער אפט מאל זיין אויפן וואקזאל פון איינעם פון די גרעסטע שטעדט, אויסזוכען עפעס א זייטיג ווינקעלע, אנלעהנען זיך אויף זיין ארים קערבעלע און קוקען אין פנים אריין אלע אלע מענשען, וואס געהען פארביי.

טויזענדער מענשען דרעהען זיך אום הין און הער, טויזענדער מענשען פון פערשידענסטע נאציאנען, קלאסען, שיכטען, פערשידענסטע האראקטערען, פערשידענסטע נשמות, פערשידענסטע האפנונגען...

וועלטען גאנצע געהען פארביי איהם דורך, וועלטען פול בענקשאפט און ליידען, וועלטען פון נישט ערפילטע האפנונגען, פון אבגענארטע חלומות —

אין איין מאמענט זעהט ער זיי אלעמען קליין און גרויס, שען און מאוס, ער זעהט זיי אין גאנצען. ער זעהט די נשמות זייערע, זייער בענקשאפט, זייער גלויבען, זייער עבר, זייער עתיד, זייערע פריהערדיגע דורות, זייערע קינפטיגע דורות...

ער ווייס, פון וואסערע וועלטען זיי קומען און אין וואסערע יועלטען זיי וועלען פערשווינדען —

ער פאסט עס אלץ אום אין איין אויגענבליק און פיהלט אז אזוי איז עס אייביג געווען, אזוי וועט עס אייביג בלייבען. מען קאן עס נישט אומבייטען. דאס איז דאס לעבען...

און אן'אונגעהויער רחמנות און די שטארקסטע ליעבע ערפילען איהם און ער געהט ווייטער זיין וועג...

מען קאן גאר נישט אומבייטען. מען קאן אבער מאמענטענווייז ליכט ברענגען, מען קאן גוטע בשורות ברענגען פון יענע וועלטען...

II

און ער קומט צו יעדען אונגליקליכען, דערצעהלט איהם פון יענע גוטע וועלטען, מאכט איהם גרינגער מיט וואס ער קאן, גיעט איהם גלויבען און האפנונג...

פריי שפילט דער ווינד הינטערן שטאָדט. קיינער שטערט איהם נישט. ער בעוועגט אַלעס אַרום. עס רוישען די בוימער. עס ציטערען די בלעטער. עס טראָגען זיך אין לופטען שטיקלעך אָב־געבראָכענע צווייגען, פערוועלקטע אַראָבגעפאַלענע בלעטער, פאַר־דאַרטע אָבגעריסענע גרעזלעך. עס קומען אָן הוואַליעס ווינד פון ווייטע ערטער און דערצעהלען עפּעס ווייטע, ווייטע מעשיות, ברענגען געריסען פון ווייטע, ווייטע וועלטען....

אַרום בערגעל שטעהען צוויי עלענדע בוימער. דער ווינד האָט זיי עפּעס אַ נאַכריכט געבראַכט, פון וועלכער זיי זענען פערציטערט געוואָרען. לאַנג, לאַנג האָבען זיי מיט'ן ווינד געשמועסט. עס וויינט וויינט דער ווינד...

יוסף האָט דאָס וויינען דערהערט. אַ שוידער האָט איהם דורכ־גענומען. ער איז פון בערגעל אַראָב געלאָפען און איז אויפ'ן ברייטען פעלד אַרויף.

ער לויפט און דער ווינד יאָגט איהם נאָך, דרינגט דורך זיין אָרעם אויבער־קלייד, נעהמט איהם אַרום פון אַלע זייטען, אַרעמט איהם אום מיט גרוים קראַפט, רוימט איהם זיינע סודות אין אויער איין...

הונגער און קעלט, אַנגסט און פיין, די אַכזריות פון די שטאַרקע, די קנעכטשאַפט פון די שלאַפע, פאַלשקייט און נידערטרעכטיגקייט, ערביטערונג און פערצווייפלונג, פרעמדקייט און עלענדקייט אָהן אַ סוף..

שטאַרקער און שטאַרקער ווערט דאָס געוויין, שרעקליכער און שרעקליכער ווערען די סודות...

און דאָס געוויין געהט איבער אין אַנ'אונגעהויער קלאָגען. עס קלאָגען הימעל און ערד. עס קלאָגט אַלץ, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען.

און דאָס קלאָגען געהט איבער אין אַ שרעקליכען וואוט. עס שטעהט אַלץ אויף געגען דעם הערר פון דער וועלט...

דער ווינד הויבט אָן רייסען די בוימער פון וואָרצעל. עס ריהרען זיך די בערגלעך פון אָרט. עס טאַנצען רוחות...

מען הערט נאָר דעם שטורם, מען זעהט נאָר די פינסטערניש...

ער הויבט אויף די אויגען, זוכט די שטערען, זוכט יענע וועלטען. אַלעס, אַלעס איז פערשוואונדען געוואָרען. די פינסטערניש האָט אַלעס איינגעשלונגען.

עס וועל אַלעס חרוב ווערען, אַלעס וועל תוהו ובוהו ווערען.

עס מישען זיך ביי איהם די געדאַנקען. עס פּלאָנטערען זיך ביי איהם די חלומות. די חלומות פון דער וועלט און די חלומות פון יענע וועלטען טאַנצען צוזאַמען...

אַט זעהט ער זיך, אַט זעהט ער יענע ליכטיגע וועלטען, אַט באַלייכטען זיי אַלעס אַרום איהם און אין איהם, אַט זעהט ער די וועלט, די היגע חלומות, די ערדישע האָפנונגען און אַלעס פאַלט אין איין אָבגרונד אַריין...

אַט זעהט ער זיך אַ קליין יונגעלע, זיצט ביי'ן זיידען אין סוכה. די סוכה אַרומגעשלאָגען מיט שעהנע אויסגעמאָלטע פּאָר־האַנגען, עפּעל הענגען אַראָב. הורכ'ן גרינעם סכך זעהט זיך דער בלויער טיעפער הימעל. דער זיידע טראָגט אַריין דעם אתרוג אין סוכה. דער אתרוג אַ „מהודר", דער לולב — אַ בחיר. פון אַ שעהנער זילבערנער כלי קוקט דער אתרוג אַרויס מיט אַ בעזונדער הרחבה. אַ זונען־שטראַהל דרינגט דורך דעם גרינעם סכך און פאַלט אויפ'ן זיידענס גרויע באָרד. דער זיידע רופט אַלע הייליגע „אושפיזין", זיי זאָלען צו איהם אין סוכה קומען און איז מתפלל, אַז די סוכת דוד זאָל אויפגעשטעלט ווערען....

עטליכע עלטערע חסידים זיצען ביי'ן זיידען אין סוכה. מען רעדט אַז היינט איז די סוכת דוד אין גרויס שפלות, באַלד וועט זי נתעלה ווערען. מען זעהט שוין טאַקי עקבא דמשיחא...

שטאַרקער האָט די זון אָנגעהויבען שיינען און גאַרבען שטראַ־לען זענען אין סוכה אָנגעקומען.

ליכטיג איז דעם זיידענס פּנים געוואָרען, אין זיינע גרויסע שוואַרצע אויגען האָט זיך אַ געטליך פייערל בעוויזען, דאָס שטריימעל אויפגעהויבען, עס זעהט זיך דער גרויסער שטערן, עס איז מאיר דער צלם אלהים....

אַ צווייטעס בילד לויפט דורך. ער זיצט ביי'ן גוטען יודען אין ל. און הערט חסידות.

פאַר הבדלה. דער צימער פול שאָטענס. זיי רירען זיך נישט. זיי בעוועגען זיך נישט. אַלעס וואַרט.

עס בעוועגט זיך קוים איין שאָטען. עס הערען זיך שטילע שיעפּע ווערטער.

... און אַז אַלע וועלען דערקענען, אַז „כי הוא חיך", אַז יה

איז דאָס גאַנצע הוות און חוץ אים איז נישטאָ קיין הוות... כי הוא היך, אפילו אין אלע קליפּות איז אויך זיין הוות און נאָר זיין הוות...

און אַז אַלע קליפּות וועלן עס דערהערן וועלן זיי בטל ווערן במציאות. כהמס דונג מפני אש...

און אַז עס וועלן בטל ווערן די קליפּות וועט שוין דער שם אלהים נישט דאַרפן פעסטשטעלן דעם שם הויה...

און אַז עס וועט מאיר זיין דער שם הויה בשלימות וועלן אַלע הליונים ותהתונים דערזעהן עצמות אלוהת.. .

שטאַרקער און שטאַרקער בעוועגט זיך דער שאָטן, הייליגער און סודיעגדיגער ווערן די ווערטער, עפּעס ווי פון פינסטערען שטח הויבּן זיך אָן הערן שטילע טיעפע זיפצן, אַבּגערִיסענע שטיקלעך נגונים...

און איין אונגעהויער הימעל-טרויער דערפילט אַלעמען, עס רייסט אים אַליין, צו דעם קואַל, צו דער אייביגער זון...

עס איז שוין לאַנג נאָך הבדלה. פון גאַס הערן זיך וואָכענדיגע קולות, קולות פון דער וועלט, עס קלינגען די שליסלען, מען עפנט די קראָמען, עס פאָהרען פוהרען, עס הויבּט זיך אָן דער וואָך-קריעג...

און דאָ אין צימער איז נאָך אַלעס איינגעהילט אין פינסטערע שאָטענס, עס הערן זיך נאָך די הימעל-ווערטער, עס שוועבט נאָך די נשמה יתרה, די קליפּה קאָן נישט אַריין אַהער...

דאָרטען רוישט עס און עס קלאַפּט און עס שפּיעלען אַלע תאוות, דאָ ווערען בעשאַפען פליגלען און עס טראָגט זיך אַריבּער און אַריבּער אַלע זיעבּען הימלען, אַריבּער און אַריבּער אַלע היכלות....

אונזער אידעאל.

I

ניט נאר די תורה האט אין זיך נגלה און נסתר, נאר אויך יעדער געדאנק, יעדעס אידעאל, יעדער טרוים.

יעדער וועלט־געדאנק האט זיין קערפער און זיין גייסט. די ברייטע פאלקס־מאסען זעהען דעם קערפער, די טיעפערע זעהען די נשמה.

לאמיר נעהמען צום ביישפיעל דעם סאציאליסטישען געדאנק. די ברייטע פאלקס־מאסען זעהען זיין קערפער: עס וועט ניט זיין קיין הונגער און קיין נויט, קיין שקלאפעריי און קיין דרוק.

די טיעפערע, פערשטעהענדיגע די תורה פון זייער רבי'ן, אז נאך דער קעניגרייך פון דער נויטווענדיגקייט מוז קומען די קע־ניגרייך פון פרייהייט, בעגרייפען שוין דעם אידעאל אזוי: די פערזאן וועט בעפרייט ווערען פון אויסערליכען דרוק און וועט קאנען פריי שאפען.

אונזער נאציאנאלער אידעאל, אונזער שטרעבונג צום פאלק און לאנד האט אויך זיין נגלה און זיין נסתר...

וועגען זיין נגלה האט מען שוין אסך גערעדט, וועגען זיין נסתר וויל איך איצט אפאר ווערטער זאגען.

צייט צוויי טויזענד יאהר, אז מיר זענען אין גלות. מיר זענען אזוי געוואוהנט צוםווארט „גלות", אז מיר פערגעסען גאר אפט, וואס דאס הייסט אייגענטליך.

גלות הייסט קודם כל, אז דאס יודישע פאלק לעבט צייט צוויי טויזענד יאהר אין די פערשיעדענסטע לענדער פון דער וועלט,

רעדט אויף די פערשיעדענסטע שפראכען פון דער וועלט, נעהמט איבער מנהגים און דעות פון אלערליי מענשען און פעלקער, — דאס אלעס האט געמאכט דעם יודען פאר א וועלט-מענשען, פאר א פערמיטלער, אמאל זאגאר אויך פאר א ליכט-טראגער, פאר א השכלה-פרסער: און דער זעלבער צייט האט די איהם אבער אויך געמאכט אונפעהיג צו שאפען עטוואס אריגינעלעס, עפּוואס וואס זאל זיין זיינס און נאר זיינס.

אזוי ווי דער, וואס האט פיעל געטער האט קיין איין אמת'ן גאט ניט, אזוי האט אויך דער, וואס האט פיעל שפראכען קיין איין שפראך נישט, דער וואס האט פיעל לענדער, קיין איין לאנד נישט.

א מענש פון דער ערד, א געוועהנליכער, א נארמאלער, א מענש, וואס האט זיין לאנד, זיין שפראך, זיין בעשטימטע נאציאנאליטעט, זיין בעשטימטע סביבה, — ווערט צונויפגעוואקסען, פעראייניגט מיט דעם אלעמען, עס געהט אלעס אריין ביי איהם אין בלוט און פלייש, אלעס ווערט ביי איהם פערוואנדעלט אין לעבענס-אינסטינקטען.

אט די לעבענס-אינסטינקטען געהען אריבער בירושה מדור לדור, זיי שטארקען זיך, זיי ווערען טיעפער. זיי ווערען אויסגעעדעלט, פערפיינערט, ביז עס שאפט זיך א געוויסע פאלקס-קולטור.

דער יוד לעבט אבער לגמרי אנדערש. ער בעשעפטיגט זיך נישט, סתם, מיט דעם, וואס זיינע עלטערען האבען זיך בעשעפטיגט; זיינע אייגענע בעשעפטיגונג מוז ער אויך טוישען אלע וויילע. ער איז נישט צוגעוואקסען צו קיין בעשטימטען ארט און צו קיין בעשטימטען לאנד: ער איז געצוואונגען זיי שטענדיג צו טוישען. מען טרייבט איהם פון איין ארט מוז ער לויפען אין אנאנדער ארט.

דער יוד ווערט אלזא א בירגער פון דער גאנצער וועלט, ער האט אבער קיין איין ארט נישט, וואו זיין נשמה זאל א רוהע געפינען.

דער יוד ווערט טאקי פעהיג צו אלין, ער בעגרייפט אלין, אלע קולטורען, אלע שפראכען, אלע אידעאלען, ווייל ער איז צו קיין ארט נישט צוגעבונדען און ווייל ער האט אין זיך קולט געווען פערשיעדענע שפראכען, פערשיעדענע קולטורען.

אין דער גרויסער מעלה איז אבער פארהאן זעהר א גרויסער

חסרון. ער נעמט צו אַלעס גיך און שיידט זיך פון אַלעס גרינג, „כּבולעו כּך פּולטו", ווי דער תלמוד זאָגט: קיין זאַך איז נישט זײַנע, נישט פון זײַן ע ר ד און נישט פון זײַן שפּראַך און קולטור האָט ער עס גענומען.

אמת, מיר האָבן זעהר אַנאַלטע, רײַכע ירושה, אָט יענע אַלטע רײַכע ירושה גיט אונז מוט און לעבן צײַט טויזענדער יאָהרען. אָט יענע אַלטע ירושה האָט אין אונז אַנאַייבּיגע בּענקשאַפט בּעפלאַנצט, אַנאַייבּיגע שטרעבונג, אַנאַייבּיגע זוכעניש, מיר זוכען אונזער שכינה, אונזער משיח.

מיר מוזען אָבער געדענקען, אַז אפילו גײַסטיגע גיטער, ווען זיי ווערען נישט ערפרישט אַלע ווײַלע, שעפּען זיי זיך אוים, ווערען ווענינגער און שוואַכער פון יאָהר צו יאָהר, פון טאָג צו טאָג —

און אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען זעהען מיר בחוש, אַז מיר ווערען אָן פון טאָג צו טאָג די אַלטע ירושה אונזערע, עס ווערט אָבגעריסען פון אונז מיט געוואַלד אַלץ, וואָס האָט אונז פערבינדען מיט דער נבואה און אַלץ, וואָס עס האָט אונז געגעבען האָפנונג, אַז די נבואה וועט זיך צו אונז אומקעהרען.

דער יוד אין זײַן גײַסטיגען לעבען, איז אַלזאָ געבליבען אַ קרח מכאן וקרח מכאן. די פרעמדע געטער דיענט ער נישט און קאָן זיי נישט דיענען ערנסט, האָטש ער פערשטעהט זיי און בּעגרײַפט זיי און זײַן אייגענעם גאָט פערגעסט ער פון טאָג צו טאָג.

ער איז געבליבען אַלזאָ אַמין גרינגע בּעשעפעניש, אַ בּעשעפעניש, וואָס איז פּיעל־פאַרביג, וועלכע האָט אָבער אין זיך קיין כּח החיים נישט, אַ בעשעפעניש, וואָס ווייס נאָר, אַז איהר פעלט עפּעס, און וואָס איהר פעלט ווייס זי נישט.

מיט דער צײַט וועט דאָס אויך פעהלען: דער יוד וועט זאָגאַר אויפהערען מרגיש זײַן, אַז איהם פעלט עפּעס. ער וועט אויפהערען בּענקען, ער וועט אויפהערען שטרעבען צו אַ בּעסערע צוקונפט.

און אויב עס וועט אַזוי ווײַטער געהן, אויב דאָס יודישע לעבען וועט נישט אַריבּער געטראָגען ווערען אין אַ אייגענעם צענטר, אויף אַנאייגענער פרײַער טעריטאָריע, אויב דאָס יודישע פאָלק וועט נישט זײַן אַ פאָלק ווי אַלע פעלקער, דאָס הייסט אַ פאָלק, וואָס האָט אַ לאַנד און איז צוגעבּונדען צו זײַן לאַנד, לעבט מיט איהם, אין איהם, און לײַדט מיט איהם, שעפּט פון איהם נחמה און רוח

הקודש, וועט ער ווערען אלץ איבערפלעכליכער, גרינגער, גייס-טיג-נידעריגער.

מען שרעקט אונז מיט אסימילאציע — דאס איז אודאי א גרויסע צרה, פארדאן אבער נאך א גרעסערע צרה, דאס איז דאן, ווען דער יוד איז גאר נישט.

שלעכט איז ווען דער יוד וועט ווערען אין דייטשלאנד — א דייטש, אין פראנקרייך — א פראנצויז,

נאך ערגער איז אבער, אז ער וועט גאר נישט ווערען.

זאגט איהר: ער וועט א מענש ווערען א סתם-מענש, האט איהר א מוראדיגען טעות. קיין סתם-מענשען זענען נישטא, סתם-מענשען, וועלט-בירגער, קאנען זיין נאר יהידים, אבער נית די ברייטע פאלקס-מאסען, זיי מוזען שטענדיג עפעס זיין.

„די נאטור קאן נישט אריבערטראגען קיין פוסטקייט" — גרויסע פאלקס-מאסען קאנען נישט ארומשוועבען גלאט אין עולם התהו, זיי וועלען מוזען אלוא א קערפער האבען, א לבוש האבען.

עס וועט אלזא אזוי זיין: יודען וועלען זיין רוסען, דייטשען, פראנצויזען, ענגלענדער, יאנקעס, נאר שלעכטע, שוואכע, אויבערפלעכליכע.

א מין אפשפיגלונג פון דעם האט איהר אין יענע יודען, וועלכע פייערען קריסטליכע ימים טובים, מאכען קריסטוס-בוימער — קאן מען דיזען רעכנען זיי פאר קריסטען? אודאי נישט.

זענען זיי דען יודען? אודאי נישט.

סתם מענשען אויך נישט — סתם מענשען האבען נישט צו טהון מיט ספעציעל רעליגיעזע ימים טובים. אלא וואס דען? — עלענדע אפען, וואס מאכען נאך און ווייסען אליין נישט, וואס זיי טהוען.

אזוי געדט עס, אהין פיהרט דער גלות, ווייטער, ווייטער וועט אלץ ערגער און ערגער זיין, ווען די יודישע נשמה וועט נישט בעקומען א גוף; ווען די יודישע נאציאנאלע אידעע וועט נישט בעפעסטיגט ווערען אין א פריי-לאנד און אין אלע גלות-לענדער.

דארטען וועט דער יוד אויף אנ'אמת זיך ערקוויקען, ער וועט שעפען זיין גייסטיג-לעבען, זיין גלויבען, זיין האפען, פון וואנען אלע שעפען: פון זיין לאנד.

II

אמאל פלעגט מען אזוי זאגן: אלעס וואס איז אויף דער ערד איז בעשאפען געווארען פון דער ערד, אלעס וואס איז אין הימעל איז בעשאפען געווארען פון הימעל.

היינט זאגט מען אנדערש: אלץ האט דיר די ערד געגעבען, דיין גוטס, דיין שלעכטס, דיין פרייד, דיין טרויער, דיין פערגניגען, דיין ליידען, דיין גלויבען, דיין האפען, דיין שטרעבען. די מוטער ערד גיעט אלעס, אפילו דאס, וואס דו רופסט אן קלוג, שען, ריין, הייליג. די ערד שאפט נישט נאר דאס, וואס מען רופט אן „ערד־זאכען", נאר אפילו דאס, וואס מען רופט אן „הימעל־זאכען".

דער גרעסטער דענקער און דיכטער פון דער לעצטער צייט זאגט דעריבער: „איך בעשווער אייך: בלייבט אימער טריי דער ערד און דעם זין פון דער ערד".

אמאל פלעגט מען אזוי זאגן: דו האסט אין זיך גוף און נשמה. דיין גוף האט אנדערע בעגעהרען, די נשמה — הימעל־זאכען, דיין גוף ציהט דיך אראב, אין דער נידער, דיין נשמה ציהט דיך ארויף, אין דער הויך, דיין גוף מאכט דיך שווער, דיין נשמה גיעט דיר פליגלען.

דאס גאנצע אלטערטום האט אזא בעגריף פון גוף און נשמה. עס גיבען נאר פערשיעדענע מיינונגען וועגען די פערהעלטנישע צווישען גוף און נשמה. אין אלגעמיינע האבען מיר צוויי וועלט־דעות: די יודישע און קריסטליכע דעה, וועלכע זאגט, אז גוף און נשמה זענען צוויי אייביגע שונאים, ווען עס שטארקט זיך איין צד ווערט שוואך דער אנדער צד, ווען עס שטארקט זיך דער גוף, קלאגט די נשמה, ווען עס שטארקט זיך די נשמה, מוז דער גוף אונטערגעהן („חולשא דגופא תוקפא דנשמתא"); און די צווייטע דעה, די אלט גריכישע, וועלכע זעהט אין גוף און נשמה אייביגע גוטע פריינד, וואס ערגענצען איינע די צווייטע, ערפילען איינע די צווייטע (א געזונדע נשמה אין א געזונדען גוף).

אט די צוויי וועלט־דעות, וועלכע געהען זיך פונאנדער זעהר ווייט איינע פון דער צווייטע, אזוי ווייט, אז זיי בילדען צוויי בעזונדערע וועלט־אנשויאונגען, וואס זענען פאלקאמע קאנטראסטען, דאס יודענטהום און דאס גריכענטהום, האבען אבער אין זיך עטוואס

געמיינזאמעס: אין טיעפען גרונד ערקענען בײדע דעם דואליזם, די צווײשפּאלטונג פון גוף און נשמה, זייער באזונדער טבע, זייער באזונדער מהות, זייער באזונדער אורשפּרונג, דער חלוק איז נאר דאס, וואס די ערשטע, די יודען, זעהען דעם צוזאמענשטויס צווישען גוף און נשמה, די זייטען וועלכע טרענען זיי, שיידען זיי, שטעלען זיי אויף איינע געגען די צווייטע, און די צווייטע, די גריכען, זעהען די זייטען, וועלכע פעראייניגען זיי, פערגלייכען זיי. די יודען זעהען קאנטראסטען, די גריכען זעהען — פּאראלעלען.

היינט זאגט מען אבער גאר אנדערש: אלעס איז איינעס: עס איז נאר „מענש", נישטא קיין קאנטראסטען פון גוף און נשמה. דו האסט אין זיך נאר אלס מענש פערשיעדענסטע נייגונגען און שטרעבונגען. דער מענש, וואס אין דיר איז, אלץ איינס רוף עס גוף צי נשמה, בענקט, זוכט, גלויבט, האפט, שטרעבט צו א בעסערע צוקונפט, שטרעבט צו פערפיינערען און פערבעסערען דאס לעבען, צו פערבעסערען די בעדינגונגען פון לעבען.

אט דער גרויסער דענקער און דיכטער, וועלכער האט בעשוואורען, מ׳זאל דער ערד טריי בלייבען, דריקט זיך נאך שארפער אויס: דאס וואס דו רופסט אן נשמה, איז נאר עטוואס, וואס ביי דיר איז אין גוף.

און אזוי ווי ער בעשווערט אימער טריי בלייבען דער ערד, אזוי בעשווערט ער אימער טריי בלייבען דעם גוף, דען דער גוף איז איבער אלעס, ער איז דער „גרויסער איך", דער וואס שאפט אלע ווערטען, דער וואס איז דער מקור פון אלעס שענעס און גראנדיעזעס אין לעבען און שעפפונג.

דאס איז נישט דאס, וואס מען רופט געוועהנליך אן „עקאנאמישער מאטעריאליזם", דאס איז זאגאר נישט דאס וואס מען רופט אן „מאטעריאליזם" אין אלגעמיין.

„דער זין פון דער ערד", ווי מיר פאסען עס אויף, לייקענט נישט אב דאס גייסטיגע, דאס איביגע, דאס געטליכע. אדרבא! ער מיינט נאר דאס העכסטע, דאס טיעפסטע אין וועלט און מענשען, נאר אויף דעם ארט פון הימעל זעהט ער — ערד. מיט אנדערע ווערטער: ער וויל דעם הימעל אויף דער ערד אראבטראגען. ער וויל אז די ערד, אט די „פינסטערע ערד", ווי מען פלעגט אמאל זאגען, זאל הימעל ווערען.

ער וויל ניט פערניכטען די נשמה אין מענשען, נאר, אדרבה, ער וויל די נשמה צום גוף אראבפיהרען, ער וויל, אז דער גוף זאל נשמה ווערען.

איך וויל דא ניט זעהר וויט פערגעהן אין ערקלערונגען און בעטראכטונגען פון פערשיעדענע וועלט־פראבלעמען, איך מוז אבער דא אנצייכנען, אז האטש אפילו די דערמאהנטע וועלט־אויפפאסונג איז אביסעל צו איינזייטיג, און זי זעהט ניט איין, אז מען קאן דאך ניט אלעס פון איהר ארויספיהרען און אלץ צו איהר צופיהרען, דאך איז זי אין גרויסען טייל — דער אמת אליין.

אמת: מען מוז פיעל טיעפער אריינדרינגען אין די וועלט־געהיימניסע און מען מוז אמאל צולאזען די בעריהרונג פון מענשען אין געוויסע גרויסע מאמענטען מיט אנדערע וועלטען, העכערע וועלטען, מיט איבער־ערדישע וועלטען, מיט יענע סודות וואס, ווי שעקספיר האט זיך אויסגעדריקט, זענען גאר ניט בעוואוסט די וועלט־חכמים און זיי האבען זיי אפילו אין חלום ניט געזעהן. עס בלייבט דאך אבער אין גרעסטען טהייל אמת, אז די ערד בעשאפט דעם הימעל, אז די ערד בעשאפט דאס שענסטע און דאס הייליגסטע.

„די בעריהרונג פון מענשען מיט אנדערע וועלטען" קומט פאר אין זעלטען־זעלטענע צופאלען, סיי אין לעבען פון כלל און סיי אין לעבען פון פרט, — די ערד בעשאפט אבער דאס שטענדיגע, דאס וואס גיעט דעם מענשענ׳ס אלטעגליכען לעבען א זין. זי בעשאפט ניט נאר דאס געמיינע, דאס איינפאכע, נאר אויך דאס גרויסע, דאס שענע, דאס עדעלע, דאס פיינע. זי גיעט דעם דענקער זיין געדאנק, דעם דיכטער — זיין טרוים. זי שאפט דאס ווארט, דאס בילד, דעם אידעאל.

נאך מעהר: ווען עס קומען אפילו אט יענע גרויסע מאמענטען אין מענשענ׳ס לעבען, ווען דער מענש ווערט טאקי געפליגעלט און ער פיהלט זיך און זעהט זיך איבער דער ערד און איבער אלע קינדער פון דער ערד, אין יענע מאמענטען, ווען דער מענש ווערט ווירקליך פערברענט אין געטליכען פלאם און ווערט איינס מיט׳ן אין־סוף — אפילו אט דאס האט די ערד צו געגרייט, זי האט עס ניט געשאפען, זי האט אבער געגעבען דעם מאטעריאל דערצו, זי האט די נויטיגע הכנות געמאכט, זי

האָט געווען געוואָרט צו בילדען און צו שאַפען, צו ריינגען און צו אויסלייטערען, צו באַשענען און בעצירען ביז זי האָט יענע פערזאָנען אָדער פעלקער בעשאַפען, וואָס זענען אין גרויסע מאָמענטען מוכשר צו מקבל זיין די געטליכע השפעה.

די ערד איז נישט נאָר גרוים און שען, נאָר אויך — הייליג!

שען איז גאָטס ערד, בשעת די זונען־שטראַהלען גלעטען די און קושען זי, שען איז זי, בשעת יעדעס גרעזעלע, יעדעס בוימעלע שפּראָצט און בליהט, שען איז זי, בשעת זי לעכצט און בענקט נאָך הימעל־טהוי, נאָך הימעל־רעגען, שען איז זי, בשעת גאָט בעווייזט זיך איהר אין שטורם, אין דונער, אין בליטץ, שען איז זי, בשעת די שניי־קליידער פערדעקען זי און פערהילען זי, שען איז זי אין יעדער צייט און אין יעדען אָרט, אין בארג און טהאָל, אין פעלד און וואַלד, ווען עס געהט אויף די זון, ווען עס פערגעהט די זון — הייליג איז זי אָבער בעזונדערס, ווען עס רוקען זיך אָן די נאַכט־שאָטענס.

בשעת עס קומט אָן די טיעפע נאַכט און דער מענש דערפיהלט דעם סוד פון אַלעס וואָס לעבט, זוכט און ליידט, אין די טיעפע שטילע מינוטען, בשעת דער מענש איז אַליין מיט זיין געדאַנק, מיט זיין טרוים, מיט זיין נשמה, מיט זיין גאָט, אין יענע שטילע מינוטען שאַפט זיך אַלץ און בויט זיך אַלץ, אַלץ וואָס מאַכט דעם מענשענס לעבען פיין און עדעל, גראַנדיעז און רייך —

און דאָ קומט דאָס לאַנד, די ערד, אויף וועלכער דער מענש זיצט, די ערד וואָס איז זיינע פון פיעל, פיעל דורות, זי, די מוטער זיינע, דערצעהלט איהם איהר ליידען, איהר שמערץ, איהר בענקשאַפט, זי גיעט איהם די בילדער, די שטימונג, און ער טהוט עס אַלעס אָן בלוט און פלייש, און טראָגט עס אין לעבען אַריין, אין לעבען פון זיין פאָלק.

די ווירקונג פון דעם לאַנד, פון אַ געוויסען אָרט, איז אַלזאָ נישט ווי מען פלעגט אַמאָל מיינען (למשל, באָקל און דאָס גלייכען), נאָר אין קלימאַט, נאָר אויך אין אַלץ. זי שאַפט אַלץ וואָס אויף איהר, ווייל זי שאַפט דעם חלום, דעם געדאַנק, די שטימונג.

זי שאַפט נישט נאָר מיט איהר בעזונדער קלימאַט, נאָר אויך מיט איהרע פערשיעדענסטע סיטואַציען, מיט איהרע פערשיעדענע

פּיזיאָנען, פערשידענסטע גיזאַנגען, פערשידענסטע גיטער, פערשידענסטע חלומות, וואָס שוועבען אין איהר לופט.

דאָס וואָס איין לאַנד גיט, גיט נישט דאָס צווייטע לאַנד, דאָס וואָס איין פאָלק שאַפט — שאַפט נישט דאָס צווייטע פאָלק. די פעלקער נעהמען נאָר איבער איינע בײַ די צווייטע, פערשטעהן און פיהלען איינע די צווייטע אין אַ געוויסער מאָס; דאָס אָרט פון שאַפען און אורשפרונג, איז בײַ יעדעס פאָלק אַנאַנדערס.

געטהע און שילער — האָבען געקאָנט נאָר בײַ די דייטשען זיין, האָלטער און הוגאָ האָבען געקאָנט נאָר בײַ די פראַנצויזען זיין, טאָלסטאָי און דאָסטאָיעווסקי האָבען געקאָנט נאָר בײַ די רוסען זיין, איבסען און ביערנסאָן — נאָר בײַ די נאָרוועגען. דאָס לאַנד שאַפט זיי, דאָס פאָלק שאַפט זיי, זייער פאָלקס-נשמה, זייער לאַנדס-נשמה בעגייסטערט זיי.

אַמאָל, אין אַלטערטהום, פלעגט מען עס אָנרופען „אלהי הארץ" (דער גאָט פון דער לאַנד), די תלמודיסטען נענען עס — דער שר פון דער אומה, דער גאָט, פון דער אומה, אין דער לעצטער צייט פלעגט מען עס אָנרופען: די נשמה פונ'ם פאָלק.

נאָר ווי מען זאָל עס נישט אָנרופען: איינס איז קלאָהר, אַז אַלעס גייסטיגעס גיעט אַ געוויסעס בעשטימטעס לאַנד, אַלעס שעפעס און ערהאַבענעס ציהט זיין חיונה פון די שרשים, וועלכע זענען טיעף אין דער ערד.

דאָס פאָלק, וואָס וויל שאַפען, מוז ערד האָבען, מוז אַ לאַנד האָבען.

III

ברידער! אויף אייער ארבייט וואַרטען פיעל דורות. נישט נאָר אייערע קומענדיגע דורות וועט איהר אַ גאולה ברענגען, נאָר אויך אַלע פריהערדיגע דורות.

צוליעב וואָס האָבען געלעבט און געליטען אַלע אונזערע הייליגע און גבורים?

צוליעב וואָס האָבען געקעמפט און געזיעגט די חשמונאים?

צוליעב וואָס זענען אונזערע קדושים אין פייער געגאַנגען?

און איבערגעטראָגען אַלע ענוים פון מסעי הצלב, אינקוויזיציע, גזירות ת"ח? ניט שוין זשע צוליעב דעם, אַז פון יודישען פאָלק זאָל בלייבען אַ הייפעל שקלאַפען און קבצנים?

ניט שוין זשע האָבען צוליעב דעם אונזערע נביאים הימעל און ערד געשטורעמט, בכדי פון יודישען פאָלק זאָל בלייבען אַ מין עלענדע אונגליקליכע מאַסע, וואָס קאָן נישט לעבען און קאָן נישט שטאַרבען?

נישט שוין זשע זענען יודען צוליעב דעם אויפ'ן באַרג סיני געשטאַנען און טראָגען אין זיך אייביג, אייביג דעם גרויסען אידעאַל פון משיח, פון וועלט-ערלעזונג?

קאָנען דען עטליכע אונגליקליכע קרעמערלעך און דערשלאָגענע בעלי מלאכות די וועלט ערלעזען?

האָבען דען אויף דערויף געגאָרט אַלע נשמות? האָבען דען דערצו געשטרעבט אַלע גרויסע יודישע הערצער?

האָבען דען דערצו געשטרעבט אַלע יודישע פילאָזאָפען און משוררים?

האָבען דען דערצו געשטרעבט אַלע אונזערע עלטערען?

ווייסען מיר דען נישט, אַז יעדער יוד טראָגט אין זיך אַ ניצוץ פון משיח?

זאָל דען דאָס אַלעס צו גרונד געהן אין'ם פינסטערען גלות?

ניין! די לעצטע כחות אונזערע מוזען מיר אָנשטרענגען בכדי צו שאַפען אַ זיכערע היים פאַר די וועלט-וואַנדערער, בכדי צו ברענגען אַ גאולה אַלע נשמות און אַלע דורות.

זאָל יעדער יוד שווערען מיט'ן הייליגען משורר:

איך וועל נישט שלאָפען, איך וועל נישט רוהען, ביז איך וועל דעם יודישען גאָט אַיין רוהע-אָרט געפינען!

אין ספרים שטעהט געשריבען, אַז אין יענע הויכע, ווייטע עולמות בלאָנדזשען אַרום פיעל נשמות הונגעריגע און נאַקעטע. דאָרט אין יענע עולמות דאַרף מען האָבען אַנדער ברויט און אַנדערע קליידער: אונזער ברויט און אונזערע קליידער טויגען דאָרט נישט.

יאָ, עס זענען דאָ אַזעלכע עולמות, און דאָרטען בלאָנדזשען אַרום אַזעלכע אונגליקליכע נשמות.

צווישען אָט יענע אומגליקליכע נשמות בלאָנדזשעט אַרום די יודישע פאָלקס-נשמה, אָרים און עלענד, נאַקעט און הונגעריג.

צייט טויזענדער גלות־יאָהרען, אַז זי בענקט און זוכט, ווײַנט און טרויערט און שאַפט גאָר נישט, נישט פאַר זיך, נישט פאַר אַנדערע.

ריכטיגער געזאָגט: זי שאַפט יאָ אי פאַר זיך אי פאַר אַנדערע, זי שאַפט אָבער נישט דאָס, וואָס זי האָט געדאַרפט שאַפען, נישט דאָס וואָס זי האָט געקאָנט שאַפען, זייענדיג פריי....

די „נבואה" — דאָס איז דאָך דאָס טיעפסטע און דאָס אינער־ליכסטע פון דער יודישער פאָלקס־נשמה אין אַ קליינע צייט נאָך חורבן בית ראשון האָט זיך ביי יודען די נבואה אָבגעטהון.

און די יודישע נשמה זוכט און בענקט און שאַפט הלכה, אגדה, חקירה, קבלה, חסידות, די נייע־יודישע ליטעראַטור; זי געהט אַוועק צו לייטען און שאַפט דאָרטען אויף אַלע געביטען פון פילאָ־סאָפיע, וויסענשאַפט און קונסט: זי געפינט אָבער נישט דאָס איהריגע.

און טויזענדער יאָהרען, אַז זי וואַנדערט אַזוי אַרום און קאָן נישט געפינען אַט יענע מעכטיגע ווערטער, וואָס זאָלען צווינגען לייטען שענער און בעסער ווערען — זי קאָן די נבואה נישט געפינען.

די לעצטע צייט פרובט זי עס קינסטלעריש געפינען (ביאַליק'ס „דברי" און אַנדערע). ווער עס פיהלט אָבער און בעגרייפט די אַלטע נבואה, די אמת'ע יודישע נבואה, דער פערשטעהט, אַז קינסטלער זענען נישט קיין נביאים, אַז די נייע יודישע קונסט האָט נאָך דער וועלט קיין נייעם וואָרט נישט געזאָגט און קאָן נישט זאָגען, אַז בכדי די יודישע נשמה זאָל קאָנען דאָס איהרם שאַפען דאַרף זי אַן אַנדער גוף האָבען, אַ שטאַרקען, אַ פרייען, אַ ריינעם, אַ געזונדטען, זי מוז ערד האָבען.

ברידער! ערבאַרעמט זיך אויף אייער פאָלקס־נשמה!...

ערנסטע שמועסען. *)

I.

איהר זאגט: וויינען איז א מדה מגונה.

איהר זאגט: עס קלאגען די מאכטלאזע, די אונגליקליכע.

עס פרעהט מיך זעהר וואס עס געפינען זיך ביי אונז דאך העלדען, מוטהיגע קעמפפער, גרויסע נשמות.

בין איך אבער א זינדיגער מענש: עס ווילט זיך מיר אמאל זעהן אייער גבורה, עס ווילט זיך מיר אמאל פיהלען אייער מאכט.

שרייבט איהר, רעדט איהר — שמשון, השמונאים, נביאים, משיחים.

שרייבט איהר, רעדט איהר — אייזען, בלוט, לעבען, העלדענטהום, צערשטערונג, אויפלעבונג, שעפפונג.

עס הילכט, עס קלינגט: א ווארט נאך א ווארט א פראזע נאך א פראזע, אלץ שטארקער און שטארקער, אלץ העכער און העכער.

איהר לופטערט דעם לעקסיקאן. איהר נעהמט פון איהם ארויס אלע ווערטער וואס האבען עפעס א שייכות צו מאכט, צו גבורה. איהר מאכט פון זיי פראזען, איהר טומעלט, איהר שטורעמט. איהר באמבארדירט מיט ווערטער.

וואלט ער געווען, ווי איהר ז א ג ט, וואלט אונזער לעבען גאר וואלט עס געווען, ווי איהר זאגט, וואלט אונזער לעבען גאר אזא הורבן. עס האט געדארפט זיין לויטער מאכט, לויטער שטאלץ.

וואלט עס געווען ווי איהר זאגט, האט ווילנא, למשל, געדארפט זיין עפעס, ווי א מין שפארטא ביי די אלטע גריכען....

---

*) מיינע „ערנסטע שמועסען" זענען געווען געווענדעט געגען פערשיעדענע פארטייען. פיעל שטעלען אין זיי טראגען א נ'א ל ג ע מ י י נ עם און ממילא אויך נישט קיין צייטווייליגען כאראקטער, און דעריבער גיעב איך דא עטליכע פראגמענטען פון זיי; איך האב מיך בעמיהט, ווי ווייט מ ע ג ל י ך א י ז, אויסצומיידען די רייך־פאלעמישע ערטער. ניט אלע מאל אבער איז עס מ ע ג ל י ך געווע'...

איהר רעדט אזוי פיעל פון מאכט. וואו איז אייער מאכט?

איהר האט אזוי פיעל פארטייען, וואס טהוען אייערע פארטייען?

איהר רעדט אזוי פיעל פונ׳ם „יודישען פראלעטאריאט". וואו איז ער דער „יודישער פראלעטאריאט"? וואס טהוט ער? וואס שאפט ער? וואס צעשטערט ער? וואס בויט ער?

וואו איז ער, אט דער נייער משיח אייערער? וואו איז ער, אט דער וואס האט געדארפט זיך און דער מענשהייט א גאולה ברענגען?

וואו זעהט מען איהם? וואו הערט מען איהם? מען זעהט איהם נאר בכתב, מען זעהט איהם נאר אין די בראשורען...

אין לעבען זעהט מען עטוואס אנדערש: עלענדע, שוואכינקע, פערחושכ׳טע, פערהונגערטע, מעריאגטע יודען, אלטע און יונגע, אלטע וואס ליופען אין די מנינים, יונגע וואס שפילען זיך אין „פארטייען"...

אלטע און יונגע יודען, וואס פון צרות און עלענד, בטלנות און פוסטקייט, הערען זיי נישט אויף זיך ארומצודרייסען צווישען זיך.

נאט פון אברהם! וואו איז דא די מאכט? וואו איז דא די גבורה?

חייזט מיר האטש איין טהאט אייערען, חייזט מיר האטש איין נייעם געדאנק.

איך שטעל נישט קיין גרויסע פאדערונגען:

איין טהאט, איין געדאנק.

חייזט מיר האטש דעם קלענסטען מופת פון אייער משיח, חייזט מיר, וואס טהוט ער דער „יודישער פראלעטאריאט"? זאגט מיר, וואס דענקט ער?

זאגט מיר, וואס ווילען אט די אלע „פאלקס-צייטונגען", „יודישע פעלקער", „פאלקס שטימען", „יודישע ווירקליכקייטען", „נייע וועגען" און „ווערטער", „פראלעטארישע געדאנקען" און „פראלעטארישע ווערטער"?

זאגט מיר, וואס גיבען אט די אלע „יודען", „פעלקער" און „פראלעטאריאטען"?

וואס גיעבען זיי דעם אמת׳ן יודישען פאלק?

זאגט מיר וואס העלפען זיי? וואס קאנען זיי העלפען?

יא זיי קאנען גארנישט העלפען. וואס רעדען זיי אבער תמיד אזוי ברייט פון פערשידענע „אויפלעבונגען" „שעפפונגען" און „גבורות"?

עס איז פֿאָרגעקומען די גרויסע שחיטה אין רומעניען. מאַכט זיך די „פֿאָלקס־צייטונג" פֿון דעם אַ סתם רעוואָלוציע און אַ מעשה מיט אַ גמר.

אַי וואָס ביני לביני איז פֿון רומענישער אידען אַ תל עולם געוואָרען? אַי שחיטות, הריגות, קינדער רייסען, לעבעדיגע אידען אין פֿייער וואַרפֿען און טאַנצען דאַביי, — וואָס געדט עס איהר אָן? וואָס אַרט עס איהר?

בשעת עס איז פֿאָרגעקומען די גרויסע אָקטאָבער־שחיטה אין רוסלאַנד האָט די „פֿאָלקס־צייטונג" שטענדיג ערקלערט אַלץ מיט „קאָנטר־רעוואָלוציע". היינט קומט פֿאָר די גרויסע שחיטה אין רומעניען האָט די „פֿאָלקס־צייטונג" ווייטער נאָר איין וואָרט „רעוואָלוציע".

דאַכט זיך, אַז די חסידים פֿון „פֿאָלקס־צייטונג" האָבען אַווי געדאַרפֿט זאָגען צו זייערע רביים: אויב בשעת קאָנטר־רעוואָלוציע הרג'עט מען אידען (אַלץ איינס: פּראָלעטאַריער און נישט פּראָלעטאַריער) און בשעת רעוואָלוציע הרג'ט מען ווייטער אידען (אַלץ איינס: פּראָלעטאַריער און נישט פּראָלעטאַריער) — אויב די רעאַקציאָנערע עלעמענטען הרג'ענען אידען, און די „פּראָגרעסיווע" עלעמענטען הרג'נען ווייטער אידען, אויב פֿון יעדער קלענסטער באַוועגונג וואָס קומט וואו נישט וואו פֿאָר, מוזען טייכען יודישעס בלוט געגאָסען ווערען —— מוז דאָך אַ פּנים זיין, אַז דער מקור פֿון אַלע יודישע צרות ליגט ערגעץ טיעפֿער טיעפֿער פֿון אַלע רעוואָלוציעס און קאָנטר־רעוואָלוציעס צוזאַמען.

נאָר געוועהנליך זאָגען די חסידים פֿון „פֿאָלקס צייטונג" צו זייערע רביים גאָר נישט. ווען נישט וואָלטען זיי, די רביים דאָך געמוזט עפּעס אַמאָל טיעפֿער אַריינדרינגען אין דער זאַך, עטוואָס ערנסטער בעטראַכטען די יודישע לאַגע, עטוואָס ערנסטער פֿאַרהאַלטען זיך צו טויזענדער קרבנות...

געוועהנליך, פֿערהאַלטען זיך די אַנדערע יודישע צייטונגען צו דער יודען־שחיטה אין רומעניען עטוואָס בעסער. מען פֿערגעסט אָבער דאַביי אויך נישט די קלייזלעך מיט די מנינים.

קיינער זאָגט נישט דאָס, וואָס מען דאַרף זאָגען און נישט ווי מען דאַרף זאָגען.

מען רעדט וועגען דער יודען־שחיטה אזוי קאלט, אזוי טרוקען, ווי דא וואלט זיך עפּעס האנדלען נישט וועגען אייגענע ברידער, נישט וועגען יודיש בלוט.

וועגען אַניאות פון אַ פּראָגראַמע רעדען אונזערע צייטונגען מיט פיעל מעהר היטץ....

און דאַרפען דארף מען אָט וואָס זאָגען: כלו כל הקצין!

לאָזט אַלע פּלפּולים, לאָזט אַלע חלומות, קוקט אָפען אויף גאָטס וועלט.

גרויס איז גאָטס וועלט — איהר האָט אָבער אויך איהר קיין אָרט נישט.

שען איז גאָטס זון — נישט פאַר אייך שיינט זי אָבער.

עס קומט דער פריהלינג, עס לעבט אויף גאָטס ערד, — איהר האָט קיין פריהלינג נישט, איהר האָט קיין ערד נישט.

לאָזט אַלע פּלפּולים, לאָזט אַלע נאַרישקייטען, קוקט אָפען אויף גאָטס וועלט —

גרויס איז גאָטס וועלט — וואָס פאַר אַ חלק האָט איהר אין איהר?

אייער בלוט טרינקט אָן די ערד — די ערד גיט אָבער אייך קיין פרוכט נישט.

אייערע קרבנות זענען אומזיסטע, איירע טרערען זענען אומזיסטע.

און שרייט איהר צו גאָט — הערט ער אייך נישט.

גאָט איז דער גאָט פון הימעל און ערד. איהר האָט אָבער קיין ערד נישט.

טויזענדער יאָהרען איז ביי אייך אין סדור אַ לאַנד געהען, היינט רעדט אַ טייל פון אייך וועגען אַ „טעריטאָריע".

צו ווייניג ערנסט איז אייער רעדען. טעריטאָריע איז ביי אייך אויך מעהר נישט ווי אַ וואָרט, אַ שפּיעל־וואָרט, אַ קריעג־וואָרט.

איהר וואַרט ביז וואַנען עמיצער זאָל אייך זי געבען. און דער־ווייל פערגעהמט איהר זיך מיט אַלע נאַרישקייטען...

ניין. אַזוי וועט איהר קיין לאַנד קיינמאָל נישט האָבען! אַזוי וועט איהר פון אייער גלות קיינמאָל נישט אויסגעלעזט ווערען.

אַנדערע מוזט איהר ווערען. גאָר אַנדערש מוזט איהר אויף גאָט'ס וועלט קוקען.

קודם כל דאַרפט איהר אַלע אייערע עבודות זרות לאָזען, איהר דאַרפט באַפרייט ווערען פון אַלע אייערע פּלפּולים, „פּאַרטייען" און קריגע.

דאַן וועט איהר דערזעהן די גאַנצע עלענדקייט אייערע, דאַן וועט איהר דערפיהלען דעם גאַנצען יודען-שמערץ.

און איין אונגעהויערער טרויער וועט אייך ערפילען, אַנ'אונגע-דויער בענקשאַפט נאָך ערד, נאָך איין אייגענעם לאַנד.

און איין געדאַנק וועט אין אייך לעבען טאָג און נאַכט, איין שטרעבונג, איין האָפנונג.

און אייער געדאַנק וועט טהאַטען זוכען, אמת'ע טהאַטען —

און אייער פריהלינג וועט אויך ווען נישט ווען אָנקומען און גאָט'ס זון וועט פאַר אייך אויך אָנהויבען שיינען.

II.

וואָס פאַר אַ מין בריה איז דער יודישער „אינטעליגענט"? — אָט די פראַגע שטעל איך מיר שטענדיג און איך וואָלט וועלען הערען פון אייך אַ קלאָרע תשובה אויף איהר.

אום מען זאָל קיין טעות נישט האָבען אין מיינע רעד זאָג איך בפירוש, אַז איך מיין נישט דער אָפּיציעלער אינטעליגענץ אונזערער: מכח איהר איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען...

איך מיין אָט די לייט, וואָס לויט דער מיינונג פון אונזער יוגענד, זענען זיי די אמת'ע אינטעליגענטען.

איך מיין אָט די, וואָס גרינדען ביי אונז פּאַרטייען און זשורנאַלען, שרייבען בראָשורען, אַגיטירען, דיסקוטירען, זענען שטענדיג פערשמעיה'ט, פערטראָגען, קערען עולמ'ות, פיהרען פּאָליטיק, זענען מפקיר זיך און אַנדערע, האַלטען זיך פאַר גואלים פונ'ם „יודישען פּראָלעטאַריאַט", רעכענען, אַז דער וואָס [illegible]" טראַכט נישט ווי זיי, איז אחת דתו להמית.

און שטעל איך מיר אַמאָל פּראָסט די פראַגע: וואָס איז, אייגענטליך אָט דער מר בר רב אשי? וואָס וויל אייגענטליך דער נייער קאָך-לעפעל? וואָס איז ער דער יודישער „אינטעליגענט"? פון וואַנען נעהמט ער זיך? וואָס ברענגט ער מיט זיך?

און שטעל איך מיר אמאל פראסט די פראגע: וואס איז, אייגענטליך, דער יחוס מיט איהם? וואס האט ער אייגענטליך געטהון פאר'ן „יודישען פראלעטאריאט" און וואס קען ער טהון?"

און שלעכטע, שלעכטע געדאנקען קימען ארויף אויפ'ן מוח: אפשר איז ער גערעכט, ער דער הארטער מאקס נארדאו...

מאקס נארדאו האט איהם, דעם יודען-אינטעליגענט מיט עט־ליכע יאהר צוריק אנגערופען: „דער בעטעל-סטודענט"...

דאמאלס איז ער, דער בעטעל-סטודענט, נאך נישט געוועזען ענט־וויקעלט אינגאנצען, היינט זעהען מיר איהם אין זיין פולען גלאנץ.

דאמאלס האט ער זיך מיט פאליטיק נאך ווייניג בעשעפטיגט, היינט איז ער דורכאוים פאליטיק...

דאמאלס איז ער נאך געוועזען אנ'אפרוה, היינט לאזט ער זיך גוט הערען.

היינט וויל ער זיין דער גאנצער טאן-געבער אין דער יודי־שער גאס.

ער, דער גלגול פון ישיבה בחור, דער מענש אהן ליעבע און אהן רחמנות, אהן קאפ און אהן הארץ, וויל זיין דער מנהיג הדור, דער איינציגער פארשטעהער פון יודען...

מוז מען דאך איהם אמאל זאגען: מיין פריינד! דו געהסט שוין צו וויים...

ווי בלינד עס זאל נישט זיין דער המון, וועט ער דאך וועןן נישט וועט עפענען זיינע אויגען און וועט דאך דערקענען ווער דו ביזט...

ווי שטומפזיניג דער המון זאל נישט זיין וועט ער דאך אמאל ערקענען, אז דער בעטעל-סטודענט קען קיין גבור נישט זיין!

איך וויים גאנץ גוט, אז עס זענען דא צווישען אונזערע „אינ־טעליגענטען" מענשען מיט ריינע, שענע נשמות, איך מיין אבער דעם טיפוס אין אלגעמיין.

און דער טיפוס אין אלגעמיין, מוז איך אייך דעם אמת זא־גען, איז גאר נישט קיין מהודר'דיגער.

פיעל פון אונז שפרינגען קדוש פאר איהם, די גאנצע יו־

דישע פרעסע איז פול מיט איהם, מען זינגט איהם שירות ותשבחות אין אלערליי פארמען, עס איז שוין אבער געקומען די צייט מען זאל איהם אביסעל ערנסטער בעטראכטען.

מען קען נאך איצט איך נישט זאגען דעם גאנצען אמת: צו גרוים איז נאך זיין שליטה איבער דעם המון. מען קען זיך שוין אבער ערלויבען עטוואס קריטישער פערהאלטען צו איהם: היכט זיך, אז האו נישט וואו הויבט אן דער עולם צו זעהן און דענקען.

און אט פאר די וואס ווילען אמאל זעהן א זאך ווי זי איז, הילט זיך מיר ביסלעכווייז, ביסלעכווייז דערצעהלען און ענטדעקען ווער און וואס זענען דאס די גדולי ההדר אונזערע, ווער און וואס זענען דאס אט די אלע פאליטיק-מאכער אונזערע, ווער און וואס זענען אט די וואס קומען צו אונז אלע ווייליע מיט נייע שיטות, מיט נייע תורות און מיט נייע פארטייען.

איך הייב אן אויף דעם הויפט רעדעל-פיהרער פון דעם אלעם — אויף דעם יודישען „אינטעליגענט".

„און וואס איז דער יודישער אינטעליגענט אין זיין גרויסען גאנצען?

דאס איז א מענש וואס האט „עקסטערניטשייעט" אויף עט-ליכע קלאסען, האט זיי אויסגעהאלטען אדער נישט אויסגעהאלטען, האט זיך אומגעדרעהט אין פערשיעדענע קרייזלעך אין רוסלאנד און אין בערן אדער זשענעווע, האט איבערגעלייענט עטליכע צעהנדליג סאציאליסטישע אדער אנארכיסטישע בראשורען, האט איבערגעלייענט צו עטליכע בלעטלעך פון פערשיעדענע ביכלעך, האט געשלייפט דעם צינגעל אויף פערשיעדענע דיסקוסיעס און איז „אינטעליגענט" געווארען.

אט אזוי איז ער געווארען דער מאור הגולה אונזערער, אונזער האפנונג, אונזער קרוין...

עס האט איהם אייגענטליך גארנישט געארט, ער האט זיך אייגענטליך קיין שום פראגען נישט געשטעלט, ער האט גארנישט געזוכט און האט גארנישט געפונען, ער דארף גארנישט און היל גארנישט, ער איז טרוקען ווי א לולב היבש.

טאמער האט ער עטוואס געהאט אין זיך, טאמער האט ער געהאט איינינע עלעמענטארע גוטע אייגענשאפטען, ווי צום ביישפיעל: ליבע צו עלטערען, צוגעבונדענקייט צו יודען, א. ז. ח. האט ער זיך שוין לאנג

„בעפרייט" פון זיי. צו וואס דארף ער מאכן אזעלכע „בורזשואזנע" איינגענשאפטען?...

און אט אזוי איז ער זיך געבליבען מיט זיינע עטליכע איבונגען פון סטאל, סטאלא, מיט זיינע עטליכע בראשורען און מיט די פיעל רעד, וואס ער האט זיך אנגעהערט אין פערשידענע קרייזלעך, און מיט דעם דיסקוסיאנס-ציננגעל וואס ער האט זיך ערוואָרבען—

און אט מיט דעם גרויסען אוצר קומט ער דאם צו דער יודישער ארימער מאסע און ווערט איהר גואל צדק.

אט מיט דעם גרויסען אוצר קומט ער צו דער יודישער מאסע און פאדערט דורכאוים, אז מען זאל איהם פאלגען, איהם און הוקא איהם.

איהר רעדט איהם וועגען ליעבע, וועגען לידען, וועגען מענשליכקייט, וועגען פעראנטווארטליכקייט, — ער שיט אייך מיט ווערטער און פראזען.

געהט רעדט מיט איהם!

געהט רעדט מיט איהם, אז איהם פעהלען אלע עלעמענטארע ידיעות און, נאך פיעל ערגער, אלע עלעמענטארע מענשליכע געפיהלען.

איהר זאגט: עס איז א גוזמא! דער יודישער רעדעל-פיהרער איז גארנישט אזוי איבערפלעכליך, ער איז גארנישט אזוי קאלט און טרוקען.

פערלאנג איך פון אייך א קלייניגקייט: קוקט זיך צו גוט צו איהם, צו דעם יודישען „אינטעליגענט".

קוקט זיך צו מיט וואס פאר א לייכטקייט ער שפרינגט ארום פון איין פארטיי צו דער צווייטער, ווי גרינג עס קומט איהם אן צו בייטען זיינע אמונות און דעות, מיט וואס פאר א לייכטזיניגקייט ער רעדט וועגען דעם וואס מיט איינעגע טעג צוריק איז ביי איהם געווען הייליג און גרויס.

עס בעטרעפט ביי איהם גארנישט זיין היינט ציוניסט, מארגען בונדיסט, איבערמארגען „איסקראוועץ" נאכהער — ס״ר, נאכהער — אנארכיסט א. ז. וו.

עס בעטרעפט ביי איהם גארנישט צו בעשמוצען און בעשפייען דאס, וואס גאר נעכטען האט ער ביז'ן הימעל געהויבען.

און עס פיהלט זיך נישט אין זיינע ווערטער קיינע ליידען און קיין בענקשאפט און קיין טרויער –

און עס איז ביי איהם דער איבערגאנג פון איין פארטיי צו דער צווייטער אזוי ווי פון איין ביער־האלע צו דער צווייטער...

און וואס ארט עס איהם טאקי? נעכטען האט ער זיך געשפיעלט — אין ציוניזם, היינט אין בונדיזם, איבערמארגען אין סיים: א גרינגע וועלט, א פרעהליכע וועלט!

ווער קען נישט, אט די אלע „לויפער", וואס געהען איך אריבער מתנות־ווייז פון פארטיי צו פארטיי, פון קלייזעל צו קלייזעל?...

און זאל מען איך נישט איינשמועסען, אז דאס הייסט אמת זוכען, אז דאס הייסט אונרוה און ליידען.

א ליגען! נישט אזוי זוכט מען אמת און נישט דאס הייסט אונרוה און ליידען.

די וואס זוכען טאקי באמת בייטען אויך אמאל זייערע מיינונגען. פונדהאן זאגאר אזוינע וואס זענען גענייגט אפטער צו בייטען די אדער יענע מיינונג, אלענפאלס נישט אזוי לייכט קומט עס אן, נישט אזוי גיך ווארפט מען עס געטער און מען מאכט זיך נייע.

ביי שטארקע און ערנסטע מענשען איז דער פראצעס פון אומענדערונג און אומבייטונג פערבונדען מיט שרעקליכע גייסטיגע שמערצען, מיט נישט שלאפען נעכט, מיט לאנגע, לאנגע יאהרען פון איבערקלערען און איבערטראכטען, פון אלערליי צווייפלען און שטערונגען.

נאכהער ווען דער אלטער גאט געהט פון שטוהל ארויס הויבען זיך ערשט אן די אונטערטרעגליכע שמערצען פון זוכען דעם נייעם גאט, דאס נייע היילינגטהום.

און עס איז אין דעם זוכען פיעל שרעק און האפנונג פערהאן, פיעל טרויער אויף דאס פערלארענע קדושה, פיעל בענקשאפט נאך דעם אויבעוואוסטען גאט...

דער יודישער „אינטעליגענט" אבער פליהט ארום ווי א שמעטערלינג. אט איז ער דא, אט איז ער דארטען. אט שיט ער איך מיט פרייזען וועגען ציון, אט דערצעהלט ער איך גדולות ונפלאות

וועגען ס״ם, אט ווערט ער אייך גאר אנס״ר און ווערט אייך א שרעקליכער מאמין אין רוסישען פויער, און אלץ — גלאט אזוי...

עס איז איהם אלץ איינס. ער דארף נאר עפעס א יאַ״ליק האבען. האט ער איהם — שפילעט ער זיך מיט איהם ביז וואנען ער קריעגט זיך איין אנדערען.

איהם ארט גארנישט ווייל ער איז גארנישט. ער האט נישט קיין שטארקע ליידענשאפטען, ער האט נישט קיין שטארקע אינ־סטינקטען, ער האט נישט קיין פעסטען דענקען, ער האט נישט קיין גלויבען —

ער האט נישט קיין גלויבען און האט נישט וואס צו פערלירען—

ער איז שוואך און קליין, שטומפפזיניג און בעגרענעצט —

און ער זאל דאס דער גואל זיין? ער זאל די יודישע מאסען פיהרען?

וואו נישט וואו זעה איך די ערשיינונג פון א נייעם יודישען אינטעליגענט, וואס דארף זיין פיעל טיעפער און שטארקער פאר דעם אויבענדערמאנטען.

עס ערשיינט וואו נישט וואו דער טראגישער יודישער אינ־טעליגענט. איך ווייס נישט אויף וויפיעל ער איז שטארק און מעכטיג, אלענפאלס ווייס ער זיך שוין נישט שפילען מיט אידעען, און פארטייען.

דורכגעדרונגען מיטין יודען־שמערץ, מוז ער ערנסט זיין — גלויבט ער אדער ער גלויבט נישט, אלענפאלס איז ער יוד און מענש —

איך זעה איהם וואו נישט וואו און איך וויל איהם מיין גאנצע ליעבע שענקען.

אפשר נאר איך מיך. אפשר איז ער נאך נישט געבוירען.

איז ער נישטא דארף ער זיין. ער מוז געבוירען ווערען.

עס מוז קומען דער מענש פון ליעבע און רחמנות, רעינען און פיהלען.

עס מוז קומען דער ערנסטער, טיעפער און שטארקער יוד.

עס מוז אַראָפּ פֿון סצענע דער גלגול פֿונעם ישיבה בחור און פֿונעם בעטעל-סטודענט.

עס דאַרף קומען דער נ י ע ר יוד.

III

פֿאַרשידענע גלגולים פֿון ליבוש הקרן.

אינעם ערשטען גלגול בשעת פֿריִשמאַן האָט איהם בעקאַנט געמאַכט מיט אונז איז ער אומגעגאַנגען אין אַ לאַנגע קאַפּאָטע. די היטעל אין אַ זייט, דעם קאָפּ פֿערריסען, געצעהלט די שטערען, געקנויטשט די ספרים, האָט געשריבען, געשריבען און געשריבען. גרויסע דיקע ספרים האָט ער געשריבען, מיט אַ משונה׳דיג חילדען לשון. וואָס האָט ער געוואָלט? וואָס האָט ער גערעדט? — ער האָט אַליין נישט געוואוסט וואָס ער רעדט.

קופּערניקוס׳ן איז ער געווען אַ שונא אין לעבען. וואָס האָט ער איינגעטליך צו קופּערניקוס׳ן געהאַט? — פֿרעגט איהם בחרם, איהם האָט זיך נישט געוואָלט, אַז די ערד זאָל זיך דרעהען אַרום דער זון און אַ ראיה האָט ער געהאַט פֿון „איזורים“ און פֿון קץ המשיח“ און פֿון אַ היטעל, אַז מען וואַרפֿט איהם אַראָפּ פֿון קאָפּ. ער האָט נעבעך אַליין נישט געוואוסט איין וואָרט פֿון דעם וואָס ער שרייבט און האָט געגלויבט באמונה שלמה, אַז ער האָט פֿון קופּערניקוס׳ן אַש און רויך געמאַכט.

די יאָהרען האָבען זיך געביטען. ליבוש חקרן האָט זיך אויך געביטען. ער טראָגט שוין אַ קורצען ראָק, אַמאָל אַ בלויע העמד אויך. ער צעהלט שוין נישט די שטערען. ער איז בעשעפֿטיגט מיט „עקאָנאָמיקע“. ער חקרנ׳ט און חקרנ׳ט. שרייבט אין גרויסע גראָבע העפֿטען וועגען דעם צו מען מעג מצרף זיין אַ פּריקאַזטשיק צו אַ שטרייק און איהר וועט אין קיין אופֿן נישט פֿערשטעהן איין וואָרט פֿון דעם וואָס ער שרייבט. גאַנץ איינפֿאַך: ער ווייסט אַליין נישט וואָס ער שרייבט.

אי וואָס שרייבט ער? צוליעב וואָס שרייבט ער? וואָס וויל ער? וואָס פֿעהלט איהם — גאָרנישט. ער חק ר נ׳ט...

אויף אָט דעם פֿאַרשוין, ליבוש הקרן אינעם צווייטען גלגול, דאָס אַמאָל ש. ראָזענפֿעלד אין „פֿריינד“ אָנגעוויזען.

איצט מוז מען אָבער בעמערקען, אַז ליבוש הקרן געפינט זיך אינ׳ם דריטען גלגול.

נאָר בכדי צו ערקענען איהם ווי ער זעהט אויס אינ׳ם דריטען גלגול מוז מען בעסער שילדערן דעם צווייטען גלגול: ראָזענפעלד האָט איהם נאָר אָנגעוויזען, ער האָט איהם אָבער נישט געמאָהלט.

נישט דאָ איז דאָס אָרט צו מאָלען בילדער. יבא יומו. עס וועט אפשר קומען אמאָל אַ צייט פאַר דעם אויך...

דערווייל מוז מען אויך אָנצייכענען די גרונדליניען. אָהן דעם איז שווער צו דערקענען איהם.

ובכן מוז מען אַביסעל אָנהויבען פון בראשית. מען מוז זיין יחוס דערמאָנען. ליבוש הקרן איז נישט קיין קליינגקייט.

פרישמאַן האָט איהם אייגענטליך געפאַקט בשעת ער, ליבוש הקרן, האָט זיך שוין מיט קופּערניקוס׳ן געקריגט. באמת האָט ער פיעל פריהערדיגע גלגולים געהאַט.

פאַר דעם האָט ער גרויסע דיקע ספרים געשריבען וועגען דעם צי זענען דאָ שדים אויף דער וועלט צי נישט, נאָך פריהער — צי זענען די שדים רוחות אָדער גופים, נאָך פריהער — וועגען דעם גשם החמישי; נאָך פריהער וועגען נפש היולאָנית און אָתון בלעם.

און נאָך פריהער...

און נאָך פריהער...

ער בייט זיך מיט דער צייט. ער בייט זיינע לבושים אָין גרונד בלייבט ער אימער דערזעלבער.

דער עיקר איז: ער האָט קיינמאָל נישט געוואוסט, וואָס ער רעדט און וואָס ער שרייבט, הגמש ער האָט אַזוי פיעל גערעדט און געשריבען. ער האָט אין גרונד קיין שום שייכות נישט געהאַט צו דעם וואָס ער האָט געשריבען און דאָך איז ער געווען אריינגע־טהון אין דעם מיט לייב און זעלע אַזוי ווי עס וואָלט איהם טאַקי אין לעבען געגאַנגען צו דערגיהן, צי האָבען די שדים גופים צי נישט...

אַזוי האָט אונזער הקרן געלעבט. האָט זיך געהאַמפּערט מיט׳ן רמב״ם, מיט׳ן רלב״ג, מיט קופּערניקוסן ביז וואַנען די נייע צייט האָט איהם, ליבוש הקרן, אויך פערהאַפט. —

האָט ער אָנגעהויבען מעיין זיין אין דאָבראָליובאָוו, פּיסאַרעוו, מיכאַילאָווסקי. דאָ פּלעגט אונזער העלד אין פערלעגענהייט קומען. אַז די אַלע ערלים האָבען צו אַלע רוחות זעהר געזונדטע קעפּ און

פלעגען איהם," דעם הקרן אנזערן, אויפווייזען ווי דום, אונווויסענד און פוסט ער איז...

האט זיך פיעל מאל געטראפען, אז פון דער קאמעדיע איז א טראגעדיע געווארען. דער הקרן האט זיך ארומגעקוקט וואו ער איז אין דער וועלט און האט אנגעהויבען ערנסט דענקען אין ערנסט לערנען...

יסורי מיתה האט ער געהאט. ער האט זיך געמוזט אינגאנצען אומענדערען. עס האט פון פריהערדיגען פוסטען הקרן גארנישט געבליבען...

דאס האבען אבער יחידי סגולה דורכגעמאכט: מענשען פיעל מעהר ערנסטע.

די איבעריגע הקרנים האבען זיך נאר געפייניגט. בשום אופן האבען זיי נישט געקענט געוואוינט ווערען צו דער שטארקער, שנייד־דענדער לאגיק און צום ערנסטען דענקען —

האבען זיי זיך אזוי פיעל געפייניגט ביז דער „שכל הפועל" האט זיך אויף זיי מרחם געווען און האט זיי אנגעוויזען אויפ'ן מארקסיזם...

און דא האט זיך א נס געטראפען, גראדע האבען זיי געלעבט אין אזא לאנד און אין אזא צייט וואו דער מארקסיזם האט משונה'דיגע קליידער אנגעטהון און איז געווען כמעט ווי צוגעפאסט צו לבוש הקרן עט קאמפ.

עס האט זיך אזוי געטראפען. א שטארקע נייגונג צו פלפול און ווילדע הקירות איז דא ביי די רוסישע שריפטשטעלער אויך מקדמת דנא. ווי איינער א געוויסער שריפטשטעלער האט אויפגעוויזען אין „פאליארנאיא זוועזדא" האבען עס אלע רוסישע שריפטשטעלער בירושה נאך פון די ראסקאלניקעס...

די גרויסע און שטארקע קעפ ווינדען דאס איבער. די קלענערע און שוואכערע קענען זיך קיינמאל נישט בעפרייען פון דער נייגונג אונענדליך צו האמפערען זיך איבער גארנישט.

און דא איז געווען די צייט אויך צוגעפאסט צו דעם. דער מארקסיזם אין רוסלאנד איז דאמאלס געווען נאר א הלכתא למשיחא: און לעבען האט ער קיין שום מאכט נישט געהאט. וואס האבען די רוסישע מארקסיסטען געזאלט טהון אויב נישט הקרנ'ן און פשפל'ען זיך?...

היינט שטעלט איך פאר אזא מיש-מאש: דער מאַרקסיזם אַן און פאַר זיך וואָס קיינער קען איהם חס ושלום נישט חושד זיין אז ער האָט אין זיך וועניג פלפול, פלוס אלע הוספות, וואָס פערשידענע דייטשע פילוסופען האָבען צו איהם צוגעגעבען, פלוס דעם ספּעציעל רוסיש-ראַסקאָלנישען פלפול, און דאָס אַלץ אין דעם מח פון ליבוש הקרן...

פערשטעהט זיך אַז אונזער הקרן איז ווידער אויפ'ן פערד. ער לעבט אַ טאָג. ער שלינגט טאָג ווי נאַכט אַרטיקלען פון די „נאַראָדניקעס" געגען די מאַרקסיסטען און פון די מאַרקסיסטען געגען די „נאַראָדניקעס" און פון די מאַרקסיסטען זעלבסט, וואָס רייסען זיך צווישען זיך. ער איז אויסער זיך פון נחת. ער באָדט זיך און שווימט אין הקירה.

און דאָ נעהמט ער זיך מיט זיין פערדרעהטען און פערדווּנ-קעלטען קאָפּ אַט צו די אַלע פערפּלאָנטערטע ענינים און שרייבט וועגען דעם אַלעמען מיט זיין ספּעציפישען ליבוש-הקרן לשון—

פערשטעהט זיך אַז איהם איז דאַמאָלס נאָך קיינמאָל נישט איינגעפאַלען פּסקנ'ן אַט פון די ווילדע חקירות הלכה למעשה...

געוועזען איז ער דום און ווילד. ער האָט אָבער געהאַט איינִיגע גוטע מדות אויך אין זיך. עס איז אין איהם געוועזען אַ געוויסע אצילות, אַ געוויסע גייסטליכקייט, אַ געוויסע שענהייט.

ער איז געוועזען גענוג ערהליך אום צו ערקענען, אַז די אַלע חקירות זיינע גיבען איהם נאָך קיין רעכט נישט צו זיין אַ פּוסק...

עס האָבען זיך ביי יודען אָנגעהויבען פּאַרטייען גרינדען, די פּאַרטייען האָבען געדאַרפט פאָרשטעהער, די פאָרשטעהער, אום צו שטאַרקען די פּאַרטייען, האָבען געדאַרפט טעאָרעטיקער האָבען.

וואו זשע נעהמט מען זיי? וואו נעהמט מען קלוגע, ערנסטע און טיפע לייט? פּאַרטייען זענען אַזוי פיעל און אמת-דענקער זענען אַזוי וועניג. אָט דאָ איז ליבוש הקרן אין דער מאָדע אריין.

ער איז שוין נישט נאָר בלויז אַ הקרן. ער פּסקנ'ט שוין הלכה למעשה.

איהם ווילט אויסדרינגען, אַז יודען דאַרפען האָבען נאָר פּאַ-לעסטינאַ און נישט קיין אַנדערע לאַנד? — בעט איהם וועט ער אייך אויפשרייבען אַ נ'אַרטיקעל לאַנג ווי דער גלות, אין וועלכען ער וועט אייך אויפווייזען בעשיינפערליך, אַז על פי המאַרקסיזם וועט דעם

ידישער פראלעטאריאט פראלעטאריזירען זיך נאר אין פאלעסטינא...

איהר ווילט אויסדריגען, אז יודען בכדי א טעריטאריע צו ערוועדבען דארפען זיי מיט טעריטאריאליזם גארנישט בעשעפטיגען זיך, נאר זיי דארפען זיצען און ווארטען אויף א יודישען סיים אין רוסלאנד? — בעט איהם וועט ער עס גלייך טהון. פאפיר האט ער, טינט האט ער, דעם „רוסקאיע באגאטסטווא" האט ער געלייענט, אין זיין „וואראזשדעניע" איז ער קלאר אויסגעוועניג, זיין הקרן־לשון האט ער אויך. וואס דארף ער נאך?

איהר ווילט אויסדריגען אז מען דארף זיין נישט נאציאנאל און נישט אסימילאטאריש, נישט פליישיג און נישט מילכיג נישט טראכטען וועגען א זעלבסטשטענדיגען יודישען לעבען און נישט וועגען אריין אין אלגעמיינעם לעבען, אז מען דארף אונבעדינגט האבען נאר א קולטור־נאציאנאלע־אויטאנאמיע וועגען וועלכער מען דארף נאר צווישען זיך אמאל הרפנ'ן און מען טאר פאר א גוי א ווארט נישט רעדען וועגען איהר? ! בעט איהם וועט ער עס גלייך טהון. ליבוש הקרן איז א געשיקטער יונג. ער דארף נאר עטליכע צעהנדליג בויגען פאפיער פטר'ן — און פערטיג.

איהר פלעגט לייענען די מוראדיגע, משונה'דיגע ארטיקלען פון די בארוכאוום, אברהימ'ס אין „יעוו. זשיזן", איהר לייענט איי־ניגע ארטיקלען אין „פראלעטארישען געדאנק" און אין „פאלקס־שטי־מע", איהר לייענט און וואונדערט זיך: ווי קענען עס מענשען שריי־בען אזוינס? פערשטעהען זיי דען זעלבסט איין ווארט פון דעם וואס זיי שרייבען? — וואונדערט זיך נישט. דאס איז פאר איך דער אלטער ליבוש הקרן.

דאס איז זיין לשון, זיין ארט טראכטען, עס שוועבט זיין גייסט.

ער איז נאר נתעלה געווארען. אמאל איז ער געוועזן הקרן, היינט — טעארעטיקער...

V

איך וויל מיר היינט שמועסען איבער א קליין מעשה'לע וואס האט זיך פאסירט מיט דרייסיג יאהר צוריק.

די מעשה'לע וועגען וועלכער איך וויל איצט רעדען איז איי־גענטליך זעהר א געוועהנליכע, מען דארף עס גארנישט היינט זא־

כען, עס טרעפט זיך, ווי עס רעדט זיך, אלע מאנטאג און דאנערשטאג...

ווייל איך אבער אויף דעם גופא אויפמערקזאם מאכען. איז דען דאס א פאלק ביי וועלכען אזעלכע זאכען זענען גאר מעשים בכל יום? זענען דאס קינדער פון א פאלק וועלכע קענען גאנץ אפט אזעלכע זאכען טהון?

א קליין מעשה'לע, א געוועהנליך מעשה'לע. א יודיש מעדעל, מיט א גרויסער און טיעפער נשמה, א מעדעל וועלכע נעהמט איין אנטהייל אין די העלדען-טהאטען פון די נאראדאוואלצעס און געהט אלע ווייטע אויף מסירת נפש, לאזט דרוקען אין א געהיימער טיפאגראפיע, וואס איז געווען אין איהר רשות, פראקלאמאציעס וועגען דעם או די „זשידעס" זענען עקספלואטאטארעס און די פאגראמען וואס זענען דאן פארגעקומען זענען ארויסגערופען געווארען דורך דעם פאלקס-צארן געגען די „זשידעס"...

איך רעד דא נישט וועגען דער העצעריי פון די נאראדאוואלצעס צו מאכען יודישע פאגראמען, ווייל ביי מיר איז נאך נישט קלאר געווען אויף וויפיעל יודישע אינטעליגענטען האבען אין דיזען אקט איין אנטהייל גענומען.

איך בענוגען זיך דעריבער מיט דער קליינער, געוועהנליכער מעשה, וועלכע עס דערצעהלט איינער פון די געוועזענע נאראדא-וואלצעס*).

די מעשה איז אזוי געווען: ער, שעבאלין, האט געדארפט נעהמען אין זיין רשות א געהיימע טיפאגראפיע פון די נאראדאוואלצעס און אום צו בעזייטיגען יעדען השד האט ער געמיעט א גרויסע דירה דינגען און האט געמוזט וואהנען מעשה בעל הבית... בכדי אלץ זאל אין ארדנונג זיין האט מען אידם געמוזט א „ווייב" געבען. דאס „ווייב" איז געוועזן א יודיש מיידעל, וועלכע האט אנאנטהייל גענומען אין דער ארבייט גלייך מיט אידם. דאס מיידעל האט זיך געשמדט בכדי אז דער פיקטיווער שידוך זאל קענען פארקומען. נאך דער „חתונה" האבען זיי צוזאמען געוואהנט, צוזאמען געארבייט אין טיפאגראפיע.

דער פראוואקאטאר דעגאייעוו, וועלכען מען האט דאן נאך גערעכענט פאר זעהר איין איבערגעגעבענעם נאראדאוואלעץ, איז ביי זיי, ביי שעבאלין מיט זיין „ווייב", געווען א שטענדיגער יוצא ונכנס, ער פלעגט העלפען דרוקען, פלעגט פערשידענע עצות געבען,

*) זשורנאל „Былое" פאר'ן חודש יאנואר 1907.

פלעגט זיך אין אלץ מישען.

איינמאל איז דעגאייעוו געקומען און האט גערייסען דריקען א פראקלאמאציע וועגען די יודישע פאגראמען וואס זענען דאן פארגעקומען. אין דער פראקלאמאציע ווערט ערקלערט אז אלע „זשידעס" זענען עקספלאאטאטארעס, בלוט-זויגערס, פאלקס-פיינד און מען דארף זיי עוקר מן השרש זיין...

וועדליג, ווי ער, שעבאלין, דערצעהלט, איז איהם מיט זיין ווייב געווען השודיג די מעשה. זיי האבען געפרובט פראטעסטירען, זיי האבען מקצר געווען די פראקלאמאציע, זיי האבען געלאזט א קליין צאהל עקזעמפלארען דרוקען, דאך האבען זיי זי געדרוקט!...

דאביי איז זעהר הארַאקטעריסטיש דער טאן מיט וועלכען ה' שעבאלין דערצעהלט דאס אלץ. בשעת ער רעדט וועגען דאס שמדן זיך דערצעהלט ער נאר אז עס איז געווען אביסעל אונאנגענעהמליכקייטען מיט'ן „פאפ". אבער וועגען גייסטיגע ליידען — דאס פאלט איהם גארנישט איין, עס האנדעלט זיך, ווי אום דעם, אז מען געהט א פאר נייע שטיוועל אנטהון...

און דערצעהלט ער וועגען דער פראקלאמאציע פערגעסט ער גאר אינגאנצען אז זיין „ווייב" איז א יודיש קינד געווען און אז עס ליעגט עטוואס אונגעהויער שרעקליכעס אין דעם, א יודיש קינד זאל דרוקען פראקלאמאציעס וואס רופען צו יודען-שחיטה...

ער דערצעהלט אפילו יא אז ביי זיי איז שטארק השודיג געווען די מעשה, אבער דער השד האט זיך גענומען דערפון וואס זיי האבען מורא געהאט פאר עפעס א פראוואקאציע...

וועגען דעם וואס דא געהט אום א יודיש מעדעל און דארף ריפען מען זאל קוילען איהרע ברידער — איז קיין רייד נישטא...

פערשטעהט זיך, אז איך האב צו ה' שעבאלין קיין טענות נישט. איך קען נישט פאדערען פונים ה' שעבאלינע, ער זאל זיך פערהאלטען טיעפער און ערנסטער צו יודען פון אלע רוסישע אינטעליגענטען...

איך האב צו איהם אויך, זעלבסטפערשטענדליך, קיין טענות נישט דערפאר, וואס ער דערצעהלט גארנישט פון די גייסטיגע ליידען פון זיין העלדין. ער איז אין דעם נישט שולדיג. ער דערצעהלט דאס, וואס ער האט געזעהען...

ווען ער וואלט בעמערקען עפעס א טראגעדיע וואלט ער זי

אונז דערצעהלט. וואס איז ער שולדיג אין דעם וואס ביי א יודיש מעדעל זענען נישטא קיין פאלק און קיין ברידער...

נאך מעהר: איך מיין גארנישט צו בעשולדיגען אפילו דאס מעדעל. זי איז נישט די ערשטע און זי איז נישט די לעצטע. אזוי ווערען אונזערע ברידער און שוועסטער אויפגעהאדעוועט און אזוי זענען זיי.

א פאלק וואס האט קיין לאנד נישט, א פאלק א בעטלער, א פאלק „אנארים בהדר צווישען אלע פעלקער" קען זיך נישט עהרען —

און עהרט מען זיך אליין נישט, עהרט דער צווייטער אויך נישט —

און בעמערקט מען אומעטום פעראכטונג הויבט מען אליין א נאך מעהר פעראכטען זיך —

און פעראכטעט מען זיך אזוי שטארק האלט מען אין איין בוקען זיך און קניען פארן צווייטען —

און בעמערקט דער צווייטער, אז מען קניעט זיך פאר אידם אזוי פיעל מיינט ער אין אמת'ן, אז ער האט דאס רעכט צו טרע־טען אויף דיר און „ביזטו א ווארים טרעט מען אויף דיר"!...

דאס וואס אט די מעשה איז אין אונזער לעבען נישט קיין יוצא מן הכלל — ווייסען מיר אלע גאנץ גוט.

אפילו אט די, וואס האמפערען זיך און קריגען אויף דעם, ווייסען אליין גאנץ גוט, אז אזעלכע מעשים קומען זעהר אפט פאר אין אונזער לעבען.

נישט אלע מאל קומט עס פאר געוועהנליך־גראדע אין אזא בולט'ער פארם: אפטמאל איז עס פערשטעלט, פערדעקט, פער־מאסקירט — דער תוכן איז אבער אימער דער זעלבער.

יודען זענען גארנישט, זייער בלוט איז הפקר, ווען נישט ווען האבען זיי א שטיקעל זכות דורך דעם „פראלעטאריאט" זייערען. אויסער דעם איז גארנישט כדאי צו רעדען וועגען יודען־פאגראמען...

אויב עס וועט ווען נישט איז ביי אונז אויפשטעהן א מענש, וועלכער וועט האבען גענוג טאלאנט, עהרליכקייט און ליעבע צו שילדערן די יודען־פאגראמען ווי זיי זענען באמת פארגעקומען און ווי עס האבען זיך פערהאלטען צו זיי אלע יודישע אינטעליגענטען און פארטייען וועט ער מוזען דערצעהלען זעהר זעהר פיעל, אזעלכע מעשה'לעך ווי די וואס איך האב אויך אידר אנגעוויזען...

מיר געדענקען נאָך אַלע זעהר גוט ווי די פּערשידענסטע יודישע אינטעליגענטען, אַנהויבענדיג פון די בעוואוסטע „רעדער־שמײַ־רער" און ענדיגענדיג מיט פלומרשט מעהר יודיש געשטימטע יונגע לײַט, האָבען זיך פערהאַלטען צו די אָקטאָבער־פּראָגראַמען...

עס האָט זיך נישט געהערט אפילו איין אמת'ר געשריי, עס האָט זיך נישט געזעהן אפילו איין אמת'ע טרער. וואו מען איז געשטאַנען און געגאַנגען האָט מען נאָר געהערט הקירות וועגען פּאַרטײַ טאַקטיקעס און וועגען דער „קאָנטר־רעוואָלוציע".

און וואָס עפּעס גראַדע צו די אָקטאָבער־פּראָגראַמען? — אַזאַ פערהעלטניס איז די איין און זעלבע אין אַלע צײַטען און אַלע ערטער.

אין מײַנע פריהערדיגע שמועסען איז מיר אויסגעקומען צו רעדען וועגען דער גלײַכגילטיגקײַט פון די יודישע פּאַרטײַען צו דער יודען־שחיטה וואָס איז דאָ פאָרגעקומען אין רומעניען. איך דערמאָן עס איצט נאָכאַמאָל, נישט בכדי צו קריטיקירען, שטראָפען און אויפ־קלערען, נאָר פשוט בכדי זיך קלאָר צו מאַכען, וואָס זענען מיר עפּעס אַזוינס, וואָס טהוען מיר עפּעס אויף דער וועלט און וואָס טהוט זיך דאָס מיט אונז.

איך האַלט עס פאַר זעהר און זעהר נוצליך, אַז דער יודישער אינטעליגענט זאָל זיך סוף כל סוף אין שפּיגעל זעהן...

איך קעהר זיך ווײַטער אום צו מײַן קלײַן מעשה'לע, ווײַל איך פיהל, איך פיהל, אַז איהר קוקט אויף אַזעלכע זאַכען, צו פילאָזאָפיש, צו רוהיג...

איהר זאָגט אַזוי: דאָס זענען געוועהנליכע פּאַרטײַ־זאַכען. קיין פּאַרטײַ קען דערפון נישט פרײַ זײַן. אויף דערויף איז פּאַרטײַ־דיס־ציפּלין.

אַזאַ מעדעל, קוים איז זי געוואָרען א קעמפּפערין, האָט זי זיך געפונען אונטער דער אָנפיהרונג פון די נאַראָדאָוואָלצעס, האָט זי געמוזט טהון אַלץ, וואָס דער קאָמיטעט ווײַטער האָט געהייסען... טהון אַלץ וואָס דער קאָמיטעט ווײַטער האָט געהייסען...

דעגײַעוו האָט זי גענאַרט, דעגײַעוו האָט געזאָגט, אַז דער

קאָמיטעט האָט בעפֿעהלען, מען זאָל עס אונבעדינגט דרוקען. זי האָט קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט. זי האָט עס געמוזט טהון.

איך וועל אייך אָבער נאָך מעהר זאָגען. נאָך מיין איבערצייגונג נאָך האָט דעגייעוו דאָס מאָל (ווי נאָך פֿיעל מאָל) נישט גענאַרט. נאָך מיין מיינונג נאָך איז געווען אָט די דערמאָנטע פּראָקלאַמאַציע טאַקי פֿון נאַראָדאָוואָלצישען קאָמיטעט...

און פֿונדעסטוועגען האָט אַליין דאָס יודישע מעדעל, ווען אין איהר וואָלט זיין האַטש איין פֿונק ליעבע צו איהרע אונגליקליכע ברידער, נישט געדאַרפֿט לאָזען ביי זיך אַזאַ פּראָקלאַמאַציע דרוקען, ווען איהר וואָלט אפילו אויסקומען נישט נאָר פֿון פּאַרטיי אַרויס, נאָר אויך גרויזאַם בעשטראָפֿט צו ווערען פֿון איהר...

כּדי איהר זאָלט מיך בעסער פֿערשטעהן וויל איך אייך אַ קליינעם משל געבען.

שטעלט אייך פֿאָר: דער פּראָוואָקאַטאָר דעגייעוו קומט צום ה' שעבאַלין און ברענגט איהם אַ פּראָקלאַמאַציע אין וועלכער מען רופֿט צו ראַבירען פֿויערן, וואָלט דער ה' שעבאַלין האַטש איין רגע געטראַכט „טאָמער דאַרף מען עס?“ וואָלט ער דען געקענט איין רגע פֿאַרשטעלען זיך אַז ער, דער פֿאָלקס־ליעבהאָבער, זאָל געהן געגען פֿאָלק?

עס איז אין דערין קיין צווייפֿעל נישט: ער, שעבאַלין, וואָלט זיין לעבען אַוועקגעגעבען און וואָלט אַזעלכעס אין קיין אופֿן נישט דערלאָזען.

און דאָס וואָס דער רוסישער שעבאַלין וואָלט עס בנוגע צו זיינע ברידער נישט געקענט אפילו איין רגע פֿאַרשטעלען זיך דאָס האָט געקענט אַ יודיש מעדעל בנוגע צו איהרע ברידער נישט נאָר פֿאַרשטעלען זיך, נאָר אויך טהון, טראַכטענדיג „טאָמער דאַרף מען עס“...

און מען דאַרף נישט פֿערגעסען, אַז דאָס האָט פּאַסירט נאָך די יודען־פּאָגראָמען, אין דער צייט ווען אַלע האָבען שוין געזעהען, אַז די פּאָגראָמשציקעס געהען נישט נאָר צו די רייכע יודען (די רייכע זענען הקא פֿיעל מאָל ניצל געוואָרען בזכות פֿון זייערע געלד) נאָר אויך צו די אָרימע און זאָגאַר צו די אָרימסטע —

עס איז שוין אַלעמען דאַן קלאָר געוועזען, אַז נישט געגען שטאַרקע געהן די פּאָגראָמשציקעס נאָר געגען שלאַפֿע, ווייל זיי זענען שלאַפֿע און שוואַכע...

און אין אזא צייט, אין א צייט ווען דאס בלוט פון יודען האט זיך אין די גאסען געגאסען און בעהנדליגער טויזענדער יודען צושלאגענע און הונגעריגע האבען זיך געוואלגערט ערגעץ אין שטאלען און שייערס, אין אזא צייט האט זיך ביי א יודישער אידעאליסטין געקענט די האנד הויבען צו דרוקען (אדער לאזען דרוקען — דאס איז אלץ איינס) אנאויפרוף, וועלכער דארף אויפהעצען די פויערן צו שלאגען יודען...

עס קען זעהר זיין אז אין זיך האט דאס יודישע מעדעל פון דעם געליטען, עס קען זיין, אז אין זיך האט זי אפשר געפיהלט, דאס פאר איין עולה זי טהוט —

זי האט אבער קיין קרעפטען נישט געהאט צו ווידערשטעהן און האט זאגאר מורא געהאט צו ווייזען אלס יודיש קינד, אפילו די קלענסטע אונצופריעדענהייט.

דען אזוי ווי איהרע זיידעס זענען געווען קנעכט ביין פריץ, אזוי איז זי א קנעכט ביים רוסישען אינטעליגענט -

דען זי האט אלע מאל גערעכענט, אז אלס יודיש קינד טאר מען נישט פיהלען, ווייל דאס שמעקט מיט רעאקציע און מיט אלע שלעכטע זאכען —

דען זי איז אלע מאל געוואהנט געווען צו זעהן אז א יוד דארף זיך קניען און בייגען, אז א יודען דארף מען שלאגען און ער דארף א דאנק זאגען.

זי איז נישט בעסער און נישט ערגער פון אלע יודישע אידעאליסטין....

„ווער עס פיהלט זיך אומשולדיג זאל אין איהר א שטיין ווארפען"...

ווער פון אונז האט אין זיך נישט אט דעם הטא?

ווער פון אונז זינדיגט נישט מיט גלייכגילטיגקייט צו יודישע צרות?

אויב זי האט מעהר געזינדיגט אין מיר ווייניגער האבען מיר דאך פערשיעדענע נאציאנאלע בעוועגונגען איבערגעלעבט.

און דאך רופען ביי אונז נישט ארויס די יודישע צרות דאס וואס זיי האבען געדארפט ארויסרופען. מען קען נאך אויך קיין טהאט נישט ווייזען, אויף קיין איינציג ווערק נישט ווייזען.

מיר בלאָנדזשען נאָך אַלץ אַרום אָהן אַ לאַנד און אָהן דער
קלענסטער מצבֿה.

V

אײניגע פון אײך זאָגען איצט ודוי. דאָס איז אַ גוטער סימן.
פיעל ערנסט און לײדען פּיהלט זיך אין אײערע ווערטער. עס
ווילט זיך אָבער נאָך עטוואָס פּיהלען אין זײ.
נעמליך: מעהר מאַכט, מעהר פרײהײט.
אונגעהויער שרעקליך איז די ווירקליכקײט און איהר האָט נעני
מוט צו זעהן זי, ווי זי איז.
איהר פערמאַכט נישט די אויגען, איהר קוקט דעם שונא גלײך
אין פּנים אַרײן.
און דער שונא אונזערער איז מעכטיג און שטאַרק ווי די וועלט.
בעסער געזאָגט: ער איז די וועלט זעלבסט.
אַלץ איז געגען אונז, אַלץ שטרעבט בעוואוסטזיניג אָדער נישט
בעוואוסטזיניג, צו פערניכטען אונז.
און מיר זענען אַזוי שוואַך, אַזוי צוקלאַפּט, אַזוי צובראָ-
כען און צוריסען.
אָ, ווי קאָן מען קעמפּפען געגען אַזאַ שונא? ווי קאָן מען
קעמפּפען געגען אַלץ און געגען אַלעמען?
פון טאָג צו טאָג ווערט אַלץ שווערער און שווערער דעם
בעוואוסטזיניגען מענשען צו לעבען אויף דער וועלט —
וואו ער קעהרט זיך זעהט ער תּהומות, אַלץ איז גרייט
אײנצושלינגען דעם יידען מיט זײן פאָלק.
אין אַזאַ צושטאַנד מוז זיך ענטוויקלען אַ טראַגישער בליק
אויף דער וועלט, עס מוז זיך ענטוויקלען אײן טיעף ערנסטעס דענקען.
אוננאַטירליך זענען אַלזאָ אַלע פוסטע רייד פון אונזערע פּאַר-
טײעדענע כלל-פערזאָרגער, פראַלעטאַרישע און נישט פראַלעטאַרישע.
זעהר נאַטירליך זענען אָבער אַלערלײ ודויים, ספקות, קלאָג-רייד,
זעלבסט-בעטראַכטונג און זעלבסט-קריטיק.
דאַרף איך אײך דען זאָגען, אַז אײן ערנסטעס וואָרט איז טײ-

ערער פון הונדערט דיקע ביכער וועגען אויטאָנאָמיעס און פּראָלעטאַריזאַציעס?

איך דאַרף עס אייך אַליין נישט דערצעהלען.

איהר פיהלט עס און פערשטעהט עס אַליין זעהר גוט.

איך מוז אָבער קלאָר מאַכען דאָ, אויף וויפיעל איך בין מיט אייך נ י ש ט איינשטימיג, אויף וויפיעל איך פערשטעה און פיהל די אַלע זאַכען אַ נ ד ע ר ש.

נישט דאָ איז דאָס אָרט צו אַריין אין היכע דרכים און צו בעטראַכטען וועלט-פראַגען. איך קאָן אַלזאָ נישט בעריהרען דאָ דעם אַ ל ג ע מ ײ נ ע ם פעסימיזם, און מוז מיר נאָר בעגנוגענען מיט דער „י ו ד י ש ע ר גאַס".

איך מוז דאָ קלאָר מאַכען, ווי ווייט מעגליך איז, מיין בעציהונג צו דער יאוש-שטימונג, וואָס הערשט איצט צווישען די בעסערע און טיפערע יודען.

געוועהנליך איז גאַנץ שווער אין אַ „שמועס" צו בעטראַכטען פון אַלע זייטען אָט די פערוויקעלטע און טיפע פראַגע.

איך קאָן און דאַרף נאָר דאָ אַרויסזאָגען דעם ה ו י פ ט-געדאַנק, דאָס איבעריגע אַנאַנדערש מאָל.

זאָגט מיר, איך פרעג ביי אייך, וואָס האָבען די בעסערע יודען אונזערע געטהון פאַר זייער פאָלק?

איהר זענט דורכגעדרונגען מיט יאוש, איהר זענט גאַנץ גערעכט.

עס פרעגט זיך אָבער: צי האָט איהר דאָס ר ע כ ט מיאש צו זיין זיך?

איך מיין: וואָס האָט איהר איינענטליך געטהון פאַרן פאָלק? פון וואַנען ווייסט איהר אייגענטליך, אַז עס איז נישטאָ וואָס צו טהון?

מיין שכל און מיין געפיהל איז גאַנץ גרינג צום יאוש צו קומען. דאָס איז אָבער נישט עהרליך געטהאַן.

מען מוז פריהער אַלע מ ע ש י ם אויספּרובען און נאָכדעם ווען מען וועט ה י ר ק ל י ך איבערצייגט אַז אַלע מעשים פיהרען צו גאָר נישט — מיאש זיין זיך.

וואָס האָט א י ה ר אָבער געטהון? וואָס האָבען אַלע יודישע בעסטע מענשען געטהון?

איהר פיהלט און פערשטעהט — דאָס איז אָבער נאָך נישט א ל ץ.

פיעל זאַכען פיהלען מיר און דענקען אַ ז ו י און דאָס ל ע ב ע ן, די ט ה א ט ע ן — ווייזען גאָר עטוואָס אַנדערש.

„פיעל זאַכען זעגען פערהאַן, אויף דער וועלט", מיין פריינד האָראַציוס, וועלכע אייערע לעהרער האָבען קיינמאָל אין חלום נישט געזעהן"...

ווי טיעף מיר זאָלען נישט דענקען, ווי שטאַרק מיר זאָלען נישט פיהלען, — אַליין קאָן קומען דאָס לעבען און ווייזען אונז, אַז מיר האָבען זיך אין גאַנצען געאירט, אַז מיר האָבען דאָס גאַנצע לעבען אונזערס אין טעות פערבראַכט.

דעריבער זאָג איך אַזוי: דער רוסישער אמתער אינטעליגענט האָט דאָס רעכט מיאש צו זיין זיך ווען ער ווערט איבערציינגט אַז קיין קראַפט אין דער וועלט קאָן די וואַנד נישט צוברעכען; דער יודישער אינטעליגענט, איך רעד היינט אפילו וועגען אמת'ן, וועגען טיעפען — האָט דערצו קיין רעכט נישט.

דער רוסישער אינטעליגענט האָט יאָ דאָס רעכט, ווייל ער האָט טאַקי עפּעס געטהון פאַר זיין פאָלק; דער יודישער אינטעליגענט האָט דערצו קיין רעכט נישט, ווייל ער האָט נאָך אייגענטליך גאָר נישט געטהון פאַר זיין פאָלק.

ער, דער יודישער בעסערער מענש, איז געווען אַ מיטגליעד אין פערשיעדענע פּאַרטייען, ער איז דורכגעגאַנגען אַלען אידעען־קרייזען, ער האָט אַלץ געפּרובט טהון, ער האָט אָבער קיינמאָל נישט געטהון עטוואָס מעכטיגעס פאַר זיין פאָלק.

אַ האַרץ־ווערטאָג: אַזאַ אונגליקליך און בעגאַבט פאָלק זאָל קיין איין אמת'ן העלד נישט אַרויסרופען!

פאַר אַלץ און פאַר אַלעמען איז זיך דער יוד מוסר נפש, נאָר נישט פאַר זיין פאָלק!

און אַלע ערוועקען ביי איהם ליעבע און רחמנות, נאָר נישט זיינע ברידער!

טאָמער טהוט ער עפּעס אָדער וויל עפּעס טהון מוז ער זיך חקא אַ היתר זוכען —

ער מוז חקא איינרעדען זיך און אַנדערע אַז ער טהוט עס צוליעב דעם פּראָלעטאַריאַט הקדוש, נישט חס ושלום צוליעב דעם מתם־יודען, —

און די וואס האבען שוין יא דעם מוט און זיך צו רעדען אין דעם נאמען פון פאלק, טהוען גלאט גארנישט, זיי רעדען נאר.

די ערשטע, די פראלעטאריאט־דינער, טהוען האטש לבנים שטוואס, גוטס צו שלעכטס, דאס איז אנאנדער פראגע, די לעצטע טהוען גלאט גארנישט.

אמען גערעדט: וואס טהוען פאר'ן יודישען פאלק די ציוניס־טען, וועלכע רעדען יא אין דעם נאמען פון פאלק? וואס טהוען פאר'ן פאלק די סאציאליסטישע פראקציעס אינ'ם ציוניזם?

און צווישען אונז רעדענדיג: וואס טהוען דערווייל אפילו די מאַ־ריטאריאליסטען?....

און וואס טהוען די סאציאליסטישע פראקציעס אינ'ם טערי־טאריאליזם?...

ניין! מיר טארען זיך נישט מיאש זיין. מיר האבען קיינע רעכט דערצו —

מיר מוזען זיך פריהער לערנען ליעב האבען, מיר מוזען זיך פריהער לערנען ערנסט זיין, מיר מוזען עטוואס אנהייבען טהון!

חסידים דערצעהלען: א מאל האט אן אלטער יוד געטראגען זעהר א שווער בינדעל האלץ. ער טראגט, קרעכצט און זיפצט:

אי! מ'הארעוועט, מ'ווערט איינגעריסען אויף דער וועלט, זאָ־לען מיר האטש האבען יענע וועלט.

געהט פארביי דער אלטער רבי און הערט עס

זאגט דער אלטער רבי אזוי צום יודען:

צוליעב דער וועלט הארעוועסט דו אזוי פיעל און האסט זי נישט, ווי אזוי זשע, מיין ברודער, ווילסטו האבען יענע וועלט, צוליעב וועלכער דו טהוסט גאר נישט?...

פאר דער גוי'שער גאס האט איהר, מיינע הערען, אזוי פיעל כחות און לעבענס אוועקגעלעגט, אנגהויבענדיג פון העסיגע העלפמאן און ענדיגענדיג מיט די לעצטע אנארכיסטען און איהר האט דארט גאר נישט געמאכט...

איצט ווען איינגע פון אייך טראכטען כלומר'שט און רעדען וועגען דער יודישער גאס, ווילט איהר דא שוין די ברכה זעהן....

אויף דער גוי'שער גאס האט איהר אזוי פיעל געהארעוועט און איהר האט דארט גארנישט, ווי אזוי זשע ווילט איהר, מיינע

הערצען, נחת קלויבען פון דער יודישער גאס, נישט טהוענדיג צוליעב איהר גארנישט?...

ווארט אביסעל. פרובט אקארשט דא אויך כהות און לעבעגס לעגען, נאכהער וועט איהר רעדען...

איך ווייס, אז פיעלע פון אייך וועלען מיר ענטפערען: וואס הייסט „טהון"? וואס הייסט עס מיר טהוען גאר נישט? דיר קאן געפעלען אדער נישט געפעלען דאס, וואס מיר טהוען, דו קאנסט דאך אבער נישט זאגען, אז מיר טהוען גארנישט.

— די קאנסט זיין איינשטימיג מיט אונז אדער נישט איינשטימיג, — ווי ווילסטו אבער אבלייקענען דאס וואס אלע זעהען בחוש?

— איך שיהיה, טהוען מיר דאך עטוואס, מיר אגיטירען עטוואס, מיר ארגאניזירען די מאסען, מיר ליידען, מיר שאפען עטוואס.

איהר זענט זעהר גערעכט. איך מוז אייך אבער ערקלערען וואס מיין איך מיט דעם ווארט „טהון".

ביי א פאלק, וואס לעבט אונטער נארמאלע בעדינגונגען און אין א רוהיגער צייט, וואלט אפשר אזא טהון ווי איערע אויך הייסען „געטהון".

אמת, אפילו דאן וואלטען זיך געפונען אפיקורסים, וואס וואלטען זאגען, אז אייער ארבייט איז קיין ארבייט נישט, ווייל זי איז אין גרונד נישט מעהר ווי סכאלאסטיק, צאנקערייע און קריגערייע איבער א פוסטען ניסעל.

נאר איהר וואלט זיך קאנען פון אייער שטאנדפונקט זאגען, אז אייער ארבייט, האט יא עפעס א ווערטה, זי פיהרט יא צו עפעס האטש ביי היינטיגען טאג זעהט מען עס נישט.

דאס יודישע פאלק לעבט אבער גאר אונטער אנדערע בעדינגונגען, פארן יודישען פאלק שטעהט היינט די פראגע: „זיין אדער נישט זיין?" אין איהר גאנצער גרויזאמקייט, אין איהר גאנצער הארבקייט.

ביי אזא פאלק און אין אזא צייט קאן אזא ארבייט ווי אייערע בשום אופן נישט הייסען „געטהון".

דען עס פעהלט אין איהר די אמונה, עס פעהלט אין איהר די ליעבע, עס איז אין איהר נישטא קיין פייער.

אין אזא צייט מוז אלץ געטהון ווערען מיט מסירת־נפש —

און מסירות-נפש נישט אלס א געוויסע מאמענטאלע התלהבות, נאר א שטענדיגע, אנאונגעהויערע ארבייט מיט לייב און זעעלע.

ביי אייך זעהט זיך עס נישט, פיהלט זיך עס נישט.

איהר זענט יא בעהיג אויף מסירת-נפש, פיעל מאל וואו מען דארף נישט, אבער דאס אלץ נאר אין דער צייט, ווען איהר זענט רעוואלוציאנערען, סאציאליסטען, און דאס גלייכען, אין דער צייט אבער ווען איהר קלערט און טהוט אלס יודען, טהוט זיך ביי אייך אלץ אהן נשמה, אהן הארץ, אהן לעבען.

דא זענט איהר יוצא נאר מיט פלפול, אדער מיט דעם מוסר וואס איהר זאגט דער „יודישער בורזשואזיע"—

מאמער הויבט איהר אפילו יא עפעס אן טהון, ווערט איהר באלד אבגעקיהלט —

און וויטער מוסר „דער בורזשואזיע"....

און ווילט איהר שוין עפעס טהון מיינט איהר, אז אלץ מוז תיכף איבערגעמאכט און איבערגעענדערט ווערען נאך דעה לעצטער בראשיורע אייערער.

און ווערט עס נישט אזוי גרינג און טהוט זיך עס נישט אזוי גרינג, ווערט איהר מלא כעס.

אין דער צייט, וואס אין דער גוי'שער גאס זענט א זעלכע עניים, אזעלכע מקבלים, וואלט איהר דא ביי יודען װעלען, אז כהרף עין זאל אלץ געטהון ווערען.

צו אנדערע האט איהר קיין טענות נישט אפילו ווען אייך קומט אויס דאס לעבען אװעקלעגען אויף נישט; צו יודען קומט איהר אבער שטענדיג מיט טענות ותביעות.

דער זינד איז אין אונז אלעמען פארהאן און מיר דארפען אלע זיך „על חטא שלאגען".

מעהר געדולד, מעהר ליעבע, מעהר מסירת-נפש.

ВАРШАВА 1911.
Тип. Ф. Ваумритера, Красинская пл. № 6.